JIŽNÍ MĚSTO VE FOTOGRAFII

Mgr. SIMONA KALAŠOVÁ

Teoretická bakalářská práce
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie
Opava 2023

Mgr. Simona Kalašová
ITF FPF Slezské univerzity v Opavě
© 2023

JIŽNÍ MĚSTO VE FOTOGRAFII

SOUTH CITY IN PHOTOGRAPHY

Mgr. SIMONA KALAŠOVÁ

Teoretická bakalářská práce

Obor: Tvůrčí fotografie
Vedoucí práce: doc. Mgr. MgA. Tomáš Pospěch, Ph.D.
Oponent: MgA. Mgr. Ondřej Durczak

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie

Opava 2023

SLEZSKÁ UNIVERZITA

itf Institut tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Akademický rok: 2023/2024

Zadávající ústav:	Institut tvůrčí fotografie
Studentka:	Mgr. Simona Kalašová
UČO:	47695
Program:	Filmové, televizní a fotografické umění a nová média
Obor:	Tvůrčí fotografie
Téma práce:	T: Jižní Město ve fotografii
Téma práce anglicky:	T: South City in Photography
Zadání:	Přehledně zmapovat autory, kteří fotograficky zpracovávali prostor pražského Jižního Města od doby jeho výstavby až po současnost. Motivace, přístupy, projekty.
Literatura:	JINDRA, Jan a POSPĚCH, Tomáš. Osmdesátky. Vyd. 1. Praha: BiggBoss, 2016. ISBN 978-80-906019-6-3. ČEJKA, Jaromír. Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku osmdesátých let 20. století. Vyd. 1. Praha: Positif, 2014. ISBN 978-80-87407-11-0. KAROUS, Pavel, ed. Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Česko-slovensku v období normalizace (1968-1989) Vyd. 2. Praha: Pavel Karous, 2015. ISBN 978-80-260-9094-6. CHARVÁT, Jan. NV: nádech - výdech. Vyd. 2. Praha: BiggBoss, 2018. 391 stran. ISBN 978-80-906817-7-4. KOTEK, Lubomír. Tady bylo Husákovo: (Czechoslovakia 1982-1989). Praha: Gema Art, 2009. ISBN 978-80-904422-4-5.
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Tomáš Pospěch, Ph.D.
Datum zadání práce:	31. 5. 2022

Souhlasím se zadáním (podpis, datum):

.....
prof. PhDr. Vladimír Birgus
vedoucí ústavu

ABSTRAKT

Jižní Město je obří panelové sídliště, které bylo budováno v době normalizace v 70. letech 20. století na periferii Prahy. Jeho zrod a zabydlování se pojí s mnoha kontroverzemi. Tato bakalářská práce uvádí do problematiky českých panelových sídlišť obecně a shrnuje, jak Jižní Město vzniklo a jaký zanechalo odkaz v české kultuře s důrazem na fotografickou tvorbu. Hlavním cílem této práce je přehledně zmapovat autory, kteří se prostoru města fotograficky věnovali od doby jeho vzniku až po současnost. Sledovala jsem, jaká byla motivace autorů a jaké tvůrčí přístupy volili v kontextu vývoje české fotografie.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jižní Město, Praha 11, panelová sídliště, motiv panelového sídliště ve fotografii, dokumentární fotografie, subjektivní dokument, inscenovaná fotografie, intermediální tvorba, fotografie architektury, amatérská fotografie.

ABSTRACT

South City is a giant panel housing estate that was built during the normalization period in the 1970s on the suburbs of Prague. Its establishment is associated with many controversies. This bachelor's thesis introduces the issue of Czech panel housing in general, and summarizes how South City was created and what legacy it left in Czech culture with an emphasis on photography. The main goal of this work is to map out the authors who have devoted themselves to photography from the time of the creation of South City to the present day. I followed the motivation of the authors and what approaches they chose in the context of the development of Czech photography.

KEYWORDS

South City, Prague 11, Prague's largest housing estate, mass housing complexes, prefabricated estates, mass housing estate motif in photography, documentary photography, subjective documentary photography, staged photography, intermedia creation, architecture photography, amateur photography.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité zdroje informací.

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM

Souhlasím, aby tato práce byla zařazena do Univerzitní knihovny Slezské univerzity v Opavě, do knihovny Uměleckoprůmyslového musea v Praze a zveřejněna na internetových stránkách Institutu tvůrčí fotografie FPF SU v Opavě.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala všem osloveným autorům za poskytnuté informace a ilustrační materiály, panu doc. Mgr. MgA. Tomáši Pospěchovi, Ph.D. za vedení této práce, cenné rady a připomínky a MgA. Mgr. Ondřeji Durczakovi za jeho stanovisko k tomuto textu.

V Praze, 25. 6. 2023

© 2023 Mgr. Simona Kalašová

ITF FPF Slezské univerzity v Opavě

OBSAH

Úvod 15

1 Panelová sídliště v centru (nové) pozornosti 17

1.1 Charakteristika panelových sídlišť 17

1.2 Historický kontext 19

1.3 Kritika sídlišť 22

1.4 Sídliště jako fenomén 24

2 Jižní Město 35

2.1 Vznik a povaha města 35

2.2 Kulturní odkaz 38

3 Jižní Město ve fotografii 45

3.1 V kontextu sídlištní fotografické tvorby 45

3.2 Dokumentární fotografie 51

3.3 Inscenovaná fotografie 75

3.4 Intermediální tvorba 79

Závěr 89

Citovaná literatura a další zdroje informací 93

Seznam ilustrací 107

Jmenný rejstřík 113

ÚVOD

Pražské Jižní Město je považováno za největší a nejznámější panelové sídliště v České republice. Do rozestavěného města se v roce 1976 nastěhovali první obyvatelé a mezi nimi i mí rodiče, kteří na byt čekali téměř pět let. Navzdory nedokončenosti veřejných prostranství a absenci občanské vybavenosti, pro ně znamenalo přidělené 3+1 splněný sen o samostatném bydlení. Pro mě bylo Jižní Město domovem po celé dětství a přestože jsem jej v polovině 90. let jako resident opustila, ráda se sem vracím a se zájmem sleduji, jak se jeho prostředí proměňuje k lepšímu. Studium na Institutu tvůrčí fotografie mne přivedlo na myšlenku seznámit se prostřednictvím bakalářské práce podrobněji s historií a kulturním odkazem tohoto místa s hlavním důrazem na fotografickou tvorbu.

Je pozoruhodné, že se s příchodem nového milénia téma panelových domů těší nebývale velkému zájmu ze strany teoretiků, umělců i široké veřejnosti. První kapitolu této práce proto koncipuji jako vhled do problematiky, identifikuji důvody, proč se po letech odsuzování stal z paneláků atraktivní námět a shrnu převažující přístupy k tematice s uvedením nosných projektů, publikací, uměleckých děl i výstav.

V následujících kapitolách se již budu soustředit na Jižní Město jako takové. Popíši okolnosti jeho výstavby, hlavní charakteristiky i to, jak bylo reflektováno na kulturní scéně. Jádrem práce je část, kde se zaměřím na fotografii Jižního Města. Podle žánrů uvedu stěžejní autory, kteří Jižní Město fotografovali od doby jeho vzniku až do současnosti. Bude mne zajímat motivace a přístup jednotlivých autorů a zasadím jejich práci do širšího rámce vývojových proudů v dějinách české fotografie.

Téma Jižní Město ve fotografii zatím nebylo samostatně zpracováno. Některé fotografické projekty byly zmiňovány v absolventských pracích v souvislosti s fotografiemi našich sídlišť obecně nebo s fotografií architektury. Výchozím zdrojem informací pro mne byla neoficiální dokumentace výstavy z roku 2016 pořádané ke 40 letům existence města *Jižní Město: od utopie k realitě*, kterou mi poskytla dramaturgyně jihoměstského kulturního centra Zahrada Ivana Jirovská. Významně mi posloužil bohatý fond Artotéky Městské knihovny v Praze na Opatově, která je s kulturním životem na Jižním Městě silně svázána, osobní rozhovory a korespondence s jednotlivými fotografy a v neposlední řadě konkrétní fotografické publikace, které se této lokalitě věnují.

1 PANELOVÁ SÍDLIŠTĚ V CENTRU (NOVÉ) POZORNOSTI

1.1 Charakteristika panelových sídlišť

Panelová sídliště se v České republice stavěla přibližně v rozmezí od 50. do 90. let 20. století. Během tohoto čtyři dekády dlouhého období se jejich podoba postupně proměňovala. Liší se od sebe rozlohou, konstrukční soustavou i kvalitou urbanistického řešení. Obecně je však lze charakterizovat jako soubory domů, které jsou *„navržené podle typového projektu a postavené za použití prefabrikovaného montovaného systému"*.[1] Nejdříve vznikala takzvaná protosídliště s domy stavěnými z cihel, ale již s typizovanými a prefabrikovanými dalšími stavebními prvky jako byly okna a dveře. Od poloviny 50. let se hlavním komponentem stal prefabrikovaný železobetonový panel, kterému domy vděčí za svůj hovorový název „panelák".[2]

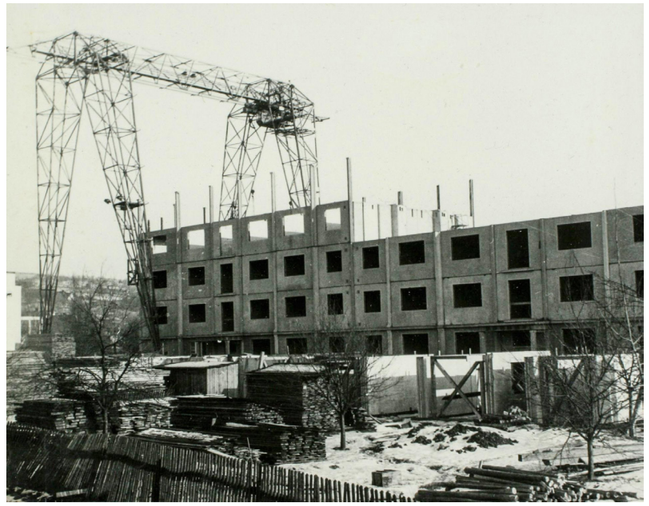

1/ Výstavba prvního paneláku soustavy G40 v roce 1953 ve Zlíně.

1 Srov. KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase, s. 13 pozn. 5.

2 První celopanelový dům byl postaven v roce 1954 ve Zlíně/Gottwaldově. Konstrukční soustava nese název G40. Srov. První panelák G40. Dostupné z: https://zam.zlin.eu/objekt/69-prvni-panelak-g40.

První paneláky měly zdobené fasády v duchu socialistického realismu a některé z nich i sedlovou střechu. Záhy však převážil typický, na první pohled snadno rozpoznatelný design: puristický krabicový vzhled s jednotnými okny, dveřmi, schodišti i balkony a s množstvím identických bytových jednotek v mnoha podlažích nad sebou. Výrazným znakem sídlišť bylo i to, že ve srovnání s tradiční městskou zástavbou, kde najdeme domy uspořádané do souvislých uzavřených bloků lemujících ulice, je mezi objekty více volného prostoru a množství zelených ploch.

2/ Průčelí prvního panelového domu soustavy G40 z r. 1953.

Kromě stupně stavebně-technologického vývoje a druhu typizace[3], podobu konkrétního sídliště ovlivňovalo například i to, jaký typ panelů vyráběla přidělená panelárna nebo třeba míra ochoty stavebního podniku respektovat urbanistický záměr architektů.[4] To souviselo se skutečností, že výstavba v podstatě spadala pod gesci státu[5] a přímo korelovala s aktuální politickou a hospodářskou situací. Paradoxně tak mohla vzniknout situace, že v politicky uvolněných 60. letech se budovala po urbanistické stránce hodnotnější sídliště než ta, která vznikala o deset let později v době normalizace.

3 Typizace se rozlišuje na prvkovou a objemovou. Nejdříve se používala prvková, kdy byly sjednoceny jednotlivé díly stavby jako jsou okna, dveře, schodiště apod. Od 60. let 20. století převážilo užití typizace objemové, která sjednocovala celé budovy.

4 Pro tuto skutečnost se používá pejorativní termín „jeřábový urbanismus“. V souvislosti se složitostí urbanistického plánu se musely jeřábové dráhy opakovaně rozebírat a skládat. Ve snaze stavět co nejrychleji se často stávalo, že domy vznikaly v pásech podél dráhy bez ohledu na záměry architektů. Tento nešvar je příznačný především pro obří sídliště budovaná během normalizace. Srov. Slovníček pojmů: heslo Jeřábová dráha. In: *Paneláci.cz* [online].

5 Od roku 1948 stát zrušil soukromé architektonické ateliéry a podnikání v oblasti stavebnictví. Nakonec byl současně investorem, zadavatelem i realizátorem a celý proces od vývoje, normování, plánování až po konkrétní stavbu centrálně řídil pomocí svých organizací. Vedle státní, existovala ještě výstavba realizovaná podniky a družstvy. Podle Koukalové však neexistují zatím studie, které by zkoumaly míru jejich svobody při rozhodování o průběhu stavby. Každopádně, reálné možnosti těchto subjektů byly značně omezené a zrovna tak závislé na státních dodavatelských podnicích. Srov. KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase, s. 19, pozn. 27.

1.2 Historický kontext

Vzhledem k době výstavby by se mohlo zdát, že jsou naše sídliště výdobytkem komunistického režimu. Ve skutečnosti se obdobné bytové komplexy stavěly i na západ od našich hranic a mají společná východiska.[6]

Jejich ideové počátky sahají až do průmyslové éry předminulého století, kdy se tradičně uspořádaná města začala potýkat s nebývalým nárůstem obyvatel, kteří sem přišli za prací. Přelidněnost a otřesné zdravotní podmínky znečištěných metropolí vedly urbanisty k novým úvahám o uspořádání města. Zároveň s tím se začala více zkoumat i problematika hygieny bydlení.[7]

K předchůdcům sídlišť patřily tehdejší dělnické kolonie, areály monofunkčních budov (pavilony kasáren, nemocnic nebo ústavů), minimální sociální byty pro chudé a zčásti i první anglická zahradní města, která pracovala s rozvolněnou zástavbou uprostřed zeleně. Nosným principem zde byla sériovost, čili opakování téhož typizovaného objektu, a upuštění od uzavřené blokové zástavby s tradičními koridorovými ulicemi.[8]

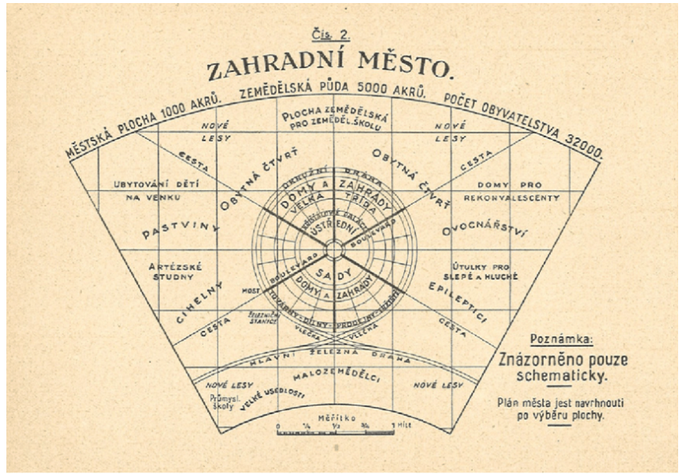

3/ Koncept zahradního města od E. Howarda z roku 1902.

6 Stavěla se například běžně ve Francii, Anglii, Německu, Rakousku, Nizozemsku či v severní Evropě, ale také v USA. Srov. MUSIL, Jiří. Urbanizace českých zemí a socialismus., s. 274., ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť, s. 429.

7 Velká Británie např. vydala již v r. 1848 Zákon o veřejném zdraví, který řešil i hygienické předpisy pro nové stavby. Srov. HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu II.*, s. 255.

8 Srov. KRACÍK, Matyáš. *Metodika k dokumentaci, výzkumu a památkové ochraně panelových sídlišť* [online], s. 12. Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť, s.427.

Od sériovosti těchto staveb již nebylo daleko k myšlence industrializace bytového stavebnictví, která se stala mezi světovými válkami tématem především pro levicově orientovanou architektonickou avantgardu. Po hrůzách první světové války architekti uvěřili, že skrze reformu bydlení a nalezení ideálního, racionálně uspořádaného města, mohou významně přispět k lepší a moderní společnosti. Industrializace a typizace měla zásadně zrychlit a zlevnit celý stavební proces a zajistit důstojné bydlení pro široké vrstvy obyvatelstva.[9]

Vyvrcholením teorií o parametrech moderního urbanismu byla tzv. Athénská charta, vydaná Le Corbusierem v roce 1943, jejíž zásady byly přijaty o deset let dříve na Mezinárodním kongresu moderní architektury (CIAM – Congrès International d'Architecture Moderne). Tehdejší nevyhovující stav měst a jejich spontánní rozrůstání, mělo řešit centrální urbánní plánování a členění do funkčních zón podle převažující činnosti (bydlení, práce, rekreace), provázaných městskou dopravou.[10]

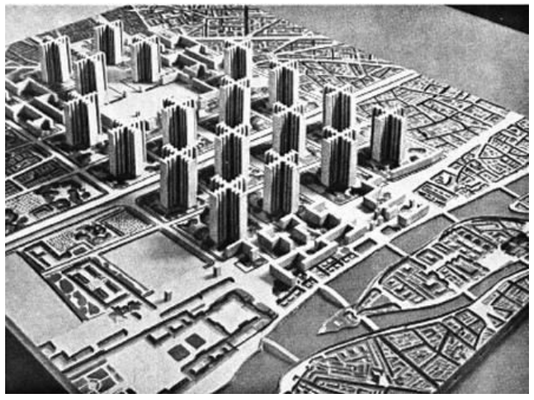

4/ Pohled na model tzv. Radiant City (Ville Radieuse), Le Corbusierovu nerealizovanou ideu města, z které vycházel pro tvorbu principů Athénské charty.

Než se však ideje funkcionalistických architektů stihly vycizelovat praxí, bylo nutné řešit další celosvětový vojenský konflikt. Jejich myšlenky našly uplatnění až s poválečnou obnovou Evropy a řešením kritického deficitu ubytovacích kapacit. Nutnost ubytovat miliony lidí bez střechy nad hlavou vedla téměř všechny evropské vlády k tomu, že bez ohledu na politické zřízení, podlehly funkcionalistickým teoriím o ekonomických výhodách zásadního zprůmyslnění stavebnictví. Zřizovaly se továrny na prefabrikované stavební prvky a centrálně se plánovalo, co a jak nejlépe dopravit na vhodná místa. Stavělo se především na dobře dostupných volných plochách na okrajích měst, případně se asanovaly staré a zničené čtvrti.[11]

9 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť., s. 427.
10 Srov. HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*, s. 41–48.
11 Srov. Švácha, Rekapitulace sídlišť, s. 429.

V různých zemích probíhala výstavba s různými specifiky. Zadražilová[12] obecně definuje dva zásadní rozdíly mezi západoevropskými sídlišti a těmi ve východním bloku – odlišnou intenzitu výstavby v čase a cílovou skupinu obyvatel, pro které byly byty primárně určeny.

Západoevropská sídliště se stavěla po válce v době „baby boomu", výstavba vrcholila v 60. letech a fungovala převážně jako startovací byty pro mladé rodiny nižší střední třídy. Na přelomu 60. a 70. let, kdy původní obyvatelé již dosáhli na bydlení v atraktivnějších lokalitách, se uvolněné byty s levnějším nájmem staly útočištěm pro sociálně slabší vrstvy obyvatel a začalo docházet k nežádoucí ghettizaci. K tomuto faktu se přidala ještě odborná kritika monotónního a odosobněného prostředí sídlišť na psychiku obyvatel, která vedla v 70. letech k odklonu od modernistických dogmat a útlumu výstavby velkých obytných komplexů. Urbanisté se následně zaměřili na zmenšení měřítka obytných celků a především pak na promyšlenější znovuzavedení tradičních městotvorných prvků.[13]

5/ Cité Balzac ve francouzském Vitry-sur-Seine na počátku 60. let 20. stol.

Naproti tomu naše sídliště byla určena sociálně rozmanitým vrstvám. Stěhovali se sem lidé různého postavení a stupně vzdělání v souladu se socialistickými myšlenkami o rovné a spravedlivé společnosti.[14] Stát centrálně řídil výstavbu domů a nakonec i užívání bytů. Po násilném potlačení pražského jara v roce 1968 se sídliště stala také účinným prostředkem vládnoucí garnitury, jak si výměnou za sociální jistoty u občanů vynutit rezignaci na aktivní účast na politickém dění.[15]

Paradoxně tedy v době, kdy se v západní Evropě přehodnocoval koncept sídlišť, v tehdejším Československu začala sídlištní výstavba teprve nabírat na síle. V době normalizace se u nás postavilo vůbec nejvíce panelových domů a dnes v nich celkově bydlí téměř každý třetí obyvatel

12 Srov. Zadražilová: Když se utopie stane skutečností, s.18.
13 Srov. tamtéž.
14 Srov. tamtéž, s. 20.
15 Srov. Koukalová: Panelové tvary v čase, s.14.

České republiky. K faktickému ukončení jejich výstavby došlo až několik let po pádu komunistického režimu, kdy se dostavovaly poslední velké sídlištní celky. Do těch ještě stihla mladší generace architektů, ovlivněná zahraničními postmodernistickými myšlenkami, prosadit variace tradičních urbánních prvků jako jsou ulice, náměstí, částečně uzavřené bytové bloky a významné orientační body.[16]

1.3 Kritika sídlišť

Kritická reflexe panelových sídlišť probíhala paralelně se zahraničím již od 60. let 20. století a odborníci zrovna tak přicházeli s alternativními návrhy a vylepšeními. Normalizační poměry po roce 1968 a nepříznivá společensko-ekonomická situace však zabránila většímu zavedení těchto návrhů do praxe a tak zůstaly spíše v teoretické rovině.[17] Stagnující kolos stavební výroby dále setrvačně produkoval nová a ještě větší sídliště s hlavním důrazem na kvantitu postavených bytů tak, aby vláda mohla dostát svých pětiletkových závazků o počtu předaných jednotek.

Především v souvislosti s nefungující komplexní bytovou výstavbou[18] obřích sídlišť jako bylo pražské Severní a Jižní Město, vzrůstal od začátku 80. let v architektonické obci nesouhlas s jejich podobou. Ten postupně zlidověl a začal se objevovat i na stránkách oficiálního tisku.[19]

Sídlištím bylo vytýkáno celkově neuspokojivé a nevlídné životní prostředí a jejich kritika probíhala ve více rovinách. Například v oblasti environmentální bylo vnímáno jako necitlivý zásah do krajiny a z pohledu sociálně-kulturního jako místo, kde chybí prostor na setkávání. Dále z hlediska estetického jako monotónní a nepřehledné, a prizmatem psychologů jako neměsto, které postrádá autenticitu a není možné si k němu utvořit solidní vztah.[20]

Zásadně k problematice sídlišť přispěl sociolog Jiří Musil (1928–2012), který dlouhodobě sledoval sociologii územních struktur a dokázal na sídliště nahlížet z širších perspektiv. V 80. letech koordinoval rozsáhlý empirický průzkum, jehož závěry, které pro sídliště nevycházely pouze negativně, najdeme shrnuté v publikaci *Lidé a sídliště* (s kolektivem autorů, 1985).[21] Sociologové identifikovali řadu problematických oblastí, které částečně potvrzovaly výtky kritiků – jednotvárnost architektury, na kterou si lidé špatně přivykali, anonymita prostředí, nedokončenost občanského vybavení, omezené možnosti trávení volného času dětí i dospělých a špatná dopravní dostupnost centra města. Mezi výrazná pozitiva patřila skutečnost, že obyvatelé mají možnost žít ve vlastním bytě se slušným standardem (hygienické sítě, teplo, prosluněnost), navíc v dosahu přírody.[22]

Klíčovým médiem pro architektonickou scénu se tehdy stal Technický magazín, vydávaný Státním nakladatelstvím technické literatury. Na konci 70. let se jeho editorem stal Benjamin Fragner, z jehož iniciativy začal magazín pořádat výstavy zaměřené na architekturu a její umělecký rozměr.

6/ Technický magazín č.9 z r. 1986.

Mezi lety 1985 a 1990 Fragner zorganizoval čtyři výstavy věnované papírové architektuře – *Malovaná architektura*, *Urbanita 86*, *Urbanita 88* a *Urbanita 90*. Ty se staly významnou platformou pro veřejný dialog o tehdejším stavu architektury a urbanismu.[23] Urbanita 86 byla přímo věnovaná panelovým sídlištím a jejich uniformitě. Byla koncipovaná jako otevřená výzva na architektonické a umělecké návrhy, jak prostředí panelových měst vylepšit. Sešlo se na 80 děl a oscilovaly na škále mezi pragmatismem a ironií. Řada příspěvků prezentovala sídliště jako nehumánní prostor nerespektující lidské měřítko. Průmyslově vyráběný panelák představoval symbol omezení architektonické kreativity a některé příspěvky fantazírovaly o konečné destrukci sídlišť. Následující výstavy *Urbanita 88* a *Urbanita 90* již plně sídliště odsuzují a téma opouštějí s tím, že sídliště byla „*morem*

16 Srov. SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie. 6. fáze pozdních krásných a postmodernistických sídlišť.

17 Srov. ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 20. a s. 92.

18 Pojmem „komplexní bytová výstavba" se rozumí podle norem propočítaná a řízená výstavba plně vybavených a soběstačných komplexů, zahrnující občanskou a technickou vybavenost. Při realizaci docházelo k špatné koordinaci všech projektových složek, které se na úsecích stavby podílely (inženýrské sítě, byty, vybavení). Stav též zhoršovala kolísavá výroba i dodávka stavebních komponentů. Obyvatelé sídlišť si tak na dokončení občanské vybavenosti, chodníků a osvětlení museli počkat i mnoho let po nastěhování do bytů. Termín tak získal pejorativní konotace. Srov. Slovníček pojmů: heslo Komplexní bytová výstavba. In: *Paneláci.cz* [online].

19 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť, s.431. In: *Česká a slovenská architektura 1971–2011: texty, rozhovory, dokumenty.*

20 Srov. KRIVÝ, Maroš. Urbanita 86 a kritika sídliska počas neskorého socializmu, s 177. In: *Paneland: největší československý experiment*. Brno: Moravská galerie, 2017.

21 MUSIL, Jiří a kol. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985, 333 s.

22 Srov. MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště.*, s. 15–21.
Srov. BENEŠ, Ondřej. Lidé a sídliště. *In Bulletin České komory architektů: Téma sídliště*. Praha: Česká komora architektů, 2015, 22 (1), s. 51–52.

23 Srov. POLÁČKOVÁ, Tereza. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století*, s. 62.

a šedivou plísní"[24]. Teoretik urbanismu Maroš Krivý prostřednictvím výstav Urbanity dokládá změnu v pozdněsocialistickém nahlížení na sídliště. Zatímco kritika artikulovaná od 60. let upozorňuje na dílčí nedostatky sídlišť a nepolemizuje s jejich konceptem jako takovým, polovina 80. let je již ve znamení přechodu ke kritice destruktivní, která vrcholí na přelomu 80. a 90. let a odmítá myšlenku sídliště obecně.[25]

Nemalou vinu na tom měla skutečnost, že český panelák byl silně ideologicky zatížen a kritika sídlišť v sobě nesla i latentní nesouhlas s komunistickým zřízením jako takovým. Po sametové revoluci v roce 1989 a změně režimu, mohla sídliště pro mnohé představovat nepříjemný symbol komunistického marasmu, na který jsme vlastně chtěli rychle zapomenout.[26] Na rozdíl od jiných hmotných symbolů minulosti, paneláky nebylo možné jednoduše odstranit. Bylo jich vystavěno příliš mnoho a staly se domovem obrovského množství lidí.[27] 90. léta jsou tak pro sídliště obdobím velkého hledání. Bylo nutné nově nastavit majetkové poměry a nalézt nejvhodnější řešení pro správu i opravu domů, protože zanikl celý tehdejší systém státní bytové politiky, včetně institucí, které se přímo podílely na výstavbě sídlišť.[28] Ba co víc, bylo nutné odstartovat celý bolestný proces vyrovnávání se s naší komunistickou minulostí a nalézt k našim sídlištím nový vztah.

1.4 Sídliště jako fenomén

Obrat ve vnímání sídlišť pomalu nastává na konci 90. let a především pak s příchodem nového milénia. Tehdy vrcholily na našich sídlištích snahy o jejich humanizaci, které bohužel nebyly vždy úspěšné. Švácha toto období označuje za *„divokou humanizaci"*[29], protože zásahy na domech byly nekoordinované a celkovému rázu sídlišť to spíše uškodilo. Domy se rozličně přestavovaly, zateplovaly a pestře kolorovaly. Rozvolněná zástavba pozdně socialistických sídlišť začala lákat investory k jejich zahušťování novými stavbami. Situace si začala říkat o hlubší pochopení logiky a estetiky domů i celých sídlišť jako předpoklad kvalitní revitalizace.

Nejdříve se problematika komunikovala v odborných kruzích na stránkách periodik. Například ve specializovaných vydáních zaměřených přímo na sídliště jako byly časopisy *Architekt* (č. 22, 1997), *Umění a řemesla* (č. 4, 1998) nebo *Stavba* (č. 5, 2000). Posléze na akademické půdě, prostřednictvím absolventských prací a výstupů výzkumných grantů. I díky tomu začalo téma postupně pronikat k veřejnosti. Ze sídlišť se tak pomalu odstraňovala nálepka pohrobků komunismu a nadále rostla snaha prozkoumat problematiku ze všech možných úhlů pohledu. K tomu přispěla i skutečnost, že v této době začínala být pracovně aktivní nová generace lidí, kteří komunismus prožili jako děti. Pro mnohé z nich bývalo či právě bylo sídliště domovem a byli motivováni oblast prozkoumat a pochopit. To, že se na režimu ani jeho pádu aktivně nepodíleli a nebyli zatíženi morálními dilematy s tím spojenými, jim umožnilo na místo nahlížet z širších perspektiv a větší sensitivitou.[30]

Dalším významným momentem pro zvednutí tématu paneláků a sídlišť byla tendence označovaná jako post-komunistická či komunistická nostalgie nebo též ostalgie[31]. Tato tendence byla dávána do souvislosti s posttransformační deziluzí a vzbudila v akademických a politicích kruzích obavy, že by se většinová společnost ráda vrátila ke starým komunistickým „pořádkům". Franc za touto nostalgií ovšem vidí především zábavné vzpomínání na dobu vlastního dětství či mládí a definuje ji jako *„pozitivně zbarvený vztah k některému jevu nebo přímo konzumnímu zboží spojovaného s érou země zařazené do takzvaného sovětského bloku"*.[32] Obdobně Pehe tvrdí, že nostalgie po socialismu nutně neznamená touhu po jeho návratu a že i retro, jak tento druh nostalgie v Čechách autorka raději nazývá, může překvapivě nést nádech antikomunismu.[33]

Zálešák v souvislosti s nostalgickými tendencemi na poli umění pracuje s pojmem nekritická nostalgie. Ta je podle něj právě únikem z tíživé přítomnosti posttransformační reality a steskem po tom, jak tehdy bylo. Projevuje se ponejvíce retro vlnou v pop-kulturní produkci. Do opozice k ní poté staví nostalgii reflexivní, kterou nachází v dílech některých autorů bývalého východního bloku. Chápe ji jako součást uměleckého trendu tzv. historiografického obratu. Ten vychází z témat minulosti, archivu a paměti.[34] Umělecké návraty do naší komunistické minulosti jednak souvisí s ohledáváním postkomunistické kulturní identity a také umožňují umělcům vyjádřit svůj postoj k současnosti. *„Není to nostalgie po reálném socialismu, nýbrž po jeho potenciální budoucnosti"*[35] – tedy stesk po vizi budoucnosti, která se neuskutečnila. Zároveň jde i o způsob, jak poukázat na to,

24 Cit. Benjamin Fragner, Urbanita 90, Technický magazín, 1998, č. 6, s. 36. podle KRIVÝ, Maroš. Urbanita 86 a kritika sídliska počas neskorého socializmu, s. 191.

25 Srov. KRIVÝ, Maroš a Alžběta MEDKOVÁ. Prostor něčeho a někoho jiného? S Marošem Krivým o exotizaci, fetišizaci a stigmatizaci sídlišť, s. 20. A2: kulturní čtrnáctideník. 2022, (3).
Srov. KRIVÝ, Maroš. Urbanita 86 a kritika sídlišť v době pozdního socialismu. In: Česká televize: Středy na AVU [online].

26 Srov. MAIER, Karel a Jiří G. GEBERT. Sídliště – díl první: Strašidla, mýty a realita. Umění a řemesla. 1998, 40(4), s. 2–6.

27 Srov. NOVOTNÁ, Barbora. *Panelák jako symbol a místo paměti* [online], s. 127–131.

28 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Epilog. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989*. s. 303.

29 Cit. ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť. In: *Česká a slovenská architektura 1971–2011: texty, rozhovory, dokumenty,* s. 427.

30 Srov. HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada, Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*, s. 10–11.
Srov. KORYČÁNEK, Rostislav. Neukončená transformace. In: KORYČÁNEK, Rostislav. *Formáty transformace 89–09: sedm pohledů na novou českou a slovenskou identitu.* Katalog k výstavě 17. 11. 09 – 17. 01. 10.

31 Termín „ostalgie" byl do našeho prostředí importován z Německa a je složeninou ze slov Osten+Nostalgie. Rozumí se jím fenomén, který nastal po sjednocení Německa a byl pozorován u obyvatel bývalé NDR, kteří se při překotné „westernizaci" uchylovali k nostalgii po atributech každodenního života v socialismu, například na tehdy dostupné produkty. Podobné tendence byly pozorované i v jiných zemích bývalého východního bloku, ale jejich intenzita a charakter se lokálně lišila v závislosti na historicko-politických kontextech. Na tento druh nostalgie aktivně reagoval komerční sektor nabídkou retro zábavy a produktů.
Srov. JAHODOVÁ, Kristýna. Ostalgie. In: *IMS – Institut mezinárodních studií.* [online]. Srov. FRANC, Martin. Ostalgie v České republice a v SRN, s. 7–14.

32 Cit. FRANC, Martin. Ostalgie v Čechách, 194. In: GJURIČOVÁ, Adéla a Michal KOPEČEK. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989.*

33 Srov. BABIČKA, Martin. První pokus o charakteristiku českého socialistického retra. In: *Deník N* [online].
Srov. PEHE, Veronika. *Velvet retro: postsocialist nostalgia and the politics of heroism in Czech popular culture.*

34 Srov. ZÁLEŠÁK, Jan. *Minulá budoucnost: současné umění na cestě od archeologie k angažovanosti = [Past future].* s. 14–21.

35 Cit. KRATOCHVÍL, Jan a Jan ZÁLEŠÁK. Budoucnost, která nenastala: S Janem Zálešákem o umění jako kritické reflexi současnosti. *A2: kulturní čtrnáctideník* [online].

že se nacházíme v době, kterou charakterizuje absence vizí nových a jakási bezradnost, k jakým alternativám budoucnosti by se lidstvo mělo ubírat dále[36].

Krivý dává vzrůstající kulturní zájem o panelová sídliště také do souvislosti s finanční krizí v roce 2008.[37] Podle jeho hypotézy, *„krize a její důsledky narušily neoliberální hegemonii představ o městě a bydlení. Umožnilo to nahlédnout sídliště zase z nové perspektivy a od začátku desátých let pak přitažlivost tohoto téma narůstá."*[38] Kolaps na trhu s nemovitostmi a následné ekonomické otřesy vyvolaly otázky o udržitelnosti a spravedlnosti neoliberálního modelu městského rozvoje. V oblasti urbanistického plánování a bydlení se začal klást mnohem větší důraz na zainteresování obyvatel a celkový sociální aspekt, což se nevyhnulo ani úvahám o zkvalitnění sídlištního bydlení. Zároveň v důsledku krize tehdy ceny panelákových bytů významně poklesly[39] a staly se opět zajímavou alternativou bydlení pro mladé a rodiny s malými dětmi.

Novodobý zájem o panelová sídliště a domy se projevoval souběžně v několika rovinách. Tyto roviny nejsou jednoznačně oborově ohraničené a často se vzájemně prolínají. Z proměnlivého charakteru sídlišť si právo na jejich zkoumání může nárokovat hned několik oborů[40], což však může být pro sídliště spíše přínosné.

První rovinu reprezentuje zájem stran architektonicko-stavební praxe – jak s domy jako stavbou nakládat, aby splňovaly parametry kvalitního bydlení. Mezi architekty, kteří se problematikou jako první zabývali, byli Ladislav Lábus a Josef Pleskot, následovaní například Petrem Drexlerem, Ladislavem Vrbatou nebo Markétou Veselou s jejich zdařilými realizacemi přestaveb

7/ Drexler Architekt: Nástavba malometrážních bytů v ul. Přeštická, Praha 15.

36 Srov. BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*, s. 84–85, 173–211; srov. POSPISZYL, Tomáš. Historie utopické budoucnosti. In: ADAMOVIČ, Ivan a Tomáš POSPISZYL, ed. *Planeta Eden: svět zítřka v socialistickém Československu 1948–1978*.

37 KRIVÝ, Maroš. Urbanita 86 a kritika sídlišť v době pozdního socialismu. In: *Česká televize: Středy na AVU* [online].

38 Cit. KRIVÝ, Maroš a Alžběta MEDKOVÁ. Prostor něčeho a někoho jiného?: S Marošem Krivým o exotizaci, fetišizaci a stigmatizaci sídlišť, s. 20.

39 Srov. RÖDLOVÁ, Pavlína. Vývoj českého realitního trhu v kontextu světové ekonomické krize. In: *Construction Maeconomics Conference – 3. 11. 2022, CTU in Prague* [online].

40 ŠVÁCHA, Rostislav. Panelová sídliště jako uměleckohistorické téma. *Bulletin České komory architektů: Téma sídliště*, s. 40–41.

panelových domů v Praze a Brně.[41] Koncepčněji pojatými úvahami o budoucnosti sídlišť se zabývali Michal Kohout, David Tichý a Filip Tittl z Fakulty architektury ČVUT, kteří byli hlavními garanty výzkumného projektu *Sídliště, jak dál?*.[42] Ten se mezi lety 2014–2017 zabýval hledáním dlouhodobé vize sídlišť, možnostmi jejich adaptace a úprav. Součástí projektu byly workshopy, přednášky, mezinárodní konference, putovní výstavy i souhrnná publikace.[43, 44]

Další rovina zájmu se snaží sídliště nahlížet z hlediska teoretických studií a to předně skrz sociologii nebo historii umění. Na sociologické studie Jiřího Musila navázaly například autorky Barbora Vacková, Lucie Galčanová a Slavomíra Ferenčuhová knihou *Československé město včera a dnes* z roku 2010.[45] Netradičně byla pojatá sociologická sonda studentů Akademie výtvarných umění Markéty Mráčkové, Barbory Šimonové a Viktora Vejvody *Legenda o sídlišti*[46] z roku 2014. Kniha shrnuje projekt, který mapoval kvalitu sídlištního bydlení formou rozhovorů i skrze prožitky expedičního putování členů autorského týmu po pražských sídlištích.

Na uměleckohistorický potenciál sídlišť poukázala již v roce 2006 Eva Pýchová (Novotná) svou statí Česká bytová výstavba v období 1946–1964 v akademickém časopise *Umění č. 5*.[47] O rok později vrcholil grantem podpořený projekt Vysoké školy uměleckoprůmyslové *Husákovo 3+1*, autorského týmu vedeného Ladou Hubatovou-Vackovou, zakončený výstavou[48] a stejnojmennou publikací, který zkoumal sídlištní bytovou kulturu a životní styl.[49]

Kolem roku 2010[50] sochař Pavel Karous inicioval vznik webu *vetrelciavolavky.cz*, který sloužil k propagaci myšlenky ochrany normalizačního umění ve veřejném prostoru a zároveň jako platforma určená ke sběru informací a obrazového materiálu od přispěvatelů z celé republiky. Po ověření nashromážděných dat, vyšla v roce 2013 souhrnná publikace *Vetřelci a volavky – atlas výtvarného*

41 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura a její přísnost: padesát staveb 1989–2004*., s. 284–289.
LÁBUS, Ladislav, Marie PLATOVSKÁ a Radomíra SEDLÁKOVÁ. *Architekt Ladislav Lábus: [Galerie Jaroslava Fragnera 1. 4. – 16. 5. 2004*: katalog výstavy, s. 70–71.
ŠVÁCHA, Rostislav. Panelová sídliště jako uměleckohistorické téma. *Bulletin České komory architektů: Téma sídliště*., s. 40.

42 Srov. *Sídliště, jak dál?* [online].

43 KOHOUT, Michal, David TICHÝ, Filip TITTL, Jana KUBÁNKOVÁ a Šárka JAHODOVÁ. *Sídliště, jak dál?*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, Ústav nauky o budovách, 2016. ISBN 978-80-01-05905-0.

44 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Panelová sídliště jako uměleckohistorické téma. *Bulletin České komory architektů: Téma sídliště*, s. 40.

45 FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie GALČANOVÁ BATISTA a Barbora VACKOVÁ, ed. *Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-44-1.

46 MRÁČKOVÁ, Markéta, Barbora ŠIMONOVÁ a Viktor VEJVODA, ed. *Legenda o sídlišti*. V Praze: Akademie výtvarných umění v Praze a cosa.cz, 2014. ISBN 978-80-87108-53-6.

47 EVA, Pýchová. Česká bytová výstavba v období 1945–1964. *Umění*. Praha: Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, 2006, 56(5), s. 420–432.

48 Husákovo 3+1: Bytová kultura 70. let. 2. – 24. října 2007, Galerie VŠUP.
Srov. Husákovo 3+1 / Bytová kultura 70. let. In: *Český rozhlas Vltava* [online].

49 HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada, Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Praha: VŠUP, 2007. ISBN 978-80-86863-21-4.

50 Srov. BARTLOVÁ, Milena, ed. Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a moderna mezi pamětí a zapomínáním. In: DRULÁK, Petr a Petr AGHA. *Sametová budoucnost?*, s. 53.

umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989) (2. dopl. vyd. v roce 2015).[51] Umění na panelových sídlištích je významnou součástí tohoto projektu. Podobné téma sledovala výstava[52] a doprovodná publikace *Oživit a ozvláštnit*[53], trojice kurátorek Jany Kořínkové, Mariky Kupkové, Markéty Žáčkové, zaměřená na výtvarné řešení veřejných prostranství a architektury vybraných brněnských sídlišť (Juliánov, Lesná, Kohoutovice, Bystrc a Starý Lískovec). Sídliště hlavního města přiblížila výstava *Pražská panelová sídliště*[54] z roku 2012, konaná v Sále architektů na Staroměstské radnici. Výstava vycházela především z materiálů archivu Útvaru rozvoje hlavního města Prahy a jejím cílem bylo na vybraných sídlištích ukázat návštěvníkům proč a jak vznikala.

Mezinárodní publikum na fenomén Československé panelové výstavby upozornila například americká historička umění Kimberly Elman Zarecor knihou *Manufacturing a Socialist Modernity* z roku 2011 (v češtině 2014).[55] Martin Hejl připravil expozici *2 x 100 mil. m²* pro 14. benátské architektonické bienále, spolu s anglickým sborníkem ve formě rozhovorů s vybranými českými architekty různých generací.[56] Nebo například Maroš Krivý svou statí *Postmodernism or Socialist Realism? The Architecture of Housing Estates in Late Socialist Czechoslovakia*[57] z roku 2016 o pozdněsocialistických sídlištích v Journal of the Society of Architectural Historians.[58]

Kombinaci sociologického a uměleckohistorického přístupu k popisu vývoje sídlišť použila Lucie Zadražilová (Skřivánková) v knize *Když se utopie stane skutečností*[59], která vyšla v roce 2013. Ve stejný rok Zadražilová získala grant Ministerstva kultury NAKI a stala se hlavní řešitelkou pětiletého projektu zaměřeného na výzkum panelových sídlišť po celé České republice. Projekt *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu* byl realizován pod hlavičkou Uměleckoprůmyslového musea s řešitelským

51 KAROUS, Pavel, ed. *Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989) = Aliens and herons : a guide to fine art in the public space in the era of normalisation in Czechoslovakia (1968–1989)*. Druhé, revidované a rozšířené vydání. Přeložil Lawrence WELLS, přeložil Magdalena WELLS. V Praze: Pavel Karous, 2015. ISBN 978-80-260-9094-6.

52 Oživit a ozvláštnit. Výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť. 15. 11. – 20. 12. 2012. Výstavní prostor archivu Masarykovy univerzity. Brno.

53 KOŘÍNKOVÁ, Jana, KUPKOVÁ, Marika a Markéta ŽÁČKOVÁ, ed. *Oživit a ozvláštnit: výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť = To brighten up and make it special : fine arts in the space of Brno housing estates*. Brno: SPKH, 2012. ISBN 978-80-260-3722-4.

54 Srov. TZ: Oživit a ozvláštnit. Výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť. In: *Artalk.cz* [online]. 9. 11. 2012 31. 5. – 16. 9. 2012, Sál Architektů Staroměstská radnice, Praha.
Srov. TZ: Pražská panelová sídliště. In: *Artalk.cz* [online].
Srov. LUKEŠ, Zdeněk. Pražské paneláky dnešníma očima. In: *Lidovky.cz* [online].

55 ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945–1960*. Praha: Academia, 2015. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2308-7.

56 HEJL, Martin, ed. *2 x 100 mil. m²*. Praha: KOLMO.eu, 2014. ISBN 978-80-260-6127-4.

57 KRIVÝ, Maroš. Postmodernism or Socialist Realism? The Architecture of Housing Estates in Late Socialist Czechoslovakia. *Journal of the Society of Architectural Historians* [online]. 2016, 75(1), 74–101.

58 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Epilog. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017, s. 307.

59 ZADRAŽILOVÁ, Lucie. Když se utopie stane skutečností. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum v Praze ve spolupráci s Arbor vitae, 2013. Kontexty (Uměleckoprůmyslové museum). ISBN 978-80-7467-058-9.

týmem složeným z historiků architektury, architektů, památkářů, antropologů, sociologů, demografů a dokumentárních fotografů.[60] Tým shromáždil důležitá historiografická data o projektování a výstavbě sídlišť a na základě zjištěných skutečností navrhl periodizační schéma šesti vývojových etap.[61] Veřejnost se mohla s výsledky jejich práce seznámit prostřednictvím série regionálních výstav ve všech krajských městech a zastřešující výstavou *Bydliště: panelové sídliště. Plány, realizace, bydlení 1945–1989*[62] v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze v roce 2017. Zároveň byly vydané odborné publikace (dvě v češtině *Paneláci 1*, *Paneláci 2* a v angličtině *Panelaks*)[63]. Součástí výstupů byla i řada vzdělávacích programů pro různé věkové kategorie.

Téměř paralelně s pražskou výstavou uspořádala Moravská galerie v Brně rozsáhlý výstavní projekt *Paneland: největší československý experiment*.[64] Brněnská expozice, kurátorovaná Rostislavem Koryčánkem, přiblížila návštěvníkům panelákovou kulturu a životní styl především z rozmezí 70. a 80. let 20. století. Expozice byla doplněna rovněž uměleckými díly inspirovanými paneláky od současných výtvarníků. Pod stejným názvem Moravská galerie zároveň vydala i publikaci, kde byl fenomén panelových sídlišť v deseti kapitolách ještě více rozpracován.[65]

8/ Jan Šrámek: ilustrace k výstavě Paneland.

60 Srov. *Panelová sídliště v ČR* [online]. Dostupné z: http://panelaci.cz/

61 Autoři výzkumu vycházejí z metodologie George Kublera, která umožňuje sledovat proměnu formy v čase od primárního objektu k replikacím a kopiím. To umožnilo panelové domy lépe poznat a třídit.
Srov. KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase.
Srov. KUBLER, George. Tvar času: poznámky k dějinám věcí. Přeložil Rostislav ŠVÁCHA, přeložila Tereza PÁLKOVÁ. Praha: PositiF, 2018. ISBN 978-80-87407-25-7.

62 25.1.2018 – 22.7.2018 Uměleckoprůmyslové museum v Praze.
Srov. Bydliště panelové sídliště: Plány, realizace, bydlení 1945–1989. In: *Uměleckoprůmyslové museum v Praze* [online].

63 SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Eva NOVOTNÁ a Karolína JIRKALOVÁ, ed. *Paneláci 1: Padesát sídlišť v českých zemích*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2016. ISBN 978-80-7101-161-3.
SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v Českých zemích 1945–1989*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2017. ISBN 978-80-7101-169-9.

64 24. 11. 2017 – 25. 3. 2018 Moravská galerie v Brně. Uměleckoprůmyslové museum.
Srov. Paneland: Největší československý experiment. In: *Moravská galerie* [online].

65 KORYČÁNEK, Rostislav, ed. *Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment*. V Brně: Moravská galerie, 2017. ISBN 978-80-7027-312-8.

Z nejnovějších socio-kulturních příspěvků je publikace autorského týmu *Pražská panelová sídliště jako místo protikladů* vydaná v roce 2020 v Sociologickém ústavu AV ČR, která vedle obecnějších aktuálních témat jako je gentrifikace, financializace a proměny demografického složení sídlišť, sleduje také změny na třech konkrétních místech (Písnice, Černý Most a Jihozápadní Město) a doplňuje o fotografickou esej a pojednání o sídlištích ve filmové tvorbě.[66]

Oborově kombinované jsou také publikace věnované konkrétním sídlištím. Monografického zpracování se dočkala například brněnská Lesná[67], ostravská[68] či plzeňská sídliště[69], sídliště Kladno-Rozdělov[70]a pražská sídliště Jižní Město[71], Solidarita[72], Ďáblice[73] a Černý most[74].

Protiváhou k badatelským snahám je přístup popkulturní, i když některé z výše zmíněných projektů lavírovaly na hraně obou přístupů.[75] Za skutečně masovou zábavu lze považovat normalizační filmovou produkci, k jejímuž reprízování se neubránila snad žádná z našich televizí.[76] Příkladem může být seriál *Dnes v jednom domě* (1980)[77], který v devíti dílech líčí osudy obyvatel jednoho sídlištního bloku, znovu vysílaný Českou televizí a dodnes přístupný k přehrání na i-Vysílání.[78] Tatáž televize pak například po dobu pěti let uváděla dokumentární pořad *Retro* (2008–2013)[79], se

66 HOŘENÍ SAMEC, Tomáš, Michal LEHEČKA, Václav ORCÍGR, Ondřej ŠPAČEK, Michaela JANEČKOVÁ, Tomáš PRINC, Apolena RYCHLÍKOVÁ, Alžběta MEDKOVÁ, Barbora MATYSOVÁ, et al. *Pražská panelová sídliště jako místa protikladů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, [2020]. ISBN 978-80-7330-376-1.

67 *Lesná – 50 let sídliště: historie, současnost, perspektivy: sborník příspěvků k výročí sídliště Lesná*. Brno: Občanské sdružení Obzor Lesná, 2012. ISBN 978-80-260-2839-0.
GUZDEK, Adam. Lesná: brněnský fenomén. V Brně: Vysoké učení technické, nakladatelství VUTIUM, 2021. ISBN 978-80-214-5742-3.

68 STRAKOŠ, Martin. *Ostravská sídliště: urbanismus, architektura, umění a památkový potenciál*. Ostrava: Národní památkový ústav, 2018. ISBN 978-80-88240-05-1.

Srov. TZ: Oživit a ozvláštnit. Výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť. In: *Artalk.cz* [online]. 9. 11. 2012

69 CIKÁN, Martin, Lenka LIŠKOVÁ, Lucie TLUSTÁ a David TUMA. *Panelový boom a bytový šum v Plzni: historie a vývoj plzeňských sídlišť mezi lety 1945–1989*. Plzeň: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2022. ISBN 978-80-85035-59-9.

70 NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018. ISBN 978-80-907236-0-3.

71 ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku osmdesátých let 20. století*. Praha: Positif, 2014. ISBN 978-80-87407-11-0.
ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku 80. let dvacátého století*. Druhé upravené vydání. Frýdek-Místek: Lukáš Horký – Surbanz, 2020. ISBN 978-80-907872-0-9.
LUKAVEC, Jan. *Jižák: město panelů, snů a mýtů*. Praha: Pulchra, 2022. ISBN 978-80-7564-081-9.

72 ŠPIČÁKOVÁ, Barbora, Michaela JANEČKOVÁ a Kimberly Elman ZARECOR. *Sídliště Solidarita*. Kostelec nad Černými lesy: Archiv výtvarného umění, 2014. ISBN 978-80-905744-2-7.

73 JELÍNKOVÁ, Marie, Tomáš ŘEPA, Hana ŘEPKOVÁ, Rostislav ŠVÁCHA, Ondřej TUČEK a Karel VESELÝ. *Sídliště Ďáblice*. V Praze: Spolek přátel sídliště Ďáblice, 2019. ISBN 978-80-270-3525-0.

74 HAVLOVEC, Vojtěch a Pjeer van ECK. Linka č.141: *Černý Most, sídliště, které se stalo legendou*. Praha: Stop Zevling productions, [2018]. ISBN 978-80-270-4925-7.

75 Srov. WOLLNER, Jan. Vetřelci nebo volavky?: Také zavádějící pojmy mohou škodit. *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. 2014, (04)

76 Srov. PINKAS, Jaroslav. Jak hrozná doba! Jak krásná léta!. *Cinepur: Časopis pro moderní cinefily.*

77 Srov. Dnes v jednom domě. Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/147490-dnes-v-jednom-dome/prehled/.

78 Srov. Dnes v jednom domě. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/1064343225-dnes-v-jednom-dome/.

79 Retro: Reálie a fenomény naší nedávné všední minulosti. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/.

kterým jsme se mohli bavit a vzpomínat na *„reálie a fenomény naší nedávné všední minulosti"*[80], včetně fenoménu sídlišť a bydlení v panelu.[81] Autor námětu Petr Petrov poté sepsal knižní obdobu pořadu ve třech svazcích. Svůj prostor zde zrovna tak dostala výstavba panelových sídlišť a bytová kultura.[82] Repliky panelákových bytů představuje Retro Muzeum Praha.[83] Muzeum se rozprostírá na 2.500 m^2 4. patra OD Kotva v centru Prahy, kde v patnácti tematických okruzích vystavuje relikty odkazující na běžný život, design a trendy v normalizačním Československu. *„Můžete si vyzkoušet psát na psacím stroji značky Consul, posedět na gauči, který měla snad každá rodina, a zavzpomínat v dětském pokojíku, v němž najdete určitě alespoň kousek svého mládí – anebo aspoň mládí svých rodičů."*[84]

9/ Obývák, Retromuzeum Praha.

Sofistikovanější práci s motivem sídlišť a panelových domů pak přináší přístup umělecký. Ve srovnání s autory, kteří téma reflektovali v době totalitního režimu má tvorba nového milénia jiný charakter. Umělci, kteří se narodili v rozmezí přibližně mezi 70. lety a první půlkou 80. let 20. století, již nemají potřebu vyhraňovat se vůči normalizační době. Naopak je u nich patrná snaha určitým způsobem fenomén života na sídlišti rehabilitovat a nalézt svůj „modus operandi", jak k době dospívání a dětství v komunismu přistoupit a konfrontovat jej s aktuálním stavem věcí.[85]

Písaříková a Ingerle definovali čtyři obecné strategie umělecké praxe.[86] První přistupuje k sídlišti jako urbanistickému a krajinotvornému prvku. Autoři prostřednictvím vizuálního rozboru

80 Cit. Retro: Reálie a fenomény naší nedávné všední minulosti. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/.

81 Retro: Paneláky. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360001/.

82 PETROV, Michal. Retro ČS. Brno: Jota, 2015. ISBN 978-80-7462-858-0.

83 Srov. *Retro muzeum Praha* [online]. Dostupné z: https://www.retromuzeumpraha.cz/.

84 Cit. *Retro muzeum Praha* [online]. Dostupné z: https://www.retromuzeumpraha.cz/.

85 Srov. PÍSAŘÍKOVÁ, Jana a Petr INGERLE. Re: Byt v paneláku? Obraz sídliště v současném umění. In: KORYČÁNEK, Rostislav, ed. *Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment*.

86 Srov. tamtéž.

stavu paneláků a prostředí sídlišť odkazují na hlubší historicko-sociální souvislosti a ukazují na paralely k současnosti, jako například Martin Kochan (*1981) (objekt *Antimonument*, 2007)[87], Jaro Varga (*1982) (projekt *Vertical Labyrinth*, 2007 a *Re: byt Petržalka*, 2010)[88], David Možný (*1963) (video *Rahova*, 2007 a video *Virtual Soul Waste*, 2004)[89] nebo Maroš Krivý (*1981) (*New Coat of Paint*, 2012–2013).[90]

10/ David Možný: Rahova, 2007.

Druhá strategie včleňuje prostředí sídlišť do své osobní a obrazové mytologie. Jak můžeme vidět v práci Josefa Bolfa (*1971), např. výstava maleb *Těžká planeta*, 2014[91] nebo třeba Imricha Vebera (*1987), autorská kniha *Blok 62*, 2015[92]. Sídliště zde hraje roli jakéhosi symbolického spouštěče vnitřních traumat a je jevištěm zneklidňujících událostí.

Pro třetí strategii je východiskem otisk normalizačních ideologií ve fragmentech osobní paměti autorů. Tento přístup je patrný například v práci Pavly Sceranková (*1980)[93] objekt ze série *Visit Home*, (2010) nebo Dušana Zahoranského (*1972) – instalace *Zde* (2009)[94].

11/ Pavla Sceranková: Visit Home, 2010.

87 Srov. *Martin Kochan* [online]. Dostupné z: https://martinkochan.com/.
88 Srov. *Jaro Varga* [online]. Dostupné z: https://www.jarovarga.net/.
89 Srov. *David Možný* [online]. Dostupné z: https://davidmozny.cz/.
90 *Maroš Krivý* [online]. Dostupné z: https://maroskrivy.eu/.
91 Srov. *Josef Bolf* [online]. Dostupné z: https://josefbolf.net/.
92 Srov. *Imrich Veber* [online]. Dostupné z: https://imrichveber.com.
93 Srov. *Pavlascerankova.com* [online]. Dostupné z: http://pavlascerankova.com/.
94 Srov. *Výtvarné projekty 2022-2004*. Dušan Zahoranský [online]. Dostupné z: dusanzahoransky.com.

Poslední strategie pracuje se sídlištěm jako s objektem pro analýzu a utváření sociálních vztahů. Autoři vstupují do prostředí sídlišť, aby rafinovaně aktivizovali jejich obyvatele a přiměli je participovat na utváření identity místa i vztahů mezi sebou navzájem. Tuto snahu nalezneme u Kateřiny Šedé (*1977) – projekt *Každej pes jiná ves* (2007)[95], dnes již neexistující skupiny Ládví[96] např. *Stojan na křídy*, *Prostřihávání keřů* (2005–2007)[97] nebo u Tomáše Džadoně (*1981) – instalace *Památník lidové architektury* (2013–2015).[98]

12/ Tomáš Džadoň: Památník lidové architektury, 2013–2015.

Členění podle Písaříkové a Ingrleho příliš neakcentuje povahu sídliště jako utopistického projektu. Odkazy na socialistické utopie ve výtvarných dílech kurátorsky artikuloval Jan Zálešák ve své publikaci *Minulá budoucnost*[99] z roku 2013, která je úzce provázaná s jeho výstavním projektem *Vzpomínky na budoucnost II*[100] realizovaného v Domě umění města Brna na přelomu let 2013 a 2014. Zálešák se zaměřil na lokální verzi umělecké tendence tzv. historiografického obratu, kdy za pomoci návratů do naší socialistické minulosti postavené na utopistických myšlenkách, tvůrci vyjadřují své postoje k přítomnosti. *„Příčiny tohoto zájmu musíme hledat v samotné povaze naší přítomnosti: stagnující pozdní kapitalismus, všeobecný pocit nejistoty a periodicky navracející se krize, které se z ekonomické oblasti přelévají do všech oblastí společenského života (...). To, co dnes umělci hledají, tedy není jakákoli minulost, ale specificky „minulá budoucnost“ – nerealizované,*

95 Srov. *Kateřina Šedá* [online]. Dostupné z: https://www.katerinaseda.cz/.
96 Skupinu Ládví tvořili: Jan Haubelt (1977), Tomáš Severa (1978), Adéla Svobodová (1978), Jiří Thýn (1977).
97 Srov. JEŘÁBKOVÁ, Edith. Skupina Ládví. In: *A2: kulturní čtrnáctideník* [online].
98 Srov. *Tomáš Džadoň* [online]. Dostupné z: https://www.tomasdzadon.com/.
99 ZÁLEŠÁK, Jan. *Minulá budoucnost: současné umění na cestě od archeologie k angažovanosti = [Past future]*. V Brně: VUT, Fakulta výtvarných umění, 2013. Tranzit. ISBN 978-80-214-4794-3.
100 27.11. 2013 – 12. 01. 2014 Dům umění města Brna: Dům pánů z Kunštátu. Srov. TZ: Vzpomínky na budoucnost II. In: *Artalk.cz* [online].

nevyužité nebo opomenuté verze budoucnosti, které by mohly nabídnout alternativu k neuspokojivé přítomnosti."[101] Mezi umělce, kteří pracují s tímto přístupem a využívají utopistickou symboličnost panelových měst patří například Zbyněk Baladrán (*1973) (video *Socio-fiction*, 2005–2007)[102], nebo Svätopluk Mikyta (*1973) (instalace na výstavě *Vzpomínky na budoucnost II*, 2013)[103].

13/ Zbyněk Baladrán: Socio-fiction, 2005–2007.

Nové tisíciletí znamenalo pro téma paneláků doslova renesanci. Destruktivní kritiku 80. a 90. let 20. století vystřídal zájem dobrat se jejich hlubšího pochopení z hlediska stavební praxe i teoretického bádání. To bylo podmínkou pro nastavení úspěšné revitalizace i využití potenciálu sídlišť do budoucnosti. Panelové domy a sídliště byly a jsou zároveň nositeli silného symbolického významu a pravděpodobně navždy budou mít ve svém genetickém kódu zapsaný svůj komunistický původ. Vedle toho jsou také místem, kde našlo domov kolem tří milionů našich obyvatel a vyrostlo několik generací. Proto panelová sídliště představují také důležitý prostor ukotvující kolektivní paměť a v ní uložené vzpomínky nejen na naši socialistickou minulost, ale také na okamžiky obyčejného každodenního života mezi panely.[104] Tato povaha sídlišť vedla rovněž k tomu, že se staly předmětem zkomercionalizovaných retro návratů, součástí pop-kulturní zábavy, ale i inspirací pro umělecké zpracování.

101 Cit. TZ: Vzpomínky na budoucnost II. In: *Artalk.cz* [online].
102 Srov. *Zbyněk Baladrán* [online]. Dostupné z: https://www.zbynekbaladran.com.
103 Srov. TZ: Vzpomínky na budoucnost II. Dostupné z: https://artalk.cz/2013/11/20/tz-vzpominky-na-budoucnost-ii/.
104 Srov. ZÁLEŠÁK, Jan. *Minulá budoucnost: současné umění na cestě od archeologie k angažovanosti = [Past future]*, s. 86.

2 JIŽNÍ MĚSTO

2.1 Vznik a povaha města

Hovorově se o něm mluví jako o Jižňáku nebo Jižáku, často je také označováno pouze zkratkou JM. Jedná se o rozsáhlý soubor pěti panelových sídlišť na jihovýchodním okraji hlavního města Prahy. Jedno sídliště přechází v další a společně zabírají kolem 980 hektarů území Prahy 11. V panelových domech zde žije většina ze 75.000 obyvatel městské části.[105] Rozlišují se dva velké sídlištní celky – stavebně starší Jižní Město I (sídliště Háje, sídliště Opatov, sídliště Litochleby) a mladší Jižní Město II (sídliště Horní Roztyly a sídliště Chodov). Oba celky od sebe nekompromisně odděluje dálniční tah D1.

14/ Původní model sídliště z 60. let 20. století.

105 Srov. Obyvatelstvo Prahy 11. In: *Praha 11* [online]. Dostupné z: https://www.praha11.cz/cs/mestska-cast/praha-11-v-kostce/obyvatelstvo-prahy-11.html.

Stavba Jižního Města vychází z progresivní myšlenky řešení bytové krize v hlavním městě, která se prosadila v 60. letech 20. století. Místo malokapacitních sídlišť začleněných do původní zástavby, byl odsouhlasen plán na výstavbu čtyř kompletně nových panelových měst na okrajích Prahy (Severní, Jižní, Jihozápadní a Východní[106]), každý s kapacitou až do 100 tisíc obyvatel.[107] Jižní Město začalo růst od roku 1971 a přestože se stavba na některých místech protnula s dalšími velkými projekty – novým pražským vodovodem z Želivky, stavbou metra linky C a zmiňovanou dálnicí D1, již v roce 1976 se na velkostavbu stěhovali první obyvatelé.[108]

Co se urbanistické kvality týče, právem je město považováno za zosobnění technokratické fáze panelové výstavby.[109] Původní velkorysé plány architektů z roku 1967[110] se v následujících letech tuhé normalizace realizovaly jen v redukované a značně modifikované verzi. Veškeré snahy vybočující z normativů byly omezeny systémem direktivního plánování a kontroly. Dogmaticky se ctily technickohospodářské ukazatele a nakonec zvítězila „ekonomizační" varianta plánu. Každý postavený byt nesměl překročit přesně daný rozpočet a variabilita zvolené konstrukční soustavy VVÚ-ETA se využila jen v maximálně zjednodušené formě tak, aby se šetřilo časem i pracovní silou. Důsledkem bylo například to, že namísto původního, skladebně bohatého celku pracujícího s pestrou škálou velikosti domů se upřednostnily jen dva základní výškové typy (8 a 12 pater) a ze zamýšlených věžáků byl povolen k realizaci jen zlomek.[111]

Hlavním ukazatelem úspěchu stavby byl především počet předaných bytů a tak se po dobu několika let museli obyvatelé spokojit jen s minimální základní občanskou vybaveností (jesle, školky, školy, samoobsluhy a zdravotní péče). Vyšší vybavenost musela mnoho let počkat a za prací, kulturou a zábavou se složitě jezdilo do centra a jiných míst Prahy. Situace se o něco vylepšila po roce 1980, kdy byl zprovozněn úsek metra IIC[112] a Jižňák získal rychlé a pohodlné spojení se zbytkem velkoměsta. Pověstná blátivá etapa bez chodníků, pouličního osvětlení a zpočátku i bez obchodů s potravinami, jak si ji pamatují první starousedlíci, se při výstavbě Jižního Města II již neopakovala. Tam byl naopak kladen důraz na to, aby bylo vše dokončeno včas a obyvatelé se mohli nastěhovat do hotového města.[113] Poslední panelové domy se zde dostavily krátce po revoluci.

106 Od výstavby Východního Města se nakonec upustilo.

107 Srov. KUČERA, Petr a Stanislav HRUŠKA. Největší sídliště v ČR? Žije se tu líp než v Paříži, říká architekt Petr Kučera (YouTube video). In: *STANDASHOW* [online].

108 Srov.BARTOŇ, Jiří. *Praha 11 obrazem*, s.5 – 8.

109 Členění fází panelové výstavby vychází z periodizace sídlišť výzkumného projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu, viz kapitola této práce Sídliště jako fenomén. Řešitelé projektu stanovili celkem 6 vývojových fází a technokratická je předposlední v řadě. Srov. SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ed. Periodizace. In: *Paneláci.cz* [online].

110 Po tříkolové soutěži byl vybrán návrh architekta Jana Krásného, více rozpracovaný ještě za pomoci týmu architekta Jiřího Lasovského a inženýra Miroslava Řihoška. Srov.KUNDRÁT, Jan. *Plánování a výstavba Jižního Města*, s. 104.

111 Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Technokratická sídliště. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v Českých zemích 1945–1989*, s. 205.

112 Srov. FOJTÍK, Pavel a Jakub ŽELEZNÝ. 40 let pražského metra. In: *Česká televize* [online].
Srov. Dějiny metra v Praze. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online].

113 Srov. VESELÝ, Martin. Počátky bydlení na Jižním Městě očima pamětníků. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v Českých zemích 1945–1989*, s. 222–223.

15/ Část Jižního Města – sídliště Opatov. V popředí komunitní centrum Matky Terezy.

Jižní Město bohužel nedostalo své původně zamýšlené centrum s velkým náměstím, které by propojovalo oba velké celky Jižního Města I a II. Nepostavilo se ani autobusové nádraží, které mělo sloužit jako přestupní stanice mezi dálnicí D1 a metrem.[114] Prostor kolem stanice metra Opatov, původně k tomu určený, i dnes působí jaksi podivně prázdně a nedaleko opečovávaného Centrálního parku můžeme stále nalézt území divoké neudržované zeleně a pozůstatky stavenišť.

Od 90. let 20. století prochází sídliště postupnou přeměnou. Černé scénáře o vylidněném předměstí se spoustou sociálních problémů se zdaleka nenaplnily. Prvotní divokou barevnost fasád zateplených domů střídá umírněnější verze za dohledu městské části. Postupně se daří řešit i původní nedostatek vyšší občanské vybavenosti, i když stále je co zlepšovat. Za opravdovou výhodu bydlení na Jižňáku lze nesporně považovat rozlehlé plochy dnes již úctihodně vzrostlé zeleně a blízkost lesů.[115]

114 Srov. KUČERA, Petr a Stanislav HRUŠKA. Největší sídliště v ČR? Žije se tu líp než v Paříži, říká architekt Petr Kučera (YouTube video). In: *STANDASHOW* [online].

115 Město obklopuje zelený prstenec tvořený ze západu Kunratickým lesem, ze severu Hostivařským lesoparkem s přehradou a z jihovýchodu Milíčovským lesem s rybníky.

2.2 Kulturní odkaz

Přestože je Jižní Město městem relativně mladým, má svůj silný příběh hraničící s legendou. Nutno zdůraznit, že bohužel spíše v negativním slova smyslu. Pro mnoho lidí, zpravidla těch, kteří nikdy nebyli jeho obyvateli, bylo město vždy *„symbolem snad všech negativ, které tato forma socialistické výstavby přinesla"*.[116] Podobné nazírání uplatňovala i řada tvůrců – od filmařů, spisovatelů, hudebníků až po vizuální umělce, kteří svými díly ještě více přiživovali zjednodušené vnímání sídliště.[117] Mohla za to jeho specifická architektura, umístění na periferii Prahy a také fakt, že jde do jisté míry o nepovedený utopistický projekt totalitního státu. V jejich dílech se sídliště stávalo obřím nehostinným staveništěm, domovem různých podivínů, hororovou lokalitou či obdobou drsného Bronxu.

Velmi populární byla filmová společenská satira Věry Chytilové (1929–2014) *Panelstory*[118] z roku 1979. Ukazuje tragikomické peripetie a nefunkční vztahy prvních obyvatel paneláků a to právě na rozestavěném Jižním Městě. Snímek Jiřího Menzela (*1938) *Vesničko má středisková*[119], natočený v roce 1985, zase dává tuto konkrétní lokalitu do kontrastu s pohodou vesnického života a akcentuje anonymitu a monstróznost sídlištního světa. Režisér Radovan Urban (*1955) se v sociálně kritické *Horké kaši* z roku 1988 zaměřuje na agresivní mládež, která vyznává metalový hudební styl a znuděně se v partách toulá po neutěšených ulicích tohoto panelového města. Na konci filmu se pak antagonisté dopouštějí sexuálního znásilnění jedné z hlavních postav.

16/ Z filmu Věry Chytilové Panelstory z roku 1979.

116 Cit. ZADRAŽILOVÁ, Lucie. Jižní město...žije!. In: *Goethe-Institut* [online].
117 MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*, s. 44.
118 Srov. Panelstory aneb Jak se rodí sídliště. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online].
119 Vesničko má středisková. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online].

Ani již zmiňovaný malíř Josef Bolf (*1972)[120], který na Jižním Městě prožil dětství, nenabízí nikterak optimistický pohled. Na jeho surreálně psychedelických obrazech je to prostředí dystopické a bolestně melancholické. Vidíme zde trpící osamocené chlapce a dívky, někdy napůl zvířata, v nehostinných prolukách mezi paneláky, ve školních třídách nebo v bytech panelových domů. Děje se tu něco podivného a strašného, co nás nenechá klidnými.

17/ Josef Bolf: z výstavy Těžká Planeta.

Jižák se jako postapokalyptická krajina objevuje i v tvorbě umělce Jana Šrámka (*1983), který experimentuje s animací a vektorovou grafikou. Panorama Jižního Města, snadno rozpoznatelného podle unikátního výškového dvojdomu s hodinami, najdeme například v animovaném videu *Bubi* (2012)[121], na kterém spolupracoval s Veronikou Vlkovou (*1985) a Martinem Bůřilem (*1980) nebo v jeho autorské knize *Ztracená perspektiva* (Fiume/PAF, 2012)[122].

18/ Jan Šrámek: Ztracená perspektiva.

120 Viz kap. Sídliště jako fenomén.
121 Bubi. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online].Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/776555-bubi/prehled/.
122 ŠRÁMEK, Jan. *Ztracená perspektiva*. Brno: Fiume/PAF, 2012.

Podle publicisty a literárního kritika Jana Lukavce, neexistuje žádný skutečný román přímo o Jižním Městě[123]. Přesto jej však můžeme dohledat jako předobraz v některých literárních dílech, které s tématem sídliště pracují. Až strašidelné zobrazování najdeme například v gotické literární fikci spisovatele Miloše Urbana (*1967) *Sedmikostelí* (Argo, 1999).[124] Panelová sídliště jsou zde odsuzována a nazývána obytnými chlívky, přičemž za úplně nejnebezpečnější jsou považovány domy na jihoměstském sídlišti Opatov, které byly postaveny z materiálů způsobujících rakovinu.[125] Takzvaný Vandam, hlavní hrdina románu *Národní třída*[126] (Labyrint, 2013), spisovatele Jaroslava Rudiše (*1972), bydlí na nejmenovaném velkém sídlišti u lesa. Je to rváč, společenský vyděděnec se silnými názory, který každý večer po šichtě chodí do nedaleké hospody a snaží se udělat dojem na místní barmanku a společnost kumpánů. Stejnojmenné filmové zpracování knihy z roku 2019 od režiséra Štěpána Altrichtera (*1981) se pak odehrává přímo na Jižním Městě a to konkrétně na sídlišti Opatov a Háje.

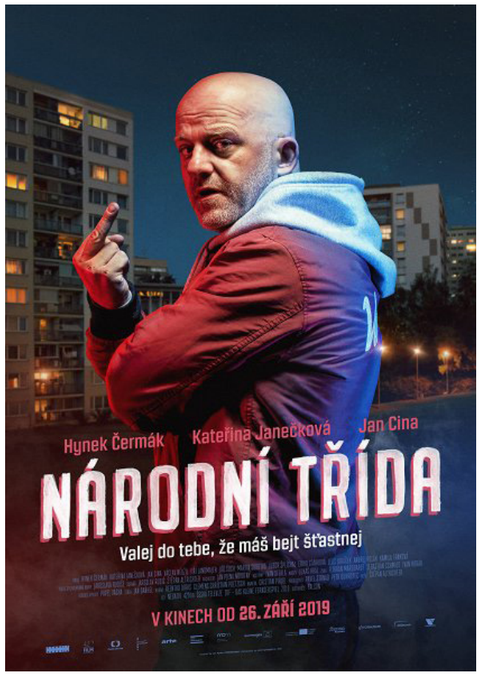

19/ Národní třída, filmový plakát.

123 Srov. LUKAVEC, Jan. *Jižák: město panelů, snů a mýtů*, s. 112.
124 URBAN, Miloš. *Sedmikostelí: gotický román z Prahy*. Ilustroval Pavel RŮT. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-220-8.
125 Srov. LUKAVEC, Jan a Jonáš ZBOŘIL. Jižák, Jižák je město knih. V panelácích vzniká ojedinělá literatura osamělosti, ale i tajemství.
126 RUDIŠ, Jaroslav. *Národní třída*. V Praze: Labyrint, 2013. ISBN 978-80-87260-55-5.

Podobně i hlavní hrdinka románu *Strážci občanského dobra*[127] (Torst, 2010), spisovatelky Petry Hůlové (*1972) vyrůstá na sídlišti, na němž stojí socha Vladimíra Remka, což může být odkaz na jihoměstské bronzové sousoší Remka a Gubareva od sochaře Jana Bartoše u stanice metra Háje. Hůlová popisuje sídliště jako místo, kde nefunguje nic, jak by mělo a které se po roce 1989 mění v ghetto a mikrosvět, kde se komunisté snaží o resuscitaci režimu.[128] Zmiňovaný publicista Jan Lukavec (*1977) je autorem jedné z mála optimisticky pojatých prací o Jižním Městě. V knize *Jižák, město panelů, snů a mýtů* (Pulchra, 2022)[129] zúročuje svou vášeň pro literaturu i sídliště, na kterém od dětství žije. Publikace je souborem esejů přinášejících postřehy o Jižáku z mnoha perspektiv od doby jeho vzniku až po současnost. Jde o sofistikovanou a zábavnou obranu města s odkazy a citacemi na literární díla a další kulturní počiny, které se sídlištěm a životem zde určitým způsobem souvisí.

Jižní Město také stálo u zrodu české hip-hopové scény. Za vůbec první českou rapovou skladbou *Jižák* z roku 1984 stál hudebník a obyvatel sídliště Lesík Hajdovský se skupinou Manželé. Inspirací pro něj byla skladba New York New York uskupení Grandmaster Flash & The Furious Five. Z textu písně by se mohlo zdát, že socialistické Jižní Město je stejně drsné jako vyloučené lokality New Yorku. Sám autor však přiznává, že děj a postavy textu jsou fabulací.[130] Jeho skladba se později stala neoficiální hymnou sídliště, také díky coververzi skupiny Peneři strýčka Homeboye (PSH)[131] z roku 1998, která patřila mezi průkopníky českého hip hopu jako takového. Skladbu také remixovala rockově instrumentální kapela The Ecstasy of Saint Theresa v roce 1999. PSH jsou autory další kultovní skladby *Jižní město*, věnované přímo této lokalitě a místní sprejerské subkultuře.

20/ PSH

127 HŮLOVÁ, Petra. *Strážci občanského dobra*. Praha: Torst, 2010. ISBN 978-80-7215-388-6.
128 Srov. LUKAVEC, Jan. *Jižák: město panelů, snů a mýtů*, s. 128.
129 LUKAVEC, Jan. *Jižák: město panelů, snů a mýtů*. Praha: Pulchra, 2022. ISBN 978-80-7564-081-9.
130 KUČERA, Pavel a Lesík HAJDOVSKÝ. Lesík Hajdovský (Manželé) ON AIR: „Při psaní textu k Jižáku mě osvítil duch svatý." In: *Kytary.cz: ON AIR – rozhovory – YouTube* [online].
131 Srov. Peneři strýčka Homeboye. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pene%C5%99i_str%C3%BD%C4%8Dka_Homeboye.

Jižní Město nebylo však jen silným inspiračním zdrojem pro řadu tvůrců, ale do jisté míry také prostorem, kde se kultura přímo odehrávala a lákala příznivce umění z jiných lokalit. V předlistopadových letech se o to zasloužil především Jaroslav Krbůšek (*1952) a jeho galerie Opatov, kterou založil v 80. letech ve foyer Kulturního domu (KD) Opatov. Krbůškovi se zde podařilo vybudovat jakousi oázu pro prezentaci umělců, kteří příliš oficiálních možností k výstavám neměli. První výstavu zde měl Karel Nepraš v roce 1984 a následovalo více než sto dalších výstav dnes již oceňovaných autorů.[132] Opatov se brzy stal místem, kam stálo za to se vypravit.[133] Pověstné byly vernisáže, kde se setkávali tvůrci různých generací a stylů.

21/ Výtvarníci Jitka Svobodová a Václav Boštík na Opatově.

Teoretička umění Lenka Lindaurová k tomu poznamenává: *„Pro nás (tenkrát) nejmladší měl Opatov především příchuť něčeho ilegálního a trochu neřestného. Poučeni publikacemi Jazzové sekce jsme měli náhled do aktuálního vizuálního umění a tak bylo jasné, že z hlediska obsahu se na výstavách děje něco mimořádného. Fakt, že autory vystavující na Opatově (Boštík, Válovky, Karlíková, Pivovarov, Knížák…) nemůžeme vidět v oficiálních síních, nám připadal jako samozřejmost. Toto poznání nás jaksi vyčlenilo do úzké homogenní elity"*.[134] Galerie Opatov ukončila svou činnost v roce 1992. O dvacet let později jí byla věnovaná rozsáhlá výstava[135] v Chodovské tvrzi na Jižním Městě.

V roce 1983 začala při pobočce Opatov Městské knihovny v Praze (sídlící stejně jako Krbůškova galerie v KD Opatov) fungovat také vůbec první veřejná půjčovna umění v Česku, takzvaná artotéka.[136]

132 Kompletní seznam výstav lze najít na http://www.galeriejaroslavkrbusek.cz.

133 FIALA, Jiří. Služba umění. In: *Opatov 1984–1992: katalog k výstavě Galerie Opatov 1984–1992 konané od 16. 12. 2012 do 3. 3. 2013.*

134 Cit. LINDAUEROVÁ, Lenka. Opatov?. In: *HAMPLOVÁ, Hana a Jaroslav KRBŮŠEK. Opatov 1984–1992: katalog k výstavě Galerie Opatov 1984–1992 konané od 16. 12. 2012 do 3. 3. 2013*, s.77.

135 Galerie Opatov 1984–1992. 16. 12. 2012 – 3. 3. 2013. Galerie Chodovská tvrz. Praha 11.

136 Artotéky bývají součástí kulturních institucí jako jsou knihovny, galerie a muzea nebo fungují samostatně. Jejich smyslem je zprostředkovat umění široké veřejnosti, zvyšovat povědomí o něm a podporovat současné umělce. V ČR fungují pouze 3 Artotéky – při Městské knihovně v Praze, při Moravské galerii v Brně a artotéka města Plzně, která ovšem slouží jen městským institucím. Artotéky mají dlouhou historii, první vznikaly již na přelomu 19. a 20. století v USA. Hustou síť artoték najdeme např. ve Francii a Německu.
Srov. Artotéka. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Artot%C3%A9ka.

Všichni registrovaní čtenáři Městské knihovny v Praze si od těch dob mohou na Jižní Město přijet vypůjčit zarámované originální práce od současných českých tvůrců (vesměs práce na papíře) a reprodukce děl slavných autorů. Artotéka zároveň nabízí specializovaný knižní a časopisecký fond zaměřený na praxi i teorii uměleckých disciplín.[137]

22/ Artotéka Městské knihovny v Praze na Opatově.

V novém miléniu se důležitým hybatelem kulturního života stala prospěšná společnost Kulturní Jižní Město, která má pod svými křídly Kulturní centrum (KC) Zahrada a historický objekt Chodovská tvrz s galerií. Během působení ředitele Jiřího Sulženka (*1980), programového dramaturga Davida Kašpara (*1979) a celého jejich týmu, se povedlo oživit místní komunitní a umělecký život. Mezi nejznámější a nejrozsáhlejší projekty patřila organizace pěti ročníků festivalu *Street for Art*[138] (2008–2012), díky kterým bylo o Jižním Městě slyšet i mimo jeho hranice. Umění v různých formách, místní obyvatelé i návštěvníci odjinud byli pozváni do ulic ke společné interakci. Cílem bylo také poukázat na skutečnost, že kulturní potenciál Prahy existuje i mimo její centrum.

Jižní Město je po dlouhá léta místem, na které se zaměřuje sprejerská komunita. Ve snaze zabránit vandalství se městská část k této skutečnosti snaží stavět proaktivně. Kromě toho, že na streetart vyčleňuje legálních plochy, kde je možné tvořit bez postihu, sama angažuje streetartové umělce například ke zvelebení fasád obslužných budov. Mezi lety 2013–2014 probíhala populární akce Praha11 Streetart, která byla kampaní pro komunikaci tohoto postoje a zároveň i skvělou příležitostí seznámit se při procházkách městem s díly aktivních writerů. Mezi tvůrci nechyběl například Jan Kaláb (*1978) aka Point aka Cakes, Pasta Oner (*1979), Michal Škapa (*1978) aka TRON, Obic (*1981), Phoe (*1979) nebo Tomski & Polanski (*1988, *1986) aka Luke & Ilona. Projekt začal

137 Srov. Artotéka. Dostupné z: https://www.mlp.cz/artoteka.

138 Festival Street for Art se na Jižním Městě konal od roku 2008. Po 5. ročníku, v roce 2012 se pak uskutečnily ještě dva ročníky na sídlišti Černý most na Praze 14.
Srov. FOUČKOVÁ, Dana. První festival umění ve veřejném prostoru Street For Art pořádá v květnu kulturní centrum Zahrada. In: *Praha 11* [online]. Srov. OBRAZEM: Street for art skončil. Černý Most už žije sám. In: *ČT24* [online]. 24. 9. 2014.

symbolickým přetvořením zdí 11 trafostanic, pokračoval zdobením 11 podchodů a 11 legálních ploch. Na závěr město vydalo orientační mapy pro snazší nalezení jednotlivých prací v ulicích sídliště.[139]

23/ Úprava trafostanice v ulici Dědinova od Jana Kalába.

V roce 2016 Jižní Město oslavilo 40 let od nastěhování prvních obyvatel. Při této příležitosti se konala v galerii Chodovské tvrze interaktivní výstava *Jižní Město: od utopie k realitě*[140], kterou kurátoroval Jiří Sulženko a po architektonické stránce řešil sochař Pavel Karous. Koncepce výstavy již korespondovala s obecným trendem pozitivnějšího vnímání panelových sídlišť a snahou dobrat se jejich hlubšího porozumění. Výstava zábavnou interaktivní formou provedla po mladé historii města v architektuře, designu a veřejném prostoru. Nabídla mix exponátů od dobových předmětů každodenního života přes fotografie až po umělecká díla Jižákem inspirovaná. Smyslem výstavy bylo ukázat, že Jižní Město má svou unikátní a dynamickou identitu, která má význam nejen pro místní komunitu, ale může být inspirativní i pro příchozí „zvenku".

24/ Výstava Jižní Město: od utopie k realitě.
Instalace makety panelového domu / komody obsahující mj. archivní fotografie pořízené místními obyvateli.

139 Srov. *Praha 11 Streetart: Orientační mapa malovaných trafostanic, podchodů a nově vzniklých legálních ploch v ulicích Prahy 11/Jižního Města.* Praha: Praha 11, 2014.

140 14. 9. 2016 – 227. 9. 2016. Chodovská tvrz. Praha 11.

3 JIŽNÍ MĚSTO VE FOTOGRAFII

Motiv panelového domu v české fotografii není ojedinělý a s trochou nadsázky by se dalo konstatovat, že každé naše sídliště má svého fotografa. V případě Jižního Města to platí hned několikanásobně. Snímky, na kterých se město objevuje, lze hrubě rozdělit do dvou základních kategorií – na fotografie autorů, kteří jej snímali s jistou tvůrčí invencí a vlastní uměleckou interpretací a na fotografie, jež mají spíše provozní a informačně-propagační charakter. Obě skupiny fotografií mají svůj význam a napomáhají vnímat město ve všech jeho souvislostech.

Ačkoliv jsou hlavním předmětem zájmu této práce fotografie především z první kategorie, je důležité také upozornit na oficiální fotografickou produkci z kategorie druhé, protože je nositelem důležitého svědectví ze života města a její význam dokáže prověřit až čas. Tohoto typu fotografie se dotkneme v podkapitole Dokumentární fotografie.

3.1 V kontextu sídlištní fotografické tvorby

Tvůrčí fotografie Jižního Města nejsou v rozporu s linií fotografických přístupů, které se obecně uplatňovaly při fotografování ostatních sídlišť. Jen je třeba si připomenout, že první obyvatelé se na toto sídliště začali stěhovat až ve druhé polovině 70. let 20. století. Pátek při analýze uměleckých přístupů sídlištních fotografů uplatňuje dělení podle generační příslušnosti tvůrců.[141] Obecně je člení do tří velkých generačních skupin. Každá z nich měla možnost zachytit panelová sídliště v jiné vývojové fázi.

První generaci tvoří autoři narození přibližně do začátku 40. let 20. století. Ti byli ve svém produktivním věku konfrontováni s počátky panelové výstavby. Sídliště a panelové domy byly součástí jejich umělecké reflexe vnějšího světa. Vnímali je především jako jakýsi útok do původního krajinného a městského uspořádání. První panelové domy se objevují na snímcích fotografů tzv. poetiky všedního dne. Jejich ambicí bylo nevšedně zachytit drobné události každodenního života[142] a paneláky byly jeho součástí (např. Karel Otto Hrubý 1916–1998, Miloš Budík 1935–2023). Další linie zájmu o sídliště souvisí s proměnou přírodního a kulturního rázu životního prostředí (Josef Sudek 1896–1976, Miloš Spurný 1922–1979). Monumentální vyznění panelových věžáků zase využili zástupci tehdy populární dramatické inscenované fotografie. Domy jsou zde nositeli negativních konotací, něčeho, co jedince přerůstá a pohlcuje (Jiří Horák *1940, Milan Borovička 1920–2011). Mezi autory první generace patří již i tvůrci, kteří bydleli v blízkosti sídlišť a měli možnost dlouhodobě sledovat život, který se zde odehrává (Gustav Aulehla *1931, Viktor Kolář *1941).

141 Srov. PÁTEK, Jiří. Proměny panelového sídliště v proměnách (uměleckého) fotografického obrazu, s.8–39.

142 Srov. BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH. *Česká fotografie 20. století*, s. 151.

25/ Karel Otto Hrubý:
Melancholie, 1963.

26/ Josef Sudek: ze souboru
Smutná krajina, 1957–1962.

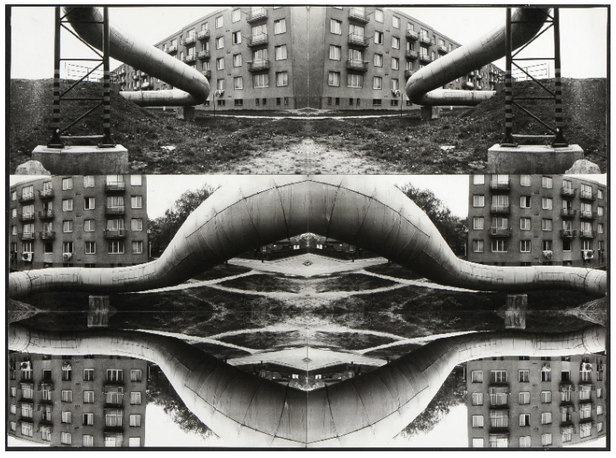

27/ Miloš Spurný: cestou do práce
(hydra v sídlišti), bez data.

28/ Jiří Horák: ze souboru
Obyvatel, 1973.

29/ Viktor Kolář: ze souboru
Ostrava, 1983.

30/ Gustav Aulehla: Krnov,
80. léta 20. století.

Jižní Město rostlo až v době, kdy se začíná profilovat druhá generace sídlištních fotografů. Jde o autory narozené v rozmezí od 40. do 60. let 20. století. Sídliště začala za jejich éry masivně měnit původní vzhled krajiny po celém území naší země a paneláky se staly jejich žitou realitou. Se záměrným potlačením uměleckých metafor, dokumentovali grandióznost domů a růst obřích panelových měst (např. Květoslav Přibyl *1943).

31/ Květoslav Přibyl: Sídliště Prosek, 1969.

Pozornost fotografů druhé generace se však čím dál víc soustředila na společenskou rovinu panelové výstavby a snažili se místa zdokumentovat se všemi klady a zápory, které život na sídlišti jeho obyvatelům přináší. Hlavním představitelem tohoto přístupu byl Pavel Štecha (1944–2004), který fotograficky spolupracoval se sociology na výzkumných projektech zaměřených na bydlení a městskou dopravu. Od poloviny 70. let vznikla na Filmové a televizní fakultě Akademie múzických umění (FAMU) v Praze samostatná katedra fotografie[143], kde Štecha vyučoval dokumentární tvorbu. To významně přispělo k faktu, že sociálně orientovaná fotografie získala respekt a mnoho stoupenců nejen z řad tehdejších studentů fotografie, kteří jsou ve skupině jiho-městských fotografů hojně zastoupeni, ale i mezi dalšími profesionály i amatéry.

32/ Pavel Štecha: Sídliště Prosek, 1977.

33/ Pavel Štecha: Sídliště Novodvorská, 1975.

143 Srov. O katedře fotografie. Dostupné z: https://www.famu.cz/cs/katedry/katedra-fotografie/.

Souběžně s touto silnou dokumentární vlnou se začal uplatňovat i zcela odlišný přístup k sídlištní tematice reprezentovaný například prací Petra Balíčka (1942–2020). Ten na šedivost normalizačních dnů i panelových domů reagoval konceptuálním přístupem a za účelem fotografování pořádal ve svém panelovém bytě různé happeningy.

34/ Petr Balíček: ze souboru Ukládání stínů, 1982.

Poslední generaci sídlištních fotografů tvoří autoři, kteří se narodili od 70. let 20. století dále a Jižní Město zde má hned několik významných zástupců. Tvůrci této generace jsou po pádu režimu svědky revitalizace sídlišť a reflektují proces jejich transformace. Dotkla se jich masovost a uniformita komunismu, ale během svého dospívání již měli možnost čerpat inspiraci z pestrých přístupů zahraničních tvůrců. V jejich tvorbě lze zpočátku vysledovat zvýšený zájem o lidskou individualitu jako protipól k dříve prosazované masovosti (např. Dita Pepe *1973). Později jejich tvorba expanduje do různých směrů ve snaze pokrýt nejrůznější aspekty sídlišť od vizuální analýzy přes historické souvislosti až po sociální problematiku (např. Jan Dyntera *1974, Maroš Krivý *1981, Viktor Szemzö *1983). Díky novým technologickým možnostem a digitalizaci fotografie, je obsah jejich sdělení prezentován mnohem rozmanitější formou než tomu bylo dříve a často ve své tvorbě využívají mix různých médií. Určující je také hravost a vtip, s jejichž pomocí dokáží komunikovat i závažná témata (např. David Možný, bývalá Skupina Ládví, Tereza Bonaventurová *1992).

35/ Dita Pepe: Autoportréty s muži, cyklus Autoportréty, 1999–2014.

36/ Viktor Szemző: Bratislava-Petržalka, 2005.

37/ Tereza Bonaventurová: Dovolená v Ďáblicích, 2021.

3.2 Dokumentární fotografie

Za krále dokumentární fotografie Jižního Města můžeme bezesporu považovat **Jaromíra Čejku** (1947–2023). Sídliště začal fotografovat v průběhu svého externího studia na katedře fotografie FAMU, kde studoval mezi lety 1976 až 1983. Výrazný vliv na jeho tvorbu měl zmiňovaný pedagog Pavel Štecha[144], který zde vedl seminář dokumentární fotografie. Štecha směřoval studenty k dlouhodobému sledování jednoho tématu, protože teprve soubor vzájemně se umocňujících fotografií dokáže jít do hloubky problému. Zároveň vyžadoval od studentů komplexnější přístup – chtěl, aby o problematice uvažovali v souvislostech a dokázali k ní zaujmout morální postoj.[145]

Jižní Město jako předmět fotografického zájmu mělo všechny atributy, na které se v duchu těchto zásad mohl Čejka zaměřit. Sídliště pravidelně potkával na začátku studií při výpravách do nedalekých Petrovic, kterým věnoval ročníkovou práci. O rok později jeho pozornost zaujaly zase děti, které si na Hájích hrály mezi paneláky (soubor *Děti na sídlišti*). Nakonec si Jižní Město zvolil jako téma své závěrečné diplomové práce. Postoj měl vesměs kritický a v dobách po převratu se jen těžko smiřoval s tím, že se jihoměstští starousedlíci nad jeho fotografiemi radují při nostalgickém vzpomínání.

„Při focení Jižního Města mě hnaly hlavně emoce. (...) Žralo mě, jak to tam vypadá a v čem musej lidi žít. Bylo to rozkopané a nedostavěné, po všech stránkách zprasené. Noclehárna bez občanské vybavenosti, obludná vizitka pokryteckého režimu."[146]

Čejka snímal život na sídlišti věcně, se všemi jeho aspekty, přesně v duchu sociálně kritické fotografie. Velmi jej zaujaly děti a jejich spontánní projevy při dobrodružných hrách na obřím staveništi sídliště. Ty jako by byly v kontrastu s procházejícími dospělými, kteří, uspokojeni získaným bytem, odevzdaně snáší provizoria svého nového bydliště. Na jeho fotografiích ovšem nehrají hlavní roli jen lidé a jejich každodenní život. V dalším plánu autor ukazuje stav i formu sídlištní krajiny. Na některých snímcích se vytrácejí lidé úplně a díky tomu může neutěšenost prostředí vyniknout o to výrazněji. Detaily materiálů, zátiší s klepadlem, vzkazy na zdech… to vše dohromady umožňuje opět si zprostředkovaně prožít Jižní Město 80. let.

Výběr fotografií z tohoto výjimečného dokumentárního cyklu byl vydán knižně v publikaci *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku 80. let dvacátého století* spolu s rozsáhlou esejí od sociologa Jiřího Siostrzonka a příspěvky dalších autorů.[147]

144 Viz kapitola V kontextu sídlištní fotografické tvorby, s. 45.

145 Srov. SIOSTRZONEK, Jiří. Fotografická zastavení Jaromíra Čejky na pouti do Jižního Města, s. 15–18.

146 Cit. ŠÁLEK, Marek. Všechno, čeho jsem si vážil, najednou někam zmizelo: [rozhovor s Jaromírem Čejkou].

147 Kniha se dočkala již dvou vydání:
ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku osmdesátých let 20. století.* Praha: Tomáš Pospěch/PositiF, 2014. ISBN 978-80-87407-11-0.
ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku 80. let dvacátého století.* Druhé upravené vydání. Frýdek-Místek: Lukáš Horký – Surbanz, 2020. ISBN 978-80-907872-0-9.

38–40/ Jaromír Čejka:
Jižní Město, 1980.

Jaromír Čejka na svou práci v této lokalitě navázal i v porevolučním období. V průběhu let 2013–2016 fotograficky spolupracoval na rozsáhlém projektu Uměleckoprůmyslového musea v Praze *Panelová sídliště v České republice*, o kterém se podrobněji zmiňuji již v kapitole Sídliště jako fenomén.[148] Pro účely tohoto projektu město fotografoval již odlišným způsobem, kdy sledoval především urbanisticko architektonické hledisko. Je ovšem zajímavé, že řešitelé zároveň využili i černobílé dokumentární snímky z 80. let.

41/ Jaromír Čejka:
Jižní Město, 1979.

42/ Jaromír Čejka:
Jižní Město, 1980.

148 Viz s. 24.

43–45/ Jan Jindra:
z Jižního Města, 1986.

Jižní Město 80. let, zachytili také **Jan Jindra** (*1962) a **Karel Cudlín** (*1960). I oni studovali na katedře fotografie FAMU a byli ovlivněni Pavlem Štechou. V porovnání s Čejkou se však v té době sídlišti nevěnovali tak intenzivně a systematicky.

Jan Jindra fotil Jižní Město na svých cestách za babičkou, která na sídlišti bydlela v jednom z panelových domů. Až na jednu výjimku, kdy si zde cíleně připravoval svůj přijímačkový soubor *Vánoce v bytě č. 1* z roku 1981, šlo spíše o momentní fotografie epizod, které se před ním odehrávaly během jeho fotografických toulek městem. Sám ani těmto fotografiím nepřikládal žádný zvláštní význam, to teprve až s odstupem let.[149]

Pro celou Jindrovu dokumentární tvorbu z 80. let je typická práce v krátkých tematických celcích a jakási strohost a ironie, která odpovídá snaze autora držet si odstup od všeobecného rozpadu morálních hodnot.[150] Absenci empatického přístupu k fotografovaným autor komentuje takto: *„Nevytvářím ten typ dokumentu, kde bych se soustředil na konkrétní lidi s jejich jmény a osudy. Zajímaly mne spíše jakési situace existenciálního charakteru. Něco, co by zachytilo tísnivost života v tehdejším direktivním lakování na růžovo a bylo hlavně pravdivé."*[151]

46/ Jan Jindra: z Jižního Města, 1986.

149 Na základě osobního rozhovoru z března 2023.
150 Srov. POSPĚCH, Tomáš. *Jan Jindra – Osmdesátky*, s. 6–9, 138–145.
151 Cit. tamtéž, s. 143.

Jindrovy fotografie Jižního Města nebyly dlouho příliš známé. To se změnilo až vydáním průřezové monografie *Osmdesátky*[152], připravené za pomoci Tomáše Pospěcha. Jižní Město zde vedle jeho známějších souborů (Noční vlaky, Silvestry v hotelu Jalta, Chalupáři, Přijímač, Sokolská, Sametová, Odchod sovětských vojsk) doplňuje smutný obraz života normalizačních éry.

Karla Cudlína vždy přitahovala sociální témata. Jižní Město pro něj bylo ztělesněním určitého sociálního fenoménu a jak sám říká, zaujala jej také jakási jeho obludnost.[153] Začal jej taktéž fotit během studií na FAMU v rámci dokumentárních cvičení a poté se sem v průběhu několika let ještě čas od času vrátil. Pro Cudlína je vždy hlavním motivem obyčejný člověk ve své každodenní skutečnosti. Na Jižním Městě si všímal především dětí, které si po škole hrály v ulicích, zatímco rodiče byli v práci. Tato lokalita však pro něj nikdy nebyla natolik zajímavá, aby se jí nějak komplexněji věnoval ve větší míře. Snažil se spíše zachytit podstatu jednoho konkrétního okamžiku na konkrétním místě. Každý snímek je proto svým způsobem solitér, dodatečným výběrem zařazený do společného souboru, což je patrné i v nejnovější publikaci o sídlišti *Jižák* Jana Lukavce, o které se zmiňuji v kapitole Kulturní odkaz.[154] Cudlínovy fotografie města zabírají téměř polovinu knihy a obsahují i nejnovější snímky z roku 2022, které pro knihu dofotil tak, aby navazovaly na jeho předchozí snímky z 80. a 90. let.

47/ Karel Cudlín: Jižní Město, 1984.

48/ Karel Cudlín: Jižní Město, 80. léta 20. století.

152 POSPĚCH, Tomáš. *Jan Jindra – Osmdesátky*. V Praze: BiggBoss, 2016. ISBN 978-80-906019-6-3.

153 Na základě osobního rozhovoru v červnu 2022.

154 Viz s. 38 této práce.

Každodenní situace z pražských ulic zachycoval i znovu objevený fotograf **Karel Bucháček** (1932–2008), profesí stavební inženýr a matematik, člen neformální tvůrčí skupiny Město.[155] Bucháček nikdy samostatně nevystavoval a většina jeho fotografií byla známá jen nejbližším přátelům ze skupiny. Jeho archivu se před časem ujal synovec Roman Bucháček, který dohromady s fotografem Martinem Wágnerem (*1980) trpělivě skenovali Bucháčkovu fotografickou pozůstalost. Od roku 2016 snímky postupně zveřejňovali na facebokových stránkách.[156] Až teprve v roce 2022 se jeho fotografie z archivu dočkaly knižního zpracování Tomášem Pospěchem a nakladatelstvím PositiF. V této knize, nazvané *Přidušené město*[157], najdeme průřez jeho širokospektrou tvorbou, doplněný texty o autorovi a jeho dílu. Bucháčkovi se povedlo vedle dramatických událostí z doby invaze v roce 1968 nebo z převratových dní na konci roku 1989 také zachytit proměny normalizační Prahy od stavby metra až po růst velkých panelových sídlišť na periferiích velkoměsta. Jeho zájmu neušlo ani Jižní Město, kde si podobně jako Čejka všímá provizoria nedokončeného sídliště a dětských her mezi rozvalinami stavby.

49/ Karel Bucháček: z Jižního Města, Centrální park, 1983.

50/ Karel Bucháček: z Jižního Města, 1982.

155 Skupinu Město založili v roce 1983 členové fotoklubu ÚKDŽ v Praze P. Březina, K. Bucháček, F. Dostál, J. Husák, M. Kolář, P. Moudrý, P. Procházka a J. Zink. Jejich tvorba se zaměřovala na sociálně fotografické projekty z městského prostředí. Srov. Petr Balajka a kol.: Encyklopedie českých a slovenských fotografů. (Skupina Město, text Vladimír Birgus), ASCO, Praha 1993, s. 433.

156 Srov. *Karel Bucháček – fotograf* [online]. Dostupné z: http://www.karelbuchacek.cz

157 POSPĚCH, Tomáš. *Karel Bucháček – Přidušené město*. Praha: PositiF, 2022. ISBN 978-80-87407-41-7.

Lubomír Kotek (*1958) po celá 80. léta fotografoval symboliku komunistického režimu – výlohy obchodů, plakáty, pomníky, vývěsky i prvomájové přehlídky. Impuls k systematické práci na toto téma mu dala teoretička fotografie Anna Fárová (1928–2010), se kterou zpracovával fotografickou pozůstalost Josefa Sudka. Pro Kotka to znamenalo i jistý typ terapie, jak se vyrovnat s totalitou režimu: *„Fotil jsem ta strašidla, co byla kolem nás. Tím, že je člověk pojmenuje a zobrazí, přestává být strašidlo strašidelné a začne být obskurní, směšný."*[158] Jižní Město bylo pro Kotka také jedním z takových strašidel a symbolů. Snímky sídliště pak společně s ostatními fotografiemi dobových reálií vydal knižně v publikaci *Tady bylo Husákovo*[159] (Czechoslovakia 1982–1989) k 20. výročí sametové revoluce.

51/ Lubomír Kotek: Jižní Město, 1982.

158 it. Kultura s dvojkou: Fotografie Lubomíra Kotka. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1007200--obrazem-zivot-za-socialismu-a-dnes.

159 KOTEK, Lubomír a Vladimír BOSÁK. *Tady bylo Husákovo: (Czechoslovakia 1982–1989)*. Praha: Gema Art, c2009. ISBN 978-80-904422-4-5.

Další absolventkou FAMU (obor kamera, 1971–1978), která fotograficky působila na Jižním Městě, byla **Hana Hamplová** (*1951). Již během studií se pohybovala v okruhu lidí z umělecké scény a ještě více do ní pronikla po manželství s výtvarníkem Josefem Hamplem (1932–2019). To ji přivedlo do galerie Opatov Josefa Krbůška, o které se zmiňuji v kapitole Kulturní odkaz.[160] Galerie byla nejen místem pro prezentaci režimem přehlížených umělců, ale také prostorem pro společná setkávání. Každá vernisáž zde byla událostí. Mnohých z nich se účastnila i Hana Hamplová se svým fotoaparátem. Na snímcích se jí povedlo zachytit atmosféru, která zde panovala a především, jak uvádí sám Krbůšek, *„tváře umělců a jejich přátel, kteří už se nikdy nepotkají"*.[161]

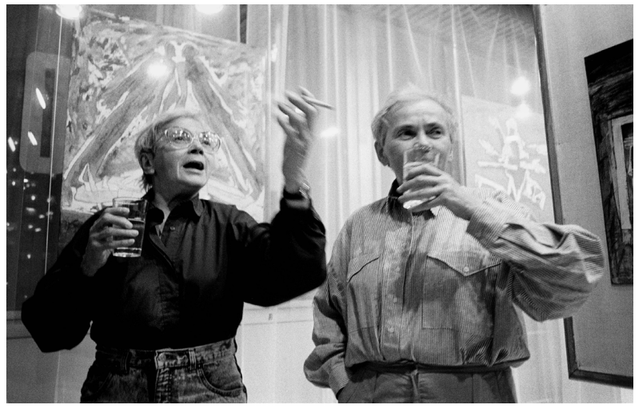

52/ Hana Hamplová: sestry Válovy v Galerii Opatov, nedatováno.

53/ Hana Hamplová: Jaroslav Krbůšek v galerii Opatov, nedatováno.

160 Viz s. 38 této práce.

161 Cit. HAMPLOVÁ, Hana. *Opatov 1984–1992: [katalog k výstavě Galerie Opatov 1984–1992 konané od 16. 12. 2012 do 3. 3. 2013].*

Většinu zamýšlených výstav se kurátorovi galerie Jaroslavu Krbůškovi podařilo prosadit, i když to v nesmyslné byrokracii schvalovacích řízení nebylo jednoduché. To však nebyl případ výstavy sochaře a performera **Tomáše Rullera** (*1957), která byla zakázána a zrušena. Skupinu diváku, která na výstavu tehdy dorazila, čekal náhradní program. Ruller účastníky provedl ulicemi až na místo bývalé betonárky na samotném okraji sídlištního celku. Zde poté předvedl jednu ze svých nejzávažnějších performancí *8.8.88*. Byla rozsáhlá a dlouhotrvající. Umělec v ní narážel na všeobecně rozšířenou apatii a nechuť adekvátně reagovat na násilí, které je na nás pácháno, ať už režimem nebo námi samými.

„Padal do bílé sádry, kterou si přinesl, šplhal na vrchol hromady a zase se sunul dolů. V bahnité louži si na zádech zapálil bundu a v plamenech padal do mělké vody. Proměněn bahnem, opět vstal a s železnou konstrukcí se znovu plahočil na vrchol hromady. Úplně na závěr, při Janáčkově hudbě, nabídl publiku chléb a víno.“[162]

I tuto nekonanou vernisáž, transformovanou do akčního umění, Hana Hamplová zdokumentovala a to velmi sugestivním způsobem. Možná i díky jejímu přičinění je Rullerova performance *8.8.88* považovaná za klíčovou.

54–55/ Hana Hamplová: performance Tomáše Rullera 8.8.88.

162 MORGANOVÁ, Pavlína a Jiří VALOCH. *Akční umění.*

Porevoluční dokumentární snímky Jižního Města postupně ztrácejí sociálně kritický apel a začíná převládat spíše subjektivní interpretace reality. Autoři sídliště snímají více z osobních než společenských pohnutek. Je pro ně důležitá vlastní emoce a prožitek z místa. Na fotografiích pak můžeme vidět jen jakýsi výsek umělecky viděné skutečnosti.

Někde na pomezí těchto dvou přístupů jsou i fotografie **Josefa Husáka** (*1941), taktéž člena skupiny Město, které pořizoval v rozmezí let 2005–2006. Na sídliště se dostal kvůli práci fotografa stavební firmy, když dokumentoval výstavbu Komunitního centra Matky Terezy v Centrálním parku. Husák se ve své volné tvorbě obecně zaměřuje na městskou krajinu v tuzemsku i zahraničí a snaží se subjektivně zachytit drobné mikropříběhy, které se zde denně odehrávají. Jeho snímky Jižního Města tak vznikly spontánně bez nějakého většího zájmu o tuto konkrétní lokalitu, což jim však neubírá na působivosti.

56–58/ Josef Husák: z Jižního Města, 2005–2006.

59–61/ Roman Vondrouš: Fragmenty metropole, 2010.

Fotoreportéra **Romana Vondrouše** (*1975) na Jižní Město přivedly první ročníky pouličních festivalů Street for Art, kdy prostor ožil uměním a sousedskými slavnostmi (podrobněji o festivalu v kapitole Kulturní odkaz[163]). Periferie Prahy a velká sídliště jej vždy fascinovala svou specifickou atmosférou a architekturou.[164] Téma rozpracoval do ucelenějšího souboru, na základě kterého byl v roce 2010 oceněn tvůrčím stipendiem pražského primátora v soutěži Czech Press Photo (Grant Prahy).[165]

62/ Roman Vondrouš: Fragmenty metropole, 2010.

Projekt vyvrcholil samostatnou výstavou v rámci dalšího ročníku soutěže pod názvem *Fragmenty metropole*. Šlo o barevné reportážní snímky ozvláštněné množinou inscenovaných fotografií, kterou později souhrnně označil názvem *Městské imaginace*. Snímky Jižního Města jsou v tomto výstavním projektu zastoupeny v hojném počtu. Stejně jako u ostatních fotografií ze souboru, zde autor pracuje s výraznou barevností, linií, tvarem, nejednotným úhlem záběru a dramatickým osvětlením. Vždy mu jde o subjektivní zachycení určitého vizuálního dialogu mezi prostorem sídliště a člověkem, který se zde nachází. Podobnou atmosféru se mu poté daří vytvořit i v případě precizně promyšlených a nasvícených inscenací. O deset let později fotograf na tento cyklus navázal výstavou *Fragmenty metropole 2020*, kde prezentoval podobně laděné reportážní snímky, ovšem tentokrát z vylidněné Prahy během pandemie viru COVID-19.

163 Viz s. 38 této práce.

164 Na základě osobního rozhovoru v červnu 2022.

165 Grant Prahy je speciální ocenění soutěže Czech Press Photo. Podporuje dlouhodobé projekty zaměřené na fotografování proměn hlavního města. Cílem je vytvořit sbírku souborů fotografií, které dokumentují Prahu a její vývoj. Zároveň stipendium podněcuje autory, aby u pražských témat dlouhodobě setrvávali. Srov. Grant Prahy Czech Press Photo. Dostupné z: https://www.czechphoto.org/detail-novinky/813-43/grant-prahy-czech-press-photo/.

Ludmila Hermanová, roz. Kadlecová (*1987) se fenoménem sídlišť zabývala dlouhodobě při studiu fotografie na Fakultě umění a designu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (FUD UJEP) a i později na FAMU. Svá magisterská studia na FAMU pak v roce 2013 zakončila autorskou publikací *Slunce, Voda, Země, Vzduch, …*, kterou plně věnovala stavebně mladší sídlištní části Jižní Město II. Práci pojmenovala podle původního rozdělení sídlištních celků a piktogramů od grafika a typografa Jiřího Rathouského, které byly použity na slepých štítech domů pro lepší orientaci v prostoru. Název však dobře charakterizuje i její způsob ohledávání města, kdy se soustřeďuje především na okamžiky, kdy město chřadne pod vlivem přírodních elementů.

„Zajímá jí současnost, rozkročená mezi revitalizačními zásahy a chátráním, již sleduje pomocí detailních pohledů soustředěných na momenty, kdy si příroda začíná zásluhou lidské váhavosti brát zpět vše, co jí bylo kdysi odejmuto. Autorka tak vrací problematiku sídliště, již tak rádi opatřujeme sociálními a politickými atributy, na zcela bazální rovinu střetu přirozeného a civilizačního cyklu."[166]

63/ Ludmila Hermanová: Mezi bloky, magisterský soubor, 2013

64–65/ Ludmila Hermanová: z autorské knihy Slunce, Voda, Země, Vzduch…, 2013.

Dalším typem dokumentární fotografie je profesionální tvorba autorů, kteří se o Jižní Město zajímali na základě konkrétní zakázky (a je velmi pravděpodobně, že jinak by na sídliště možná ani nezavítali). To kvalitu jejich práce neznehodnocuje, jen je jejich tvůrčí přístup více či méně rámován jasným zadáním, kterému se musí přizpůsobit.

Jan Třeštík (*1953) pro knihu *NV: nádech–výdech*[167] od autora Jana Charváta (BiggBoss, 2018) nafotografoval architekturu výduchů ze stanic pražského metra. Jižní Město je metrem dostupné na červené lince trasy C hned ze čtyř stanic (Roztyly, Chodov, Opatov, Háje). Vedle popisných fotografií, které jsou v knize konfrontovány s archivními snímky, autor ještě vytvořil stylizovanější portréty výduchů. Aranžoval je do dramatického nočního osvětlení, umělého kouře nebo využíval luminografii tak, aby vznikly fotografie s tajuplnou až kosmickou atmosférou.

66/ Jan Třeštík: výduch stanice metra Opatov, 2018

166 Cit. PÁTEK, Jiří. Proměny panelového sídliště v proměnách (uměleckého) fotografického obrazu., s. 38.

167 CHARVÁT, Jan. *NV: nádech – výdech*. Druhé vydání. V Praze: BiggBoss, 2018. ISBN 978-80-906817-4-3.

Hynek Alt (*1976) se na Jižní Město dostal kvůli publikaci sochaře Pavla Karouse *Vetřelci a volavky. Výtvarné umění ve veřejném prostoru v období normalizace (1968–1989)*[168], o které se rozepisuji již v kapitole Sídliště jako fenomén.[169] Jeho úlohou bylo pořídit fotografie jednotlivých soch a plastik. Na Jižní Město se v době normalizace rozmístila díla přibližně od dvaceti sochařů. Alt k jejich fotografování přistoupil věcně, tak, aby vynikly všechny důležité prvky artefaktů a zároveň je bylo možné vnímat v kontextu prostoru, ve kterém se nacházely. Druhé revidované vydání publikace pak doplňuje ještě katalog modelů těchto sochařských realizací *Modely*. Ty autor fotil v ateliérovém prostředí.

67/ Hynek Alt: Vetřelci a volavky – Sedící dívka (Jižní Město), 2013

168 KAROUS, Pavel, ed. *Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989) = Aliens and herons : a guide to fine art in the public space in the era of normalisation in Czechoslovakia (1968–1989)*. Druhé, revidované a rozšířené vydání. Přeložil Lawrence WELLS, přeložil Magdalena WELLS. V Praze: Pavel Karous, 2015. ISBN 978-80-260-9094-6.

169 Viz s. 24 této práce.

Jan Langer (*1978) byl v roce 2017 vyzván Českou televizí ke spolupráci na přípravě ilustračního materiálu pro rozsáhlý příspěvek stanice ČT24 *Panelstory – Lovestory*. *Nedoceněná sídliště jsou fenoménem svého druhu* od autora Vratislava Maňáka.[170] Záměrem bylo vytvořit fotografie, které by vedly dialog s třinácti snímky sídliště Jaromíra Čejky z 80. let na principu předtím-potom. Langer zrcadlí Čejkův černobílý dokumentární styl, ale jeho fotografie logicky vyznívají o něco optimističtěji.

68/ Jaromír Čejka 80. léta 20. st. – Jan Langer pro ČT24, 2016

69/ Jaromír Čejka 80. léta 20. st. – Jan Langer pro ČT24, 2016

170 MAŇÁK, Vratislav. Panelstory – Lovestory. Nedoceněná sídliště jsou fenoménem svého druhu. In: *Česká televize: ČT24* [online]. © Česká televize 1996–2021, 22. 10. 2017 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/2272960-panelstory-lovestory-nedocenena-sidliste-jsou-fenomenem-sveho-druhu.

Na zakázku vznikaly i oficiální dobové fotografie dokumentující vznik Jižního Města a jeho život. Autoři tohoto typu fotografií se rekrutovali buď z řad zaměstnanců státních podniků, které měly stavbu Jižního města na starosti nebo to byli fotoreportéři státního tisku a nakladatelství. Na tyto snímky se musíme dívat s jistou ostražitostí a vědomím, že podléhaly propracovanému systému kontroly a mediální politiky komunistického státu. Jejich funkcí bylo především zachytit průběh a výsledky stavby anebo vyzdvihnout akt socialistického budování a ukázat *„ideální tvář"*[171] panelového města. Možná i proto mají tyto fotografie především informačně popisný charakter a jejich autoři jsou zpravidla snadno zaměnitelní.

Ať už však jejich snímky sloužily pro účely dokumentace stavby nebo k prosazování socialistických idejí, jejich význam nyní spočívá právě v popisnosti a odrazu atmosféry doby. I přes svou tendenčnost, představují důležitou vizuální oporu pro badatele z technických i společenskovědních oborů. Historický materiál tohoto typu je k dohledání v několika hlavních zdrojích. Pro studia stran plánování a výstavby Jižního Města lze využívat především archiv Institutu plánování a rozvoje Prahy (IPR)[172], odborná dobová periodika (např. Architektura ČSR, Československý architekt), případně soukromý archiv architektů Jižního Města. Významný a často využívaný je například soukromý archiv fotografií patřící architektce Vítězslavě Rothbauerové (*1941). Ta v roce 1969 pracovala v ateliéru Jiřího Lasovského na studii Jižního Města I a spolu s dalšími architekty na územním plánu Jižního města II. V roce 2007 se také podle jejího návrhu realizovalo Komunitní centrum matky Terezy, které se nachází při východním okraji Centrálního parku Jižního Města.

Ilustrační fotomateriál z každodenního života města je pak kromě socialistického tisku k dohledání v archivu Hlavního města Prahy[173] a v archivech a databázích České tiskové agentury.[174] Mezi tehdejší agenturní fotografy sídliště patřili například **Jan Tachezy** (*1922), **Jaroslav Sýbek** (*1949), **Jiří Šourek** (*1951) nebo **Petr Matička** (*1958).[175] Jejich fotografie se stále hojně využívají, například při příležitosti různých výročí a dalších podobných ohlédnutí do historie sídliště.

171 Cit. SIOSTRZONEK, Jiří. *Fotografické interpretace Prahy*, s. 30.

172 IPR je nástupnickou organizací Útvaru hlavního architekta, který měl v socialistické éře na starosti urbánní rozvoj hlavního města. Kromě architektonických plánů archivuje i obrazové materiály. Srov. *IPR Praha* [online]. Dostupné z: https://iprpraha.cz/.

173 *Archiv hlavního města Prahy* [online]. Dostupné z: http://www.ahmp.cz/.

174 *ČTK: Česká tisková kancelář* [online]. Dostupné z: https://www.ctk.cz/.

175 Rešerše v databázích ČTK v 5. 4. 2022.

70/ Jiří Šourek: stanice metra linky C Kosmonautů, 1980.

71/ Petr Matička: KD Opatov, 1984.

K tomu aktivně přispívá i kronikář Jižního Města/Prahy 11 **Jiří Bartoň** (*1943), který o městě připravil již řadu místopisných publikací.[176] Bartoň rád do svých knih využívá také amatérské fotografie jihoměstských obyvatel. K focení je vyzývá prostřednictvím četných soutěží, vypisovaných skrz lokální zpravodaj *Klíč*. Schází se snímky různorodé, jak z hlediska snímaných motivů tak kvality. Devizou těchto snímků je ovšem především to, že místní mohou projevit aktivní zájem o místo svého bydliště a účastnit se života zdejší komunity.

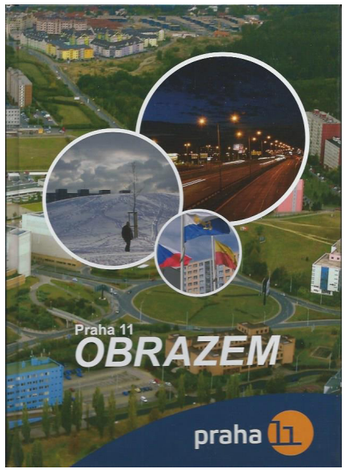

72/ Jiří Bartoň: Praha 11 obrazem, vyd. Městská část Prahy 11 v r. 2010.

Z amatérské produkce se vymyká práce frekventanta Pražské fotografické školy (PFŠ), vědce **Jana Valenty** (*1965), který se na Jižní Město přistěhoval na začátku roku 1989 za svou paní. *„Téma Jižního Města se přímo nabízelo a nešlo se mu vyhnout. Stále tam byly pozůstatky z výstavby, ohrady, zapomenuté panely, trubky, výsypky atd. Chodili jsme často na procházky s kočárkem a pak s dětmi… a fotoaparáty s sebou."*[177] Fotografie sídliště využil Valenta především pro svá cvičení na PFŠ. Veřejnost se o jeho práci mohla více dozvědět např. v roce 2014 prostřednictvím publikace *Legenda o sídlišti*, kterou vydala skupina studentů na Akademii výtvarných umění (více o ní informuji v kapitole Sídliště jako fenomén).[178] Jeho černobílé fotografie tvoří významnou obrazovou část knihy. Ač se Valenta nikdy nestal profesionálním fotografem, fotografii se v různých směrech věnuje stále. Na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy (MFF UK) zavedl přednášku *„Vědecká fotografie a jiné zobrazovací techniky"*. V poslední době vystavuje především abstraktní fotografie zvané Nanart (makroskopické interferenční fotografie). 19 let je též kurátorem Malé galerie vědeckého obrazu MFF UK[179], kterou založil. Mnohé své snímky využívá i jako šéfredaktor Časopisu pro fyziku.[180]

73–75/ Jan Valenta: Jižní Město na přelomu 80. a 90. let.

176 Např.
BARTOŇ, Jiří. Praha 11 na prahu 21. století. Praha: Městská část Praha 11, 2007. ISBN 978-80-254-0434-8.
BARTOŇ, Jiří. Praha 11 obrazem. Praha: Městská část Praha 11, 2010. ISBN 978-80-254-7947-6.

177 Cit. z korespondence s autorem v květnu 2022.

178 Viz str. 24 této práce.

179 Srov. Malá galerie vědeckého obrazu. Dostupné z: https://www.mff.cuni.cz/cs/verejnost/mala-galerie-vedeckeho-obrazu.

180 *Československý časopis pro fyziku: Czechoslovak Journal of Physics*. Praha: Ústřední ústav fysikální, 1951. ISSN 0009-0700.

Další z nepřehlédnutelných amatérů je přírodovědec **Jan Krhovský** (*1947), který se na Jižní Město přistěhoval s mladou rodinou již v roce 1976. Sídliště však fotografoval až od roku 2003, kdy začal využívat digitální fotoaparát své dcery (výtvarnice Sylvy Francové[181]). Snímky tematicky uspořádával a zveřejňoval na speciálních webových stránkách *jiznimesto-fotoanalyza.cz*, které dnes již neaktualizuje. Krhovského metoda focení byla opravdu jakousi fotoanalýzou prostoru. Zaznamenával architekturu města, přeměnu panelových domů, běžný provoz, obyvatele při různých příležitostech a samozřejmě krajinu a přírodu. Vedl jej k tomu i jistý patriotismus a především pak filozofie fotografa-vědce, který přes fotoaparát zaznamenává prvky světa kolem sebe, aby po jejich uspořádání nacházel jejich podobnosti napříč prostorem a časem.

„(...) Taky hrálo roli, že jsem chtěl doložit, že naše opovrhované panelové sídliště – můj domov – není zas až tak hrozné, jak bývalo někdy prezentováno (ale ošklivým betonovým zákoutím jsem se také nevyhýbal). Fotky byly tedy velmi různého charakteru. Motivovala mě také představa, že jsem jeden z mála, kdo se fotograficky systematicky věnuje „mapování" JM a jeho života. V neposlední řadě mě motivovalo, že dcera, která se věnovala fotografii (také Jižního Města) mě v tom podporovala (a snažil jsem se jí alespoň trochu vyrovnat)."[182]

Dnes jsou Krhovského fotografie k vidění na nových stránkách *http://krhovsky-fotografie.cz/*, které obsahují i jiné než jihoměstské fotografie. Sídliště Jižní Město zde má však stále svou speciální sekci. V současné době se autor věnuje zaznamenávání graffiti na legální stěně nedaleko svého bydliště.

76/ Jan Krhovský: Jižní Město z projektu Vizuální zápisník.

Fotonadšenci **Michal Hejna** a **Petr Pazour** propadli kouzlu panoramatických fotografií Josefa Sudka a rozhodli se po jeho vzoru fotografovat ulice současné Prahy. Jejich zájmový projekt odstartoval v roce 2019 a výsledky jejich práce jsou k vidění na webových stránkách *prahapanoramaticka.cz*[183], včetně záběrů Jižního Města.

„Jižní Město je nepřehlédnutelnou dominantou části Prahy a tak, když jsme se skoro po 60ti letech od Josefa Sudka rozhodli začít mapovat současnou Prahu panoramatickým fotoaparátem, nemohlo v našich toulkách chybět. Cílem našeho projektu není otrocky přefotografovávat známé fotografie Josefa Sudka, ale volně na něj navázat a ukázat, jak se Praha za tu dobu změnila, ale i místa a pohledy, které zůstávají stále stejné. U Jižního Města tomu nahrává i fakt, že Michal, jeden z autorů projektu, žije v blízkém sousedství na pražském Chodově a baví jej sledovat, jak se Jižní Město proměnilo od osmdesátých let minulého století."[184]

77–78/ Jižní Město z projektu prahapanoramaticka.cz M. Hejmy a P. Pazoura.

181 Viz kapitola Intermediální tvorba na s. 79 této práce.
182 Cit. z e-mailové korespondence s autorem v květnu 2022.

183 Srov. *Praha Panoramatická* [online]. Dostupné z: https://prahapanoramaticka.cz/.
184 Cit. z e-mailové korespondence s autory v květnu 2022.

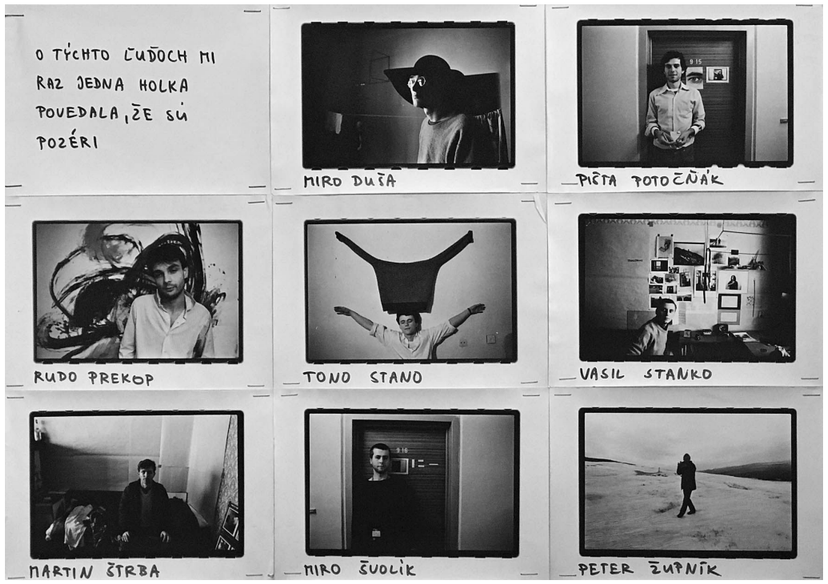

79/ Miro Švolík: z projektu foceného na kolejích, 1983.

80/ Kamil Varga: Sen, 1986.

3.3 Inscenovaná fotografie

Na samé hranici Jižního Města a Kunratic byl při budování sídlišť Jižního Města II vystaven komplex vysokoškolských kolejí. Útočiště zde našla i skupinka slovenských studentů, kteří v letech 1980–1982 přišli studovat na katedru fotografie FAMU a později jsou označováni jako představitelé **Slovenské nové vlny**. Po studiích pak většina z nich působila v Praze a usadila se v Čechách. Byli to: Rudo Prekop, Vasil Stanko, Tono Stano, Martin Štrba, Miro Švolík, Kamil Varga, Peter Župník a tragicky zesnulý Jano Pavlík.[185]

Jejich postmoderní kreativita byla na české fotografické scéně svým způsobem zjevením. Ve svých inscenacích se nebáli eklekticky uplatňovat různé přístupy a prvky, do fotografií zasahovali manuálně texty či kresbami a zobrazovali nahá mužská těla (často ta vlastní) v mnohem větší míře, než tomu bylo ve zvyku dříve. Dalo by se asi jen spekulovat, nakolik měl prostor Jižního Města vliv na jejich tvorbu. Řada fotografií, které zde vytvořili, mohla dobře vzniknout kdekoliv jinde a tato konkrétní lokalita zde ani není vizuálně dohledatelná. Každopádně, komunitní bydlení na kolejích a vzájemná výpomoc spolužáků při řešení školních cvičení byly jistě důležitou součástí jejich tvůrčího zrání a souvisí pravděpodobně i s tak často zmiňovanou „hravostí", která je pro jejich tvorbu typická.

„FAMU neměla vlastní koleje, přehazovali si nás během studia všude možně. Po prvním roce na koleji Větrník na Petřinách jsme ale na zbytek studia zakotvili na kolejích VŠCHT na Jižním Městě. Nejdřív myslim na koleji Vltava, pak na Otavě a po zbylý čas studia na luxusní Volze. Bylo to teda na konci světa. V době, když jsme se tam nastěhovali tam u výlezu z metra nebylo vůbec nic, jenom pole. Teda až na přístřešek stanice metra a sochu budovatele. Blízké sídliště se zatím stavělo. Na kolej jezdil bus, ale ne moc často. Přes rozestavěné sídliště to bylo skutečné dobrodružství, protože komunisté stavěli tak, že nejdříve postavili baráky a až poté silnice a chodníky. Takže cesta blátem. Ale jinak mám na koleje ty nejlepší vzpomínky. Trávili jsme tam náš život…"[186]

Na některých fotografiích autorů Slovenské nové vlny však primární vliv Jižního Města vystopovat lze. Buď zde promlouvá přes konkrétní interiéry jihoměstských studentských pokojů a v jiném pokoji na jiném místě by pravděpodobně stejnou fotografii zinscenovat nešlo, jako to je možné vidět na snímcích **Kamila Vargy** (*1962)[187]. Nebo jeho exteriér autory přímo inspiroval k rozpracování nového zobrazovacího principu, což byl případ **Mira Švolíka** (*1960) a jeho rozsáhlého cyklu *Můj život člověka* z roku 1986, kdy z okna vysoké budovy kolejí snímal plošně naaranžovanou scénu[188].

185 Srov. POSPĚCH, Tomáš a Lucia L. FIŠEROVÁ. *Slovenská nová vlna: 80. léta = The Slovak new wave: the 80s.*

186 Cit. z e-mailové korespondence s Kamilem Vargou v květnu 2022.

187 Zajímavým aspektem snímků pořizovaných v jejich studentských pokojích je to, že, ač jde o inscenaci (inscenovaný akt), zároveň je fotografie autentickým záznamem určitého životního prostoru, protože autoři si s úklidem a přípravou scény příliš hlavu nelámali. Srov. FIŠEROVÁ, Lucia. *Moja kultúra. Slovenská nová vlna vo fotografii 80. rokov*, s. 206.

188 Na základě e-mailové korespondence s autorem z května 2022.

81/ Kamil Varga: Zkrut, 1986.

82/ Miro Švolík: Byl jsem až v Egyptě, z cyklu Můj život člověka, 1986.

Postkomunistická inscenovaná fotografie Jižního Města již byla částečně zmíněná v předchozí podkapitole Dokumentární fotografie. Fotožurnalista **Roman Vondrouš** se vydal na periferní lokality Prahy, aby zde v rámci svého tvůrčího stipendia Grantu Prahy vyfotil absurdní *Městské imaginace.* Jeho záměrem bylo navázat na reportážní snímky z cyklu *Fragmenty Metropole*[189]. Byl to jediný případ, kdy Vondrouš pracoval s manipulovanou realitou a opět se snaží své modely dávat do konfrontace se sídlištní architekturou, volí výrazné barevné akcenty a dramatické osvětlení.

83–84/ Roman Vondrouš: Městské imaginace, 2010.

189 Viz s. 62–63 této práce.

Vizualita sídlištního prostoru je významná i pro tvorbu fotografky **Báry Prášilové** (*1979). Ta se ve své tvorbě pohybuje mezi komerční fotografií a uměním. Její fotografie jsou precizně promyšlené a zaranžované. Autorka často používá výrazné plochy barev a specifické rekvizity, které sama navrhuje a jsou pro naraci jejích snímků zásadní. Strávila dětství na sídlišti Bohnice a jak sama říká, je to svým způsobem „diagnóza". Přitahuje ji specifická sídlištní estetika, kontrast mezi velkorysým přírodním prostorem na jedné straně a jakási nelidskost panelového bydlení na straně druhé[190]. Jižní Město a jeho typické prvky využívá jako svým způsobem kulisu, dotvářející podivnou atmosféru jejích surreálných fotografií a to, že jde zrovna o tuto konkrétní lokalitu není pro autorku důležité. V roce 2022 byla Prášilové vydána kniha *Circles*[191], shrnující její tvorbu za posledních 15 let. Zveřejněny jsou tu také fotografické obrazy využívající právě prostředí tohoto sídliště. Na pavlačích metra Háje též autorka inscenovala fotografie pro vizuál 31. ročníku festivalu Tanec Praha, konaného v roce 2019[192].

85/ Bára Prášilová: Angel, ze série Circles, 2020–2021.

190 Na základě osobního rozhovoru s autorkou z března 2022.
191 PRÁŠILOVÁ, Bára, BEACHDEL, Thomas, ed. *Circles*. Přeložil Catherine SHIFLETT. Prague: PositiF, [2022]. ISBN 978-80-87407-38-7.
192 Srov. Historie festivalu. In: *Tanec Praha* [online].Dostupné z: https://tanecpraha.cz/cs/festival-history.

3.4 Intermediální tvorba

Pořízená fotografie může být i jakýmsi meziproduktem pro další umělecké zpracování. Jižní Město má rovněž své tvůrce s intermediálním přesahem, kteří fotografii sídliště nepovažovali za konečný artefakt, ale používají ji jako výchozí materiál pro další proces své tvorby.

Výtvarnice a fotografka **Sylva Francová** (*1973) má k Jižnímu městu silný vztah. V dětství zde vyrůstala a později vychovávala i své děti. Sídlištěm se po tvůrčí stránce začala zabývat nejvíce právě v době, kdy zde s malými dětmi intenzivně pobývala na rodičovské dovolené. Právě proto byla asi pro její tvorbu z Jižního Města typická práce s veličinou času. Dlouhodobě kumulovala každodenní fotografické záznamy a následně z nich skládala různé kolekce, vytvářela videosekvence a někdy je též doplňovala zvukem. Sídliště a panelové domy jsou pro ni především specifickým jednotným prostorem, kde se plynule odehrávají variace lidských mikropříběhů, unikátních a přesto tak neuvěřitelně podobných.

Co se týče Jižního Města, sama si nejvíce považuje projektu *Views* z roku 2005–2006[193]. Výsledkem je video panelového domu, v kterém autorka bydlela a který je pro svou výšku (12 pater) a šířku (11 vchodů) mezi jihoměstkými obyvateli označován jako „čínská zeď". Nejdříve vidíme dům zvenku ve večerních hodinách a můžeme pozorovat světelnou hru náhodně se rozsvěcujících oken a schodišť. Poté se ocitneme uvnitř domu a postupně vyhlížíme ven ze schodišťových oken snímaných vertikálně po jednotlivých patrech domu. Video nám postupně ukazuje výhled od nejvyššího do nejnižšího patra jako při pohybu výtahem. Průhledy se mění, svět venku zůstává. Následně autorka přidává stejné pásy záběrů, ale pořízené v jinou denní hodinu, další pás při jiném počasí, v jiném ročním období a tak dále. Máme tak možnost ve zkratce najednou prožít pohled na totéž místo z různých pater jednoho domu v průběhu několika sezón roku.

Materiál pro soubor *Obývák* sbírala v rozmezí let 2006–2009. Systematicky fotografovala svou rodinu ve vlastním obýváku. Výsledkem je pak rozpohybovaná mozaika 16 sekvencí, kdy je možné v jednom obraze současně nahlédnout na život konkrétní rodiny v jednom panelovém bytě v průběhu tří let. Celé video navíc autorka opatřila autentickým zvukovým záznamem, kde se mísí běžné rodinné rozhovory s hlasy malých dětí.

S podobným principem pracovala i u souboru *In Panel* z roku 2010. Předmětem jejího zájmu se však staly obýváky jejích sousedů. *„Zajímalo mě, jak žijí obyvatelé domů uvnitř unifikovaných bytových prostor. Stejnost i odlišnost uspořádání, rytmické opakování prvků, intimní vnitřní prostor v kontrastu s tím anonymním vnějším. Mapuji obývací pokoje mých sousedů, známých a přátel žijících v panelácích Jižního Města. Snažím se zobrazit podoby pokojů jako jednotlivých vzájemně nesouvisejících schránek lidských osudů, kde o sobě obyvatelé vzájemně často ani nevědí, odděleni jen nepatrnou zdí, koexistují vedle sebe uvnitř panelového mraveniště."*[194]

193 Na základě osobního rozhovoru s autorkou z dubna 2022.
194 Cit. *Sylva Francová: [Oficiální webové stránky]* [online]. Dostupné z: https://www.sylvafrancova.cz.

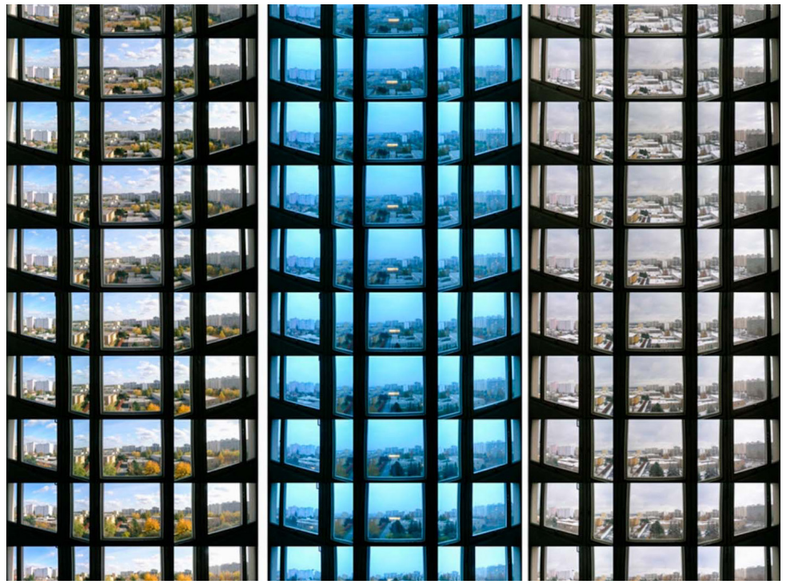

86/ Sylva Francová: Views, 2005–2006.

87/ Sylva Francová: Obývák, 2006–2009.

88–90/ Sylva Francová:
In Panel, 2010.

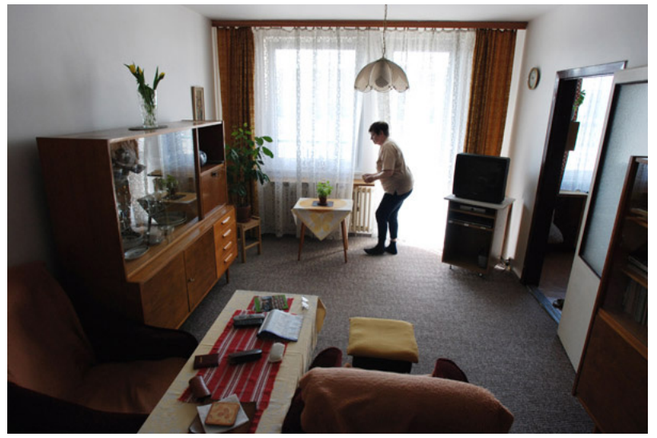

Práci s fotografiemi Jižního města završila autorka párem autorských knih *Skupinové izolace* a *Šedé město*. Ty byly její disertační prací při doktorském studiu na Fakultě umění a designu UJEP v roce 2019. V obou knihách opět zpracovává materiál z průběhu mnoha let.

Pro *Skupinové izolace* použila fotografie menších či větších seskupení obyvatel sídliště v různém stavu pohybu a při různých příležitostech. Z konkrétního davu vybrala několik jedinců a umístila je do prázdné bílé plochy. Následně vytvořila dvojice stejných fotografií, kde vždy jedna zaznamenává reálnou situaci a druhá zaměřuje pozornost jen na obyvatele vytržené z kontextu. Vizualizuje tak anonymitu davu a dává do kontrastu s individualitou jedince.

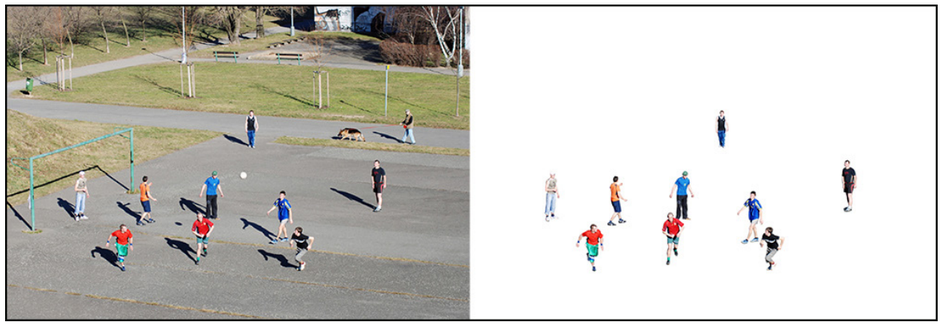

91–92/ Sylva Francová: Skupinové izolace, 2009–2018.

Šedé město je zase jakýmsi návratem do doby jejího dětství na sídlišti. Název odkazuje na původní typickou barvu panelových domů, která je dnes na zrekonstruovaných domech již minulostí. Využívá zde fotografie sídliště z rodinného archivu pořízené asi v průběhu 15 let a tím nám umožňuje Jižní Město vnímat jako *„prostor nezastavitelně proměňovaný časem"*.[195]

93–94/ Sylva Francová: Šedé město, autorská kniha, 2018.

195 Cit. Sylva Francová/Skupinové izolace. Dostupné z: https://www.gkk.cz/cs/vystavy/archiv/sylva-francova--skupinove-izolace-/.

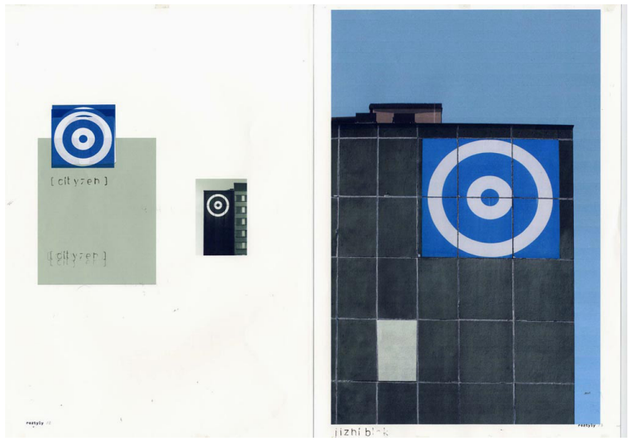

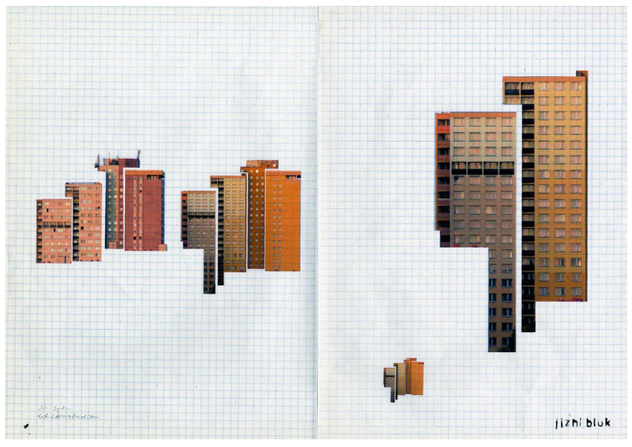

95–97/ Viktor Kopasz: [City.Zen], 2010–2012.

I pro umělce **Viktora Kopasze** (*1973) se Jižní Město stalo domovem. Nejdříve zde jako student z východního Slovenska pobýval na kolejích katedry fotografie FAMU (1992–1997) a později se sem vrátil i s nově založenou rodinou.

Již od roku 1989 si Kopasz vytváří subjektivní deníky, jejichž zpracovávání je pro něj zásadním tvůrčím procesem. Forma jeho deníků se vyvíjela od běžných bezejmenných sešitů až do podoby těch dnešních, které jsou skládány jako složky volně vyjímatelných stran a opatřeny příznačným názvem. Autor totiž své záznamy nevytváří po dnech, jak je to u deníků běžné. Důležitější je pro něj téma a myšlenka, které jej po určité období doprovázejí. Podle toho každý z deníků pojmenovává a volí i specifický vizuální jazyk.

Fotografie jsou pro něj určitým bazálním vizuálním vstupem, podobně jako je rytmus nebo kus melodie pro DJs při mixování hudby. Ten podle potřeby různě přeskupuje, sestavuje do koláží, počítačově manipuluje a doprovází ručními kresbami a textem, tak, aby vzniklo unikátní dílo. Texty jsou v češtině, slovenštině, maďarštině a angličtině a odkazují na Kopaszův maďarsko-slovenský původ a multikulturní naturel. Někdy jde o fakta, někdy zase jen o expresivní výkřik nebo slova fungující především jako grafický prvek.[196]

Téma Jižního Města prostupuje vícero jeho deníky, nejzřetelněji však rezonuje v č. 57 a č. 58 pod označením *[City.Zen]* z let 2010–2012. Zvolený název dobře demonstruje lingvisticky hravý přístup autora, kdy často pracuje s dvojsmysly a jinotaji – Citizen = občan nebo obyvatel nějakého místa – City + Zen zase odkazuje na zenové vnímání města.[197] *„Měl jsem období, kdy jsem se snažil formulovat smysl a způsob žití v prostředí panelového teritoria. Vymezoval jsem prostor autonomní mapou nebo spíše specifickým deníkem. Nejvíce mě zaujaly orientační piktogramy od Jiřího Rathouského, které jsem využil jako jeden z mála estetických elementů pro recyklaci a fotografické experimenty."*[198] *[City.Zen]* je svébytným obrazovým rozjímáním nad povahou města a reflexí pocitů, které autorovi pobyt v tomto prostředí přinášel. Město zde vizuálně analyzoval, abstrahoval jeho konstrukci na jakési pratvary a zmnožováním jednoho motivu upozorňoval na repetetivnost sídlištní architektury. Především šlo ale o akt, jak si k místu vytvořit vztah a zároveň rozvíjet svůj autentický umělecký jazyk.[199]

196 Na základě osobního rozhovoru z května 2023.
197 Srov. RUBÍN, Tomáš. *Viktor Kopasz. Monografie*, s. 14, 29.
198 Cit. MRÁČKOVÁ, Markéta, Barbora ŠIMONOVÁ a Viktor VEJVODA. *Legenda o sídlišti.*
199 Srov. Viktor Kopasz. City.zen. 22. 2. — 28. 3. 2012. [text k výstavě]. Dostupné z: https://www.atelierjosefasudka.cz/cs/vystava/city-zen.

Umělkyně **Patricie Fexová** (*1975) také bydlela několik let na kolejích Jižního Města a v panelovém domě žila na jiném místě i jako malá. Sídliště pro ni bylo inspirací především na počátku jejího výtvarného zrání: *„V dětství jsem vyrůstala v panelácích, což pro mě bylo jakési malé trauma, ale zároveň jsem v nich našla zajímavé téma pro své první práce na pražské akademii, kdy jsem ze svého pokojíku na Otavě za použití dalekohledu kreslila okna protější koleje Blanice. Téma paneláků jsem pak rozvíjela v obrazech a v dalších médiích, hlavně tedy ve fotografické práci Jednota bydlení."*[200]

Jednota bydlení z roku 1999 je velkorysá obrazová koláž o rozměrech 4 x 2,4 metru. Představuje příčný řez panelovým domem koleje Otava ve studentském komplexu Jižního Města. Autorka postupně navštěvovala jednotlivé pokoje a provozní místnosti budovy. Patro po patře je trpělivě fotografovala, aby vše nakonec seskládala do jednoho obrazu. Celkem jde o 308 snímků, následně nalepených na PVC desku. Fotografie každé místnosti je umístěna podle skutečnosti.[201] Celek tedy odhaluje reálnou vnitřní strukturu budovy a umožňuje divákovi najednou nahlédnout to, co si při venkovním pohledu na dům lze jen matně představit – realitu jednotného bydlení mnoha stovek obyvatel najednou.

98/ Patricie Fexová: jednota bydlení (výřez), 1999.

200 Cit. z e-mailové korespondence s autorkou z března 2022.

201 Z e-mailové korespondence s autorkou a soukromého videa, zaslaného autorkou, březen 2022.

Imrich Veber (*1987) studoval na Institutu tvůrčí fotografie (ITF) při Slezské univerzitě v Opavě (2008–2014). Jako praktickou diplomovou práci vytvořil autorskou knihu *Blok 62*[202], která zpracovává téma života na neupřesněném panelovém sídlišti v 80. letech 20. století. Využívá k tomu různorodý archivní materiál, který hravou formou klade na listy knihy a dohromady s výraznou typografickou úpravou vypráví vizuálně silný příběh. Najdeme zde fotografie černobílé i barevné, v různých formátech a způsobech umístění tak, aby umocňovaly expresivitu sídlištní mytologie. Mezi použitými fotografiemi lze identifikovat i několik záběrů z Jižního Města. Autor využil snímky normalizačního umění v prostoru stanice pražského metra linky C Háje. Ta za totality nesla název „Kosmonautů" a byla v tomto duchu vyzdobena. Nejznámější artefakty – sousoší Remka a Gubareva *Kosmonauti* od Jana Bartoše (*1947) a kamenná mozaika se stejným motivem na zdi vestibulu metra od Aloise Fišárka (1906–1980) zde dokreslují utopistickou atmosféru doby, ve které se Veberův příběh odehrává.

99/ Imrich Veber: Blok 62, 2014.

202 Srov. VEBER, Imrich. *Blok 62* [online].

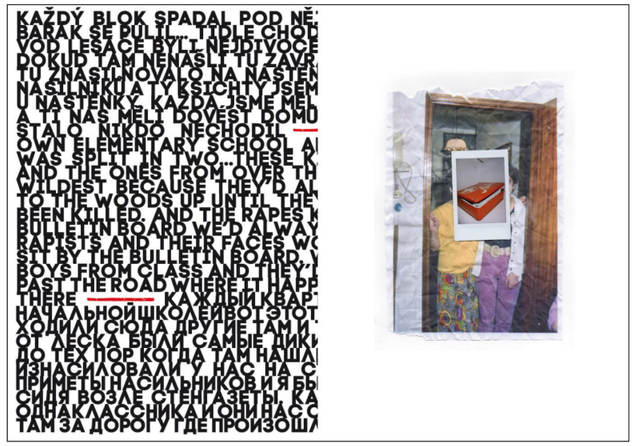

100–102/ Imrich Veber: z autorské knihy Blok 62, 2014.

ZÁVĚR

Panelová sídliště se na našem území stavěla mezi 50. a 90. lety 20. století. Zavedení jejich výstavby mělo řešit vleklou bytovou krizi, která měla svůj původ již v dobách průmyslové revoluce, kdy se lidé začali z venkova masivně přesouvat do měst za prací. Deficit ubytovacích kapacit dramaticky narostl po druhé světové válce a tak, když se v polovině 50. let 20. století povedlo českým vývojářům ve Zlíně postavit první prototyp celopanelového domu, mohla naše vláda odstartovat proces budování nových panelových čtvrtí a měst v duchu socialistických myšlenek.

Panelová sídliště se po druhé světové válce stavěla i na západ od našich hranic. Tamější výstavba, však neprobíhala v tak masovém měřítku a v tak dlouhé době jako u nás. Díky kritické reflexi a svobodnému odbornému diskurzu se v 70. letech 20. století nakonec od výstavby velkých panelových komplexů upustilo. V tehdejším Československu naopak výstavba velkých sídlišť vzrůstala a to zejména v letech normalizace, kdy se vláda, ve snaze uklidnit situaci po sovětské okupaci v roce 1968, zavázala k produkci bytů tak, aby každý občan mohl uplatnit své právo na bydlení.

Jižní Město se začalo budovat právě na začátku 70. let minulého století. Historiky je právem označováno jako exemplární případ technokratické fáze panelové výstavby. Původní záměr vybudovat progresivní nové město na zelené louce narazil na politický tlak a direktivně řízenou stavbu. Plány architektů se dramaticky zjednodušily a zekonomizovaly tak, aby se v co nejkratší možné době mohlo do města nastěhovat co nejvíce lidí. První obyvatelé sem přišli již v roce 1976. Ještě dlouhá léta poté se však město dostavovalo a občané se museli smířit s bydlením ve vleklém provizoriu.

I v reakci na to, začala v průběhu 80. let sílit kritika panelových měst, která vyvrcholila až destruktivními tendencemi v dobách převratných změn po roce 1989. Svůj podíl na tom měl i fakt, že sídliště pro mnohé představovala symbol komunismu. Panelová sídliště se však během normalizace stala domovem až pro třetinu našich občanů a tvořila významnou část bytového fondu. Nebylo jiných alternativ, než se pustit do jejich revitalizace. Ta zpočátku probíhala nekoordinovaně a celkovému charakteru sídlišť spíše uškodila. Vyvolalo to potřebu hlouběji se problematikou zabývat. Zájem o téma paneláků sílil s příchodem nového milénia. Domy a sídliště se staly předmětem odborného zájmu a to z hlediska jak architektonické a stavební praxe tak teoretického bádání. Snaha porozumět sídlištím byla umocněna i tím, že se do produktivního věku dostala generace lidí, kteří komunismus prožili jako děti a řada z nich na sídlištích strávila své dětství. Panelová výstavba pro ně byla pochopitelně atraktivním námětem nejen pro výzkum, ale třeba jen i jako zdroj nostalgické retro zábavy, ke které se v posttransformačních letech naše společnost ve větší či menší míře uchylovala. Panelové bydlení se kromě toho stalo také frekventovaným námětem umělecké praxe. V porovnání s autory, kteří téma reflektovali v době totality, nemají ti narození mezi 70. a 80. lety 20. století potřebu vyhraňovat se vůči normalizační době. Sídliště je pro ně součást jejich postkomunistické identity a motiv panelových domů používají například v rovině odkazů na svoje dětství, jako prostředek k vyjevení paralel k současnosti nebo je pro ně sídliště prostorem, kde mohou realizovat umělecko-aktivizační akce k podpoře komunitního života a identity místa. Obdobné je

to i v oblasti fotografie. V porovnání se svými předchůdci, autoři navíc plně využívají možnosti digitálního záznamu obrazu. Jejich tvorba prostupuje více médii a nabývá různých podob prezentace.

Jižní Město zanechalo v oblasti kultury a umění významnou stopu. Jeho architektura, umístění na okraji Prahy i to, že představovalo symbol nepovedené socialistické utopie, inspirovalo řadu tvůrců. Odkazy na sídliště najdeme ve filmové produkci, hudbě, literatuře i v oblasti vizuálního umění a především pak v oboru fotografické tvorby.

Tvůrčí fotografie Jižního města nejsou v rozporu s linií fotografických přístupů, které se uplatňovaly při fotografování jiných panelových sídlišť. Zrod města byl nejdříve zachycen autory, kteří rozvíjeli sociálně kritický dokument. Byl to především **Jaromír Čejka**, který sídliště intenzivně fotografoval v průběhu 80. let 20. století. Dále **Jan Jindra** a **Karel Cudlín**, kteří si rovněž uvědomovali rozpor mezi komunistickými proklamacemi o socialistickém bydlení a žitou realitou v ulicích rozestavěného města. V pozůstalosti znovu objeveného fotografa **Karla Bucháčka**, který na svých snímcích zachycoval momentky z normalizačních dní a postupné proměny Prahy, najdeme zastoupené i Jižní Město. Fotografie sídliště od **Lubomíra Kotka** se vedle rudých hvězd, prázdných výloh i prvomájových průvodů staly součástí smutné mozaiky symbolů, kterou po celé republice sbíral ve snaze explikovat (a přežít) obludnost režimu.

Hana Hamplová se na Jižní Město dostala jako dokumentaristka artefaktů a jejich autorů v Galerii Opatov, která byla za normalizace útočištěm pro neoficiální umění. Legendární se stal její soubor, kde zachycuje **Tomáše Rullera** v performanci *8.8.88*, kterou umělec na sídlišti předvedl jako reakci na nepovolení jeho výstavy.

Porevoluční dokumentární tvorba postupně ztrácí sociálně kritický náboj a začíná se orientovat spíše na subjektivní interpretaci reality. Autoři jsou motivovaní město snímat spíše z osobních než společenských důvodů. Důležitější je vlastní emoce a prožitek místa. To můžeme vysledovat již na fotografiích **Josefa Husáka**, který snímky pořídil jaksi mimochodem během svých pracovních povinností při focení stavby Komunitního centra Matky Terezy v Centrálním Parku. Fotoreportér **Roman Vondrouš** začal Jižák fotit během pouličních festivalů. Fascinovala jej specifická atmosféra a architektura města. Pracuje s expresivní barevností a sugestivně zachycuje vizuální dialogy mezi prostorem sídliště a jeho obyvateli. **Ludmila Hermanová** si zase všímá okamžiků, kdy si město začíná brát zpět příroda, které lokalita před jeho vybudováním patřila. Všímá si vlivu přírodních elementů a střetu světa civilizovaného a přirozeného. **Jan Třeštík**, **Hynek Alt** a **Jan Langer** fotili Jižní Město na základě pracovní zakázky. Třeštík kreativně stylizoval architekturu výduchů ze stanic metra, Alt zde dokumentoval normalizační umění ve veřejném prostoru a Langer snímal město v duchu práce Jaromíra Čejky, tak aby došlo ke vzájemnému dialogu na principu předtím-potom, přesněji – Jižák 80. let 20. století versus Jižák století 21. Dokumentární fotografie výše zmíněných autorů doplňují práce nadaných amatérů **Jana Valenty** a **Jana Krhovského**. Pro oba bylo město domovem a přitažlivým objektem zájmu při fotografických procházkách po jeho ulicích a zákoutích. I autorská dvojice amatérů **Michal Hejma** a **Petr Pazour**, vnímá Jižní Město jako zajímavou a důležitou část Prahy, kterou snímá na panoramatický fotoaparát ve stylu „jitrnic" Josefa Sudka v rámci svého osobního projektu.

Svou hodnotu, především z hlediska dokreslení atmosféry doby, mají i oficiální dobové dokumentární fotografie agenturních fotografů, jako byli například **Jan Tachezy**, **Jaroslav Sýbek**, **Jiří Šourek** nebo **Petr Matička**. I přes svoji tendenčnost jsou jejich snímky důležitou vizuální oporou při historických návratech do normalizačního života města.

Inscenovaná fotografie je zastoupena představiteli **Slovenské nové vlny**, kteří v 80. letech 20. století, jako studenti na katedře fotografie FAMU, žili na jihoměstských kolejích. Vizuálně je město dohledatelné jen na hrstce fotografií, například u inscenovaných aktů ve studentském pokoji **Kamila Vargy**. Vliv Jižáku u těchto autorů však spočívá především v tom, že zde dohromady po určitou dobu žili, společně si připravovali školní cvičení a vzájemně se inspirovali. V případě tvorby **Mira Švolíka** však sehrál exteriér města významnou roli při zapracování nového zobrazovacího principu, kdy z okna vysoké budovy kolejí snímal plošně naaranžovanou scénu na nedalekém asfaltovém plácku. Vizualita sídlištního prostoru je důležitá i pro tvorbu **Báry Prášilové**. Jižní Město a jeho signifikantní prvky využívá jako kulisu pro své promyšlené a precizně zaranžované surreálné inscenace.

Jižní Město má rovněž své tvůrce s intermediálním přesahem. Patří k nim výtvarnice a fotografka **Sylva Francová**, která na sídlišti vyrůstala a od nultých let tohoto století i vychovávala své děti. Pro její tvorbu byl významný především faktor času spojený s obýváním místa. Po dlouhou dobu trpělivě kumulovala snímky z interiérů i exteriérů, aby je následně spojovala do sekvencí, rozpohybovala ve video smyčce anebo opatřila zvukovou stopou tak, aby nám výsledné dílo dalo netradičně nahlédnou do unikátních a přesto tak podobných životů obyvatel v unifikovaném prostředí sídliště. **Viktor Kopasz** se s Jižním Městem snažil sžít prostřednictvím série ve svých subjektivních denících. Fotografie města použil jako základní vizuální vstup, aby jej následně přetvářel, multiplikoval nebo abstrahoval a přetlumočil do svého autonomního tvůrčího jazyka. Umělkyně **Patricie Fexová** také bydlela několik let na jihoměstských kolejích. Ty ji inspirovaly k vytvoření několika metrového díla, kterým byl příčný řez panelovým domem koleje Otava. Autorka vyfotografovala každou jednotlivou místnost, aby následným složením vytvořila autentickou vnitřní strukturu budovy. Absolventa ITF **Imricha Vebera** zase zaujala kosmická atmosféra stanice metra linky C Háje (dříve Kosmonautů). Fotografiemi odsud dokreslil utopii socialistických panelových měst ve své autorské knize o životě na nejmenovaném komunistickém sídlišti.

Jižní Město i nadále zůstává fotograficky atraktivní lokalitou, která zrcadlí historii i soudobý stav naší společnosti. Může být impulsem pro fotografické zpracování témat jako je například sociologie bydlení, urbanismus, architektura, městská divočina a podobně. Minimalistická architektura, rozlehlé prostory a hra světla, dávají místu také silný potenciál pro různorodé výtvarné zpracování. Bude zajímavé dále sledovat, jak a zda vůbec bude toto sídliště přitahovat autory i z nově nastupující generace tvůrčích fotografů a umělců. Z této bakalářské práce vyplývá, že sídliště fotografovali nejen autoři, kteří město obývali, ale i ti, kteří jej potkávali na svých toulkách či při pracovních povinnostech. Všechny více či méně fascinovala jeho rozloha, monumentalita a architektura domů, unifikovanost, kumulace obyvatel i sepjetí s komunistickým režimem a normalizační érou. Podle generační příslušnosti poté téma uchopili příznačným způsobem. Nejvíce je zastoupena dokumentární fotografie, ale město vybízelo také k inscenované tvorbě a stejně tak k intermediálním projektům.

Jižní Město dále sní svůj sen o modernistickém bydlení a teprve čas ukáže, zda se urbanistům v budoucnu povede původní záměr a potenciál lokality dobře uchopit. Již dnes je však jisté, že žít v panelovém bytě na Jižňáku je pohodlné bydlení bez velkých starostí, s bonusem úžasných ploch vzrostlé zeleně, čerstvého vzduchu, skvělé dopravní dostupnosti i stále pestřejší občanské vybavenosti. Kdo ví, zda prostor nebude inspirovat k architektonicky odvážnějším projektům, než je tomu v částech blíže k centru metropole. Možná se město jednou stane vyhledávanou progresivní čtvrtí a postupně se zapomene na jeho komunistický původ. Díky uváděným jihoměstským fotografům nám však zůstane důkaz o tom, jak město během normalizace rostlo, jak se v něm žilo a jak bylo pro mnoho tvůrců z různých důvodů inspirativní.

Citovaná literatura a další zdroje informací

ADAMOVIČ, Ivan a Tomáš POSPISZYL, ed. *Planeta Eden: svět zítřka v socialistickém Československu 1948–1978.* V Řevnicích: Arbor vitae, 2010. ISBN 978-80-87164-34-1.

Archiv hlavního města Prahy [online]. [cit. 2023-06-04]. Dostupné z: http://www.ahmp.cz/

Artotéka. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Artot%C3%A9ka

Artotéka. In: *Městská knihovna v Praze* [online]. [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://www.mlp.cz/artoteka

BABIČKA, Martin. První pokus o charakteristiku českého socialistického retra. In: *Deník N* [online]. Praha: N media, 2020, 13. 11. [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: https://denikn.cz/490534/prvni-pokus-o-charakteristiku-ceskeho-socialistickeho-retra/?ref=list

BALAJKA, Petr. *Encyklopedie českých a slovenských fotografů.* Ilustroval Jiří LEDR. Praha: ASCO, 1993. ISBN 80-85377-99-3.

BARTLOVÁ, Milena, ed. Zbořte ty komunistické baráky! Socialismus a moderna mezi pamětí a zapomínáním. In: DRULÁK, Petr a Petr AGHA, ed. *Sametová budoucnost?.* Praha: Masarykova demokratická akademie, 2019, s. 45–62. ISBN 978-80-87348-66-6.

BARTOŇ, Jiří. *Praha 11 obrazem*. Praha: Městská část Praha 11, 2010. ISBN 978-80-254-7947-6.

BENEŠ, Ondřej. Lidé a sídliště. *Bulletin České komory architektů: Téma sídliště*. Praha: Česká komora architektů, 2015, 22(1), s. 51–52. ISSN 1804-2066.

BIRGUS, Vladimír a Jan MLČOCH. *Česká fotografie 20. století.* Praha: KANT, c2009. ISBN 978-80-7437-026-7.

BOLF, Josef a Otto M. URBAN. *Tušení stínu: A premonition of shadow.* Přeložil Veronika LOPAUROVÁ. V Praze: Národní galerie, 2019. ISBN 978-80-7035-722-4.

Bubi. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. Praha: POMO Media Group, 2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/776555-bubi/prehled/

BUDEN, Boris. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. V Praze: Rybka, 2013. ISBN 978-80-87067-70-3.

CIKÁN, Martin, Lenka LIŠKOVÁ, Lucie TLUSTÁ a David TUMA. *Panelový boom a bytový šum v Plzni: historie a vývoj plzeňských sídlišť mezi lety 1945–1989*. Plzeň: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2022. ISBN 978-80-85035-59-9.

ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku osmdesátých let 20. století.* Praha: Tomáš Pospěch/PositiF, 2014. ISBN 978-80-87407-11-0.

ČTK: Česká tisková kancelář [online]. [cit. 2023-06-04]. Dostupné z: https://www.ctk.cz/

David Možný [online]. [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: https://davidmozny.cz/

Dějiny metra v Praze. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_metra_v_Praze

Dnes v jednom domě. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. Praha: POMO Media Group, 2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/147490-dnes-v-jednom-dome/prehled/

DRULÁK, Petr a Petr AGHA, ed. *Sametová budoucnost?*. V Praze: Masarykova demokratická akademie, 2019. ISBN 978-80-87348-66-6.

FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie GALČANOVÁ BATISTA a Barbora VACKOVÁ, ed. *Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-44-1.

FIALA, Jiří. Služba umění. In: HAMPLOVÁ, Hana a Jaroslav KRBŮŠEK. *Opatov 1984–1992: katalog k výstavě Galerie Opatov 1984–1992 konané od 16. 12. 2012 do 3. 3. 2013*. Praha: Chodovská tvrz, 2012.

FIŠEROVÁ, Lucia. *Moja kultúra. Slovenská nová vlna vo fotografii 80. rokov*. Zlín, 2016. Disertační práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta multimediálních komunikací.

FOJTÍK, Pavel a Jakub ŽELEZNÝ. 40 let pražského metra. In: *Česká televize* [online]. 8. 5. 2014 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10696182468-40-let-prazskeho-metra/

FOUČKOVÁ, Dana. První festival umění ve veřejném prostoru Street For Art pořádá v květnu kulturní centrum Zahrada. In: *Praha 11* [online]. 6.5.2008 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://www.praha11.cz/cs/jizni-mesto-zije/aktuality-z-prahy-11/prvni-festival-umeni-ve-verejnem-prostoru-street-for-art-porada-v-kvetnu-kulturni-centrum-zahradakc.html

FRANC, Martin. Ostalgie v Čechách. In: GJURIČOVÁ, Adéla a Michal KOPEČEK, ed. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008, s. 193–216. ISBN 978-80-7185-876-8.

FRANC, Martin. Ostalgie v české republice a v SRN. In: KUNŠTÁT, Daniel a Ladislav MRKLAS. *Historická reflexe minulosti, aneb, "Ostalgie" v Německu a Česku*. Praha: CEVRO Institut, 2009, s. 7–14. ISBN 978-80-87125-09-0.

GJURIČOVÁ, Adéla a Michal KOPEČEK, ed. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-876-8.

Grant Prahy Czech Press Photo. In: *Czech Photo* [online]. Czech Photo o.p.s, 2013, 23. 5. 2018 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: https://www.czechphoto.org/detail-novinky/813-43/grant-prahy--czech-press-photo/

GUZDEK, Adam. *Lesná: brněnský fenomén*. V Brně: Vysoké učení technické, nakladatelství VUTIUM, 2021. ISBN 978-80-214-5742-3.

GUZIK, Hubert. *Tečka za paneláky?* [online]. [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: https://www.artantiques.cz/tecka-za-panelaky

HAMPLOVÁ, Hana. *Opatov 1984–1992: [katalog k výstavě Galerie Opatov 1984–1992 konané od 16. 12. 2012 do 3. 3. 2013]*. Editor Jaroslav KRBŮŠEK. Praha: Chodovská tvrz, 2012. ISBN 978-80-260-3650-0.

Hana Hamplová. In: *Paměť národa* [online]. c2008-2023 [cit. 2023-06-27]. Dostupné z: https://www.pametnaroda.cz/cs/hamplova-hana-1951

HAVLOVEC, Vojtěch a Pjeer van ECK. *Linka č. 141: Černý Most, sídliště, které se stalo legendou.* Praha: Stop Zevling productions, [2018]. ISBN 978-80-270-4925-7.

HEJL, Martin, ed. *2 x 100 mil. m²*. Praha: KOLMO.eu, c2014. ISBN 978-80-260-6127-4.

Historie festivalu. In: *Tanec Praha* [online]. Praha: Tanec Praha z.ú. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: https://tanecpraha.cz/cs/festival-history

HNÍDKOVÁ, Vendula. Lost in translation?: the idea of the garden city and its migration to the Czech lands, 1900–1938. *Art East Central* [online]. 2021, (1), 77–104 [cit. 2023-06-27]. ISSN 2695-1428. Dostupné z: doi:10.5817/AEC2021-1-4

HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa.* Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.

HOŘENÍ SAMEC, Tomáš, Michal LEHEČKA, Václav ORCÍGR, Ondřej ŠPAČEK, Michaela JANEČKOVÁ, Tomáš PRINC, Apolena RYCHLÍKOVÁ, Alžběta MEDKOVÁ, Barbora MATYSOVÁ, et al. *Pražská panelová sídliště jako místa protikladů.* Praha: Sociologický ústav AV ČR, [2020]. ISBN 978-80-7330-376-1.

HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu.* [Praha]: Agora, 2002. ISBN 80-902-9454-5.

HRŮZA, Jiří. *Stavitelé měst.* Praha: Agora, 2011. ISBN 978-80-86820-08-8.

HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu.* Vyd. 2. Praha: Vydavatelství ČVUT, 2007. ISBN 978-80-01-03714-0.

HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu II.* Praha: České vysoké učení technické, 1996. ISBN 80-010-1549-1.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada, Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let.* Praha: VŠUP, 2007. ISBN 978-80-86863-21-4.

Husákovo 3+1 / Bytová kultura 70. let. In: *Český rozhlas Vltava* [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://vltava.rozhlas.cz/husakovo-31-bytova-kultura-70-let-5076342

HŮLOVÁ, Petra. *Strážci občanského dobra.* Praha: Torst, 2010. ISBN 978-80-7215-388-6.

CHARVÁT, Jan. *NV: nádech – výdech*. Druhé vydání. V Praze: BiggBoss, 2018. ISBN 978-80-906817-4-3.

Imrich Veber [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://imrichveber.com

Indy & Wich. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001–2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Indy_%26_Wich

IPR Praha [online]. [cit. 2023-06-04]. Dostupné z: https://iprpraha.cz/

JAHODOVÁ, Kristýna. Ostalgie. In: *IMS – Institut mezinárodních studií.* [online]. FSV UK, 2023 [cit. 2023-05-27]. Dostupné z: https://ims.fsv.cuni.cz/ostalgie

Jaro Varga [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://www.jarovarga.net

JELÍNKOVÁ, Marie, Tomáš ŘEPA, Hana ŘEPKOVÁ, Rostislav ŠVÁCHA, Ondřej TUČEK a Karel VESELÝ. *Sídliště Ďáblice.* V Praze: Spolek přátel sídliště Ďáblice, 2019. ISBN 978-80-270-3525-0.

JEŘÁBKOVÁ, Edith. Skupina Ládví. In: *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. Praha: A2, 2007, (06) [cit. 2023-05-28]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: https://www.advojka.cz/archiv/2007/6/skupina-ladvi

Josef Bolf [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://josefbolf.net/

Karel Bucháček – fotograf [online]. 2019 [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: http://www.karelbuchacek.cz

KAROUS, Pavel, ed. *Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989) = Aliens and herons : a guide to fine art in the public space in the era of normalisation in Czechoslovakia (1968–1989)*. Druhé, revidované a rozšířené vydání. Přeložil Lawrence WELLS, přeložil Magdalena WELLS. V Praze: Pavel Karous, 2015. ISBN 978-80-260-9094-6.

Kateřina Šedá [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://www.katerinaseda.cz/

KOHOUT, Michal, David TICHÝ, Filip TITTL, Jana KUBÁNKOVÁ a Šárka JAHODOVÁ. *Sídliště, jak dál?*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, Ústav nauky o budovách, 2016. ISBN 978-80-01-05905-0.

KORYČÁNEK, Rostislav, ed. *Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment.* V Brně: Moravská galerie, 2017. ISBN 978-80-7027-312-8.

KORYČÁNEK, Rostislav. Neukončená transformace. In: KORYČÁNEK, Rostislav. *Formáty transformace 89–09: sedm pohledů na novou českou a slovenskou identitu*. Katalog k výstavě 17. 11. 09 – 17. 01. 10. Brno: Dům umění města Brna, c2009. ISBN 978-80-7009-157-9.

KOŘÍNKOVÁ, Jana, KUPKOVÁ, Marika a Markéta ŽÁČKOVÁ, ed. *Oživit a ozvláštnit: výtvarné umění v prostoru brněnských sídlišť = To brighten up and make it special: fine arts in the space of Brno housing estates.* Brno: SPKH, 2012. ISBN 978-80-260-3722-4.

KOTEK, Lubomír a Vladimír BOSÁK. *Tady bylo Husákovo: (Czechoslovakia 1982–1989).* Praha: Gema Art, c2009. ISBN 978-80-904422-4-5.

KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Eva NOVOTNÁ a Karolína JIRKALOVÁ, ed. *Paneláci 1: Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku.* Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2016, s. 12–26. ISBN 978-80-7101-169-9.

KRACÍK, Matyáš. *Metodika k dokumentaci, výzkumu a památkové ochraně panelových sídlišť* [online]. Praha: Uměleckoprůmyslové muzeum, 2017, 72 s. [cit. 2023-05-14]. Dostupné z: http://www.nusl.cz/ntk/nusl-374469

KRATOCHVÍL, Jan a Jan ZÁLEŠÁK. Budoucnost, která nenastala: S Janem Zálešákem o umění jako kritické reflexi současnosti. *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. Praha: A2, 2013, (26) [cit. 2023-06-25]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: https://www.advojka.cz/archiv/2013/26/budoucnost-ktera-nenastala

KRIVÝ, Maroš. Urbanita 86 a kritika sídliska počas neskorého socializmu. In: *Paneland: největší československý experiment*. Brno: Moravská galerie, 2017, s. 174–195. ISBN 978-80-7027-312-8.

KRIVÝ, Maroš. Postmodernism or Socialist Realism? The Architecture of Housing Estates in Late Socialist Czechoslovakia. *Journal of the Society of Architectural Historians* [online]. 2016, 75(1), 74–101 [cit. 2023-05-27]. ISSN 0037-9808. Dostupné z: doi:10.1525/jsah.2016.75.1.74

KRIVÝ, Maroš. Urbanita 86 a kritika sídlišť v době pozdního socialismu. In: *Česká televize: Středy na AVU* [online]. 2016 [cit. 2023-05-27]. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10000000006-stredy-na-avu/216251000070003/

KRIVÝ, Maroš a Alžběta MEDKOVÁ. Prostor něčeho a někoho jiného?: S Marošem Krivým o exotizaci, fetišizaci a stigmatizaci sídlišť. *A2: kulturní čtrnáctideník.* 2022, (3), s. 20–21. ISSN 1803-6635.

KUBLER, George. *Tvar času: poznámky k dějinám věcí.* Přeložil Rostislav ŠVÁCHA, přeložil Tereza PÁLKOVÁ. Praha: PositiF, 2018. ISBN 978-80-87407-25-7.

KUČERA, Pavel a Lesík HAJDOVSKÝ. Lesík Hajdovský (Manželé) ON AIR: „Při psaní textu k Jižáku mě osvítil duch svatý." In: *Kytary.cz: ON AIR – rozhovory – YouTube* [online]. 12. 1. 2022 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=HanFpAQ0aa0

KUČERA, Petr a Stanislav HRUŠKA. Největší sídliště v ČR? Žije se tu líp než v Paříži, říká architekt Petr Kučera (YouTube video). In: *STANDASHOW* [online]. 1. 9. 2019 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=piUEVMX9tWA

KUNDRÁT, Jan. *Plánování a výstavba Jižního Města.* Praha, 2021. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.

KUNŠTÁT, Daniel a Ladislav MRKLAS, ed. *Historická reflexe minulosti, aneb, "Ostalgie" v Německu a Česku.* Praha: CEVRO Institut, 2009. ISBN 978-80-87125-09-0.

LÁBUS, Ladislav, Marie PLATOVSKÁ a Radomíra SEDLÁKOVÁ. *Architekt Ladislav Lábus: [Galerie Jaroslava Fragnera 1. 4. – 16. 5. 2004: katalog výstavy*. V Praze: Galerie Jaroslava Fragnera, 2004. ISBN 80-239-2530-x.

LENDELOVÁ, Lucia, Tomáš POSPĚCH a Helena RIŠLINKOVÁ. *Česká a slovenská fotografie osmdesátých a devadesátých let 20. století: Publikace k výstavám*. Olomouc: Muzeum umění, 2002. ISBN 80-85227-50-9.

LINDAUEROVÁ, Lenka. Opatov?. In: HAMPLOVÁ, Hana a Jaroslav KRBŮŠEK. *Opatov 1984–1992: katalog k výstavě Galerie Opatov 1984–1992 konané od 16. 12. 2012 do 3. 3. 201*3. Praha: Chodovská tvrz, 2012.

LUKAVEC, Jan. *Jižák: město panelů, snů a mýtů.* Praha: Pulchra, 2022. ISBN 978-80-7564-081-9.

LUKAVEC, Jan a Jonáš ZBOŘIL. Jižák, Jižák je město knih. V panelácích vzniká ojedinělá literatura osamělosti, ale i tajemství. In: *Český rozhlas – Radio Wave: Liberatura* [online]. © 1997, 15. 7. 2021 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/jizak-jizak-je-mesto-knih-v-panelacich--vznika-ojedinela-literatura-osamelosti-8534960

LUKEŠ, Zdeněk. Pražské paneláky dnešníma očima. In: *Lidovky.cz* [online]. [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/prazske-panelaky-dnesnima-ocima.A120618_143431_ln-bydleni_ter

MAIER, Karel a Jiří G. GEBERT. Sídliště – díl první: Strašidla, mýty a realita. *Umění a řemesla.* 1998, 40(4), s. 2– 6. ISSN 0139-5815.

MAŇÁK, Vratislav. Panelstory – Lovestory. Nedoceněná sídliště jsou fenoménem svého druhu. In: *Česká televize: ČT24* [online]. © Česká televize 1996–2021, 22. 10. 2017 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/2272960-panelstory-lovestory-nedocenena-sidliste-jsou-fenomenem-sveho-druhu

Malá galerie vědeckého obrazu. In: *Matematicko-fyzikální fakulta* [online]. [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: https://www.mff.cuni.cz/cs/verejnost/mala-galerie-vedeckeho-obrazu

Maroš Krivý [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://maroskrivy.eu

Martin Kochan [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://martinkochan.com/

MORGANOVÁ, Pavlína a Jiří VALOCH. *Akční umění.* 2. dopl. vyd. Olomouc: Nakladatelství J. Vacl, 2009. ISBN 978-80-904149-1-4.

MRÁČKOVÁ, Markéta, Barbora ŠIMONOVÁ a Viktor VEJVODA, ed. *Legenda o sídlišti.* V Praze: Akademie výtvarných umění v Praze a cosa.cz, 2014. ISBN 978-80-87108-53-6.

MUSIL, Jiří. Urbanizace českých zemí a socialismus. In: HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2002, s. 237– 290. ISBN 80-7185-409-3.

MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985, 333 s.

Národní třída. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/666686-narodni-trida/prehled/

NĚMEC, Alexandr a Roman HÁJEK. *Sídliště Kladno-Rozdělov: historie, architektura, urbanismus a všední život*. Kladno: Halda, 2018. ISBN 978-80-907236-0-3.

NOVOTNÁ, Barbora. Panelák jako symbol a místo paměti. *Sociální studia* [online]. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2010, 7(3), 127–131 [cit. 2023-05-14]. ISSN 1803-6104. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5846

Obrazem: Street for art skončil. Černý Most už žije sám. In: *ČT24* [online]. 24. 9. 2014 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1016374-obrazem-street-art-skoncil-cerny-most--uz-zije-sam

Obyvatelstvo Prahy 11. In: *Praha 11* [online]. [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: https://www.praha11.cz/cs/mestska-cast/praha-11-v-kostce/obyvatelstvo-prahy-11.html

O katedře fotografie. *FAMU* [online]. 2023 [cit. 2023-06-04]. Dostupné z: https://www.famu.cz/cs/katedry/katedra-fotografie/

PÁTEK, Jiří. Proměny panelového sídliště v proměnách (uměleckého) fotografického obrazu. In: *Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment*. Brno: Moravská galerie, 2017, s. 8–39. ISBN 978-80-7027-312-8.

Paneland: Největší československý experiment. In: *Moravská galerie* [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://moravska-galerie.cz/vystavy/archiv-vystav/paneland/

Panelová sídliště v ČR [online]. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2023-05-27]. Dostupné z: http://panelaci.cz/

Panelstory aneb Jak se rodí sídliště. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. Praha: POMO Media Group, 2023 [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/1535-panelstory--aneb-jak-se-rodi-sidliste/prehled/

Pavla Sceranková [online]. [cit. 2023-06-23]. Dostupné z: http://pavlascerankova.com/

PEHE, Veronika. *Velvet retro: postsocialist nostalgia and the politics of heroism in Czech popular culture.* New York: Berghahn, 2020. Worlds of memory. ISBN 978-1-78920-628-9.

PETROV, Michal. *Retro ČS*. Brno: Jota, 2015. ISBN 978-80-7462-858-0.

Peneři strýčka Homeboye. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pene%C5%99i_str%C3%BD%C4%8Dka_Homeboye

PINKAS, Jaroslav. Jak hrozná doba! Jak krásná léta!. *Cinepur: Časopis pro moderní cinefily*. Sdružení přátel Cinepuru, 2011, 18(78), s. 67–69. ISSN 1213-516X.

Pio Squad. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001–2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pio_Squad

PÍSAŘÍKOVÁ, Jana a Petr INGERLE. Re: Byt v paneláku? Obraz sídliště v současném umění. In: KORYČÁNEK, Rostislav, ed. *Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment*. Brno: Moravská galerie, 2017, s. 217– 229. ISBN 978-80-7027-312-8.

POLÁČKOVÁ, Tereza. *Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století.* Praha, 2018. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav pro dějiny umění.

POSPĚCH, Tomáš. *Jan Jindra: Osmdesátky. Fotograf*. Praha: Fotograf 07, 2015, 14(26), s. 70–73. ISSN 1213-9602.

POSPĚCH, Tomáš. *Karel Bucháček – Přidušené město*. Praha: PositiF, 2022. ISBN 978-80-87407-41-7.

POSPĚCH, Tomáš. *Jan Jindra – Osmdesátky.* V Praze: BiggBoss, 2016. ISBN 978-80-906019-6-3.

POSPĚCH, Tomáš a Lucia L. FIŠEROVÁ. *Slovenská nová vlna: 80. léta = The Slovak new wave: the 80s.* Praha: KANT ve spolupráci s Bona Fide and GHMP, 2014. ISBN 978-80-7437-123-3.

POSPISZYL, Tomáš. Historie utopické budoucnosti. In: ADAMOVIČ, Ivan a Tomáš POSPISZYL, ed. *Planeta Eden: svět zítřka v socialistickém Československu 1948–1978*. Řevnice: Arbor vitae, 2010, s. 12–27. ISBN 978-80-87164-34-1.

Praha Panoramatická [online]. Praha, © Copyright 2022 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: https://prahapanoramaticka.cz/

Praha 11 Streetart: Orientační mapa malovaných trafostanic, podchodů a nově vzniklých legálních ploch v ulicích Prahy 11/Jižního Města. Praha: Praha 11, 2014.

PRÁŠILOVÁ, Bára, BEACHDEL, Thomas, ed. *Circles*. Přeložil Catherine SHIFLETT. Prague: PositiF, [2022]. ISBN 978-80-87407-38-7.

První panelák G40. In: *Zlínský architektonický manuál (ZAM)* [online]. Zlín: aArchitektura spolek, 2019 [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: https://zam.zlin.eu/objekt/69-prvni-panelak-g40

PÝCHOVÁ, Eva. Česká bytová výstavba v období 1945–1964. *Umění.* Praha: Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, 2006, 56(5), s. 420–432. ISSN 0049-5123.

Radiant City. In: *Architectuul* [online]. c2023 [cit. 2023-06-23]. Dostupné z: https://architectuul.com/architecture/radiant-city

Retro: Paneláky. In: *Česká televize* [online]. 2009 [cit. 2023-05-28].
Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360001/

Retro: Reálie a fenomény naší nedávné všední minulosti. In: *Česká televize* [online]. [cit. 2023-05-28].
Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/

Retro muzeum Praha [online]. 2023 [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://www.retromuzeumpraha.cz/

RÖDLOVÁ, Pavlína. Vývoj českého realitního trhu v kontextu světové ekonomické krize.
In: *Construction Maeconomics Conference – 3. 11. 2022, CTU in Prague* [online]. [cit. 2023-05-24].
Dostupné z: http://conference-cm.com/index.php?history=history1

RUBÍN, Tomáš. *Viktor Kopasz. Monografie.* Opava, 2016. Diplomová práce. Slezská univerzita. Filozoficko-přírodovědecká fakulta. Institut tvůrčí fotografie.

RUDIŠ, Jaroslav. *Národní třída.* V Praze: Labyrint, 2013. ISBN 978-80-87260-55-5.

Sídliště, jak dál? [online]. [cit. 2023-05-27]. Dostupné z: http://www.sidlistejakdal.cz/

SILVERIO, Robert. *Karel Cudlín.* Prague: Torst, 2001. FotoTorst. ISBN 80-7215-148-7.

SIOSTRZONEK, Jiří. Fotografické interpretace Prahy. In: ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku 80. let dvacátého století.* Praha: Tomáš Pospěch/PositiF, 2014, s. 30. ISBN 978-80-907872-0-9.

SIOSTRZONEK, Jiří. Fotografická zastavení Jaromíra Čejky na pouti do Jižního Města. In: ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku 80. let dvacátého století.* Praha: Tomáš Pospěch/PositiF, 2014, s. 15–17. ISBN 978-80-87407-11-0.

SKALÁKOVÁ, Eva. *Fotografové sídlišť v Čechách a na Slovensku od šedesátých let do současnosti.* Opava, 2018. Diplomová práce. Slezská univerzita. Filozoficko-přírodovědecká fakulta. Institut tvůrčí fotografie.

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ed. 6. fáze pozdních krásných a postmodernistických sídlišť. In: *Paneláci.cz* [online]. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017, 2017 [cit. 2023-05-16].
Dostupné z: http://panelaci.cz/stranka/6-faze-pozdnich-krasnych-postmodernistickych-sidlist

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ed. Periodizace. In: *Paneláci.cz* [online]. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017 [cit. 2023-06-02]. Dostupné z: http://panelaci.cz/stranka/periodizace

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Eva NOVOTNÁ a Karolína JIRKALOVÁ, ed. *Paneláci 1: Padesát sídlišť v českých zemích.* V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2016. ISBN 978-80-7101-161-3.

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v Českých zemích 1945–1989*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2017.
ISBN 978-80-7101-169-9.

Slovníček pojmů: heslo Typizace. In: *Paneláci.cz* [online]. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2023-05-13]. Dostupné z: http://panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu

Sylva Francová: [Oficiální webové stránky] [online]. [cit. 2023-06-03].
Dostupné z: https://www.sylvafrancova.cz

Sylva Francová/Skupinové izolace. In: *Galerie Klatovy Klenová* [online]. [cit. 2023-06-06].
Dostupné z: https://www.gkk.cz/cs/vystavy/archiv/sylva-francova--skupinove-izolace-/

ŠRÁMEK, Jan. *Ztracená perspektiva.* Brno: Fiume/PAF, 2012.

ŠVÁCHA, Rostislav. Epilog. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989.* Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017, s. 302–313. ISBN 978-80-7101-169-9.

ŠVÁCHA, Rostislav. Technokratická sídliště. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v Českých zemích 1945–1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017, s. 202–219. ISBN 978-80-7101-169-9.

ŠVÁCHA, Rostislav. Panelová sídliště jako uměleckohistorické téma. *Bulletin České komory architektů: Téma sídliště*. Praha: Česká komora architektů, 2015, 22(1), s. 40–41. ISSN 1804-2066.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura a její přísnost: padesát staveb 1989–2004*. Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2004. ISBN 80-903257-3-4.

ŠVÁCHA, Rostislav. Rekapitulace sídlišť. In: *Česká a slovenská architektura 1971–2011: texty, rozhovory, dokumenty.* Praha: Akademie výtvarných umění, 2013, s. 427–437. ISBN 978-80-87108-28-4.

Tomáš Džadoň [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://www.tomasdzadon.com/

TZ: Pražská panelová sídliště. In: *Artalk.cz* [online]. 28. 7. 2012 [cit. 2023-05-30].
Dostupné z: https://artalk.cz/2012/07/28/tz-prazska-panelova-sidliste/

TZ: Vzpomínky na budoucnost II. In: *Artalk.cz* [online]. [cit. 2023-05-28].
Dostupné z: https://artalk.cz/2013/11/20/tz-vzpominky-na-budoucnost-ii/

URBAN, Miloš. *Sedmikostelí: gotický román z Prahy*. Ilustroval Pavel RŮT. Praha: Argo, 1999.
ISBN 80-7203-220-8.

VEBER, Imrich. *Blok 62* [online]. Opava, 2014 [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: https://itf-new.slu.cz/sprava-studentu/workdetail/1273. Praktická diplomová práce. Slezská univerzita. Filozoficko-přírodovědecká fakulta. Institut tvůrčí fotografie.

VEBER, Imrich. BLOK 62 by Imrich Veber [preview on vimeo]. In: *Vimeo* [online]. 2015 [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: https://vimeo.com/118357267

Vernisáž výstavy Jaromír Čejka – Jižní Město. In: *YouTube* [online]. c2023 [cit. 2023-06-05]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=k-22n6FWkwU

Vesničko má středisková. In: *ČSFD.cz: Česko-Slovenská filmová databáze* [online]. Praha: POMO Media Group, 2023 [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: https://www.csfd.cz/film/6672-vesnicko-ma-strediskova/prehled/

VESELÝ, Martin. Počátky bydlení na Jižním Městě očima pamětníků. In: SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci 2: Historie sídlišť v Českých zemích 1945–1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017, s. 220–231. ISBN 978-80-7101-169-9.

Viktor Kopasz: [oficiální webové stránky] [online]. [cit. 2023-06-03]. Dostupné z: http://www.kopasz.cz/

Viktor Kopasz. City.zen. 22. 2. — 28. 3. 2012. [text k výstavě]. In: *Ateliér Josefa Sudka* [online]. [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: https://www.atelierjosefasudka.cz/cs/vystava/city-zen

Vizuální zápisník. Jan Krhovský: Ochutnávky nekonečna [online]. Praha, © 2023 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: http://krhovsky-fotografie.cz/

VLASÁK, Zbyněk. Martin Franc zkoumá každodennost minulého režimu: Jak přispět k depatetizaci dějin. In: *Novinky.cz* [online]. Praha: BORGIS, 2016 [cit. 2023-05-20]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-martin-franc-zkouma-kazdodennost-minuleho-rezimu-jak-prispet-k-depatetizaci-dejin-347058?

Výtvarné projekty 2022-2004. Dušan Zahoranský [online]. [cit. 2023-06-23]. Dostupné z: dusanzahoransky.com

WOLLNER, Jan. Vetřelci nebo volavky?: Také zavádějící pojmy mohou škodit. *A2: kulturní čtrnáctideník* [online]. 2014, (04) [cit. 2023-05-28]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: https://www.advojka.cz/archiv/2014/4/vetrelci-nebo-volavky

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. Jižní město...žije!. In: *Goethe-Institut* [online]. Květen 2010 [cit. 2023-05-30]. Dostupné z: https://www.goethe.de/ins/cz/cs/kul/mag/20683002.html

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností.* V Praze: Uměleckoprůmyslové museum v Praze ve spolupráci s Arbor vitae, 2013. Kontexty (Uměleckoprůmyslové museum). ISBN 978-80-7467-058-9.

ZÁLEŠÁK, Jan. *Minulá budoucnost: současné umění na cestě od archeologie k angažovanosti = [Past future]*. V Brně: VUT, Fakulta výtvarných umění, 2013. Tranzit. ISBN 978-80-214-4794-3.

ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945–1960*. Praha: Academia, 2015. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2308-7.

Zbyněk Baladrán [online]. [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: https://www.zbynekbaladran.com

Seznam ilustrací

1/ Výstavba prvního paneláku soustavy G40 v roce 1953 ve Zlíně.
Zdroj: https://zam.zlin.eu/objekt/69-prvni-panelak-g40

2/ Průčelí prvního panelového domu soustavy G40 z r. 1953.
Zdroj: https://zam.zlin.eu/objekt/69-prvni-panelak-g40

3/ Koncept zahradního města od E. Howarda z roku 1902.
Zdroj: HNÍDKOVÁ, Vendula. Lost in translation? The idea of the garden city and its migration to the Czech lands, 1900–1938.

4/ Pohled na model tzv. Radiant City (Ville Radieuse), Le Corbusierovu nerealizovanou ideu města, z které vycházel pro tvorbu principů Athénské charty.
Zdroj: Radiant City. Dostupné z: https://architectuul.com/architecture/radiant-city.

5/ Cité Balzac ve francouzském Vitry-sur-Seine na počátku 60. let 20. stol.
Zdroj: L'urbanisation de Vitry-sur-Seine. Dostupné z: https://www.vitry94.fr/626/la-ville-cadre-de-vie/histoire-et-patrimoine/histoire/l-urbanisation-de-vitry-sur-seine.htm.

6/ Technický magazín č.9 z r. 1986.
Zdroj: Maroš Krivý [online]. Dostupné z: https://maroskrivy.eu.

7/ Drexler Architekt: Nástavba malometrážních bytů v ul. Přeštická, Praha 15.
Zdroj: http://www.arch.cz/drexler/

8/ Jan Šrámek: ilustrace k výstavě Paneland.
Zdroj: https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/cesi-nemaji-stale-vyreseny-vztah-k-vlastni-minulosti-mini-jan-sramek-ilustrator-architektury

9/ Obývák, Retromuzeum Praha.
Zdroj: https://www.retromuzeumpraha.cz/kopie-media

10/ David Možný: Rahova, 2007.
Zdroj: https://davidmozny.cz/

11/ Pavla Sceranková: Visit Home, 2010.
Zdroj: http://pavlascerankova.com/

12/ Tomáš Džadoň: Památník lidové architektury, 2013–2015.
Zdroj: https://www.tomasdzadon.com/

13/ Zbyněk Baladrán: Socio-fiction, 2005–2007.
Zdroj: https://www.zbynekbaladran.com/cs/socio-fiction/

14/ Původní model sídliště z 60. let 20. století.
Zdroj: https://magazin.aktualne.cz/obrazem/jizni-mesto-od-utopie-k-realite/r~1e93f840799011e-6a77e002590604f2e/

15/ Část Jižního Města – sídliště Opatov. V popředí komunitní centrum Matky Terezy.
Zdroj: Simona Kalašová, vlastní archiv

16/ Z filmu Věry Chytilové Panelstory z roku 1979.
Zdroj: https://www.fdb.cz/film/panelstory-aneb-jak-se-rodi-sidliste/

17/ Josef Bolf: z výstavy Těžká Planeta.
Zdroj: https://josefbolf.net/vystavy/1-tezka-planeta

18/ Jan Šrámek: Ztracená perspektiva.
Zdroj: https://www.flickr.com/photos/vjkolouch/

19/ Národní třída, filmový plakát.
Zdroj: https://www.csfd.cz/film/666686-narodni-trida/prehled/

20/ PSH
Zdroj: https://www.biggboss.cz/interpreti/psh

21/ Výtvarníci Jitka Svobodová a Václav Boštík na Opatově.
Zdroj: https://www.galeriejaroslavkrbusek.cz/101.html

22/ Artotéka Městské knihovny v Praze na Opatově.
Foto: Simona Kalašová, vlastní archiv

23/ Úprava trafostanice v ulici Dědinova od Jana Kalába.
Zdroj: Simona Kalašová, vlastní archiv

24/ Výstava Jižní Město: od utopie k realitě. Instalace makety panelového domu / komody obsahující mj. archivní fotografie pořízené místními obyvateli.
Foto: Petr Zewlakk Vrabec. Zdroj: archiv výstavy

25/ Karel Otto Hrubý: Melancholie, 1963.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

26/ Josef Sudek: ze souboru Smutná krajina, 1957–1962.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

27/ Miloš Spurný: cestou do práce (hydra v sídlišti), bez data.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

28/ Jiří Horák: ze souboru Obyvatel, 1973.
Zdroj: SKALÁKOVÁ, Eva. Fotografové sídlišť v Čechách a na Slovensku od šedesátých let do současnosti.

29/ Viktor Kolář: ze souboru Ostrava, 1983.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

30/ Gustav Aulehla: Krnov, 80. léta 20. století.
Zdroj: https://grainphotobooks.cz/Sudetska-Kronika

31/ Květoslav Přibyl: Sídliště Prosek, 1969.
Zdroj: https://www.novasin.org/vystavy/kvetoslav-pribyl-fotografie/

32/ Pavel Štecha: Sídliště Prosek, 1977.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

33/ Pavel Štecha: Sídliště Novodvorská, 1975.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

34/ Petr Balíček: ze souboru Ukládání stínů, 1982.
Zdroj: http://www.petrbalicek.cz/

35/ Dita Pepe: Autoportréty s muži, cyklus Autoportréty, 1999–2014.
https://www.ditapepe.cz/

36/ Viktor Szemzö: Bratislava-Petržalka, 2005.
Zdroj: https://fotografmagazine.cz/

37/ Tereza Bonaventurová: Dovolená v Ďáblicích, 2021.
https://www.instagram.com/terezabonaventurova/

38–40/ Jaromír Čejka: Jižní Město, 1980.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

41/ Jaromír Čejka: Jižní Město, 1979.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

42/ Jaromír Čejka: Jižní Město, 1980.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

43–46/ Jan Jindra: z Jižního Města, 1986.
Zdroj: Archiv autora

47/ Karel Cudlín: Jižní Město, 1984.
Zdroj: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog

48/ Karel Cudlín: Jižní Město, 80. léta 20. století.
Zdroj: https://www.pulchra.cz/p/jizak-mesto-panelu-snu-a-mytu/

49/ Karel Bucháček: z Jižního Města, Centrální park, 1983.
Zdroj: Tomáš Pospěch/Positif

50/ Karel Bucháček: z Jižního Města, 1982.
Zdroj: Tomáš Pospěch/Positif

51/ Lubomír Kotek: Jižní Město, 1982.
https://www.detstvivsocialismu.cz/fotografie-lubomir-kotek/

52/ Hana Hamplová: sestry Válovy v Galerii Opatov, nedatováno.
Zdroj: Hana Hamplová. Dostupné z: https://www.pametnaroda.cz/cs/hamplova-hana-1951.

53/ Hana Hamplová: Jaroslav Krbůšek v galerii Opatov, nedatováno.
Zdroj: Hana Hamplová. Dostupné z: https://www.pametnaroda.cz/cs/hamplova-hana-1951.

54–55/ Hana Hamplová: performance Tomáše Rullera 8.8.88.
Zdroj: http://www.ruller.cz, https://storage.googleapis.com/livebid_storage/imgs/380/77h.jpg

56–58/ Josef Husák: z Jižního Města, 2005–2006.
Zdroj: Archiv autora

59–61/ Roman Vondrouš: Fragmenty metropole, 2010.
Zdroj: http://www.romanvondrous.cz/

62/ Roman Vondrouš: Fragmenty metropole, 2010.
Zdroj: http://www.romanvondrous.cz/

63/ Ludmila Hermanová: Mezi bloky, magisterský soubor, 2013
Zdroj: Archiv autorky

64–65/ Ludmila Hermanová: z autorské knihy Slunce, Voda, Země, Vzduch…, 2013.
Zdroj: Archiv autorky

66/ Jan Třeštík: výduch stanice metra Opatov, 2018
https://jan-trestik-fotograf.webnode.cz/moje-prace/

67/ Hynek Alt: Vetřelci a volavky – Sedící dívka (Jižní Město), 2013
Zdroj: http://maly-dizajn-blog.evakasakova.com

68–69/ Jaromír Čejka 80. léta 20. st. – Jan Langer pro ČT24, 2016
Zdroj: MAŇÁK, Vratislav. Panelstory – Lovestory. Nedoceněná sídliště jsou fenoménem svého druhu.

70/ Jiří Šourek: stanice metra linky C Kosmonautů, 1980.
Zdroj: ČTK

71/ Petr Matička: KD Opatov, 1984.
Zdroj: ČTK

72/ Jiří Bartoň: Praha 11 obrazem, vyd. Městská část Prahy 11 v r. 2010.
Zdroj: https://obalkyknih.cz/

73–75/ Jan Valenta: Jižní Město na přelomu 80. a 90. let.
Zdroj: Archiv autora

76/ Jan Krhovský: Jižní Město z projektu Vizuální zápisník.
Zdroj: Archiv autora

77–78/ Jižní Město z projektu prahapanoramaticka.cz M. Hejmy a P. Pazoura.

79/ Miro Švolík: z projektu foceného na kolejích, 1983.
Zdroj: Archiv autora

80/ Kamil Varga: Sen, 1986.
Zdroj: Archiv autora

81/ Kamil Varga: Zkrut, 1986.
Zdroj: Archiv autora

82/ Miro Švolík: Byl jsem až v Egyptě, z cyklu Můj život člověka, 1986.
Zdroj: Archiv autora

83–84/ Roman Vondrouš: Městské imaginace, 2010.
Zdroj: http://www.romanvondrous.cz/

85/ Bára Prášilová: Angel, ze série Circles, 2020–2021.
Zdroj: Archiv autorky

86/ Sylva Francová: Views, 2005–2006.
Zdroj: http://sylvafrancova.com/

87/ Sylva Francová: Obývák, 2006–2009.
Zdroj: http://sylvafrancova.com/

88–90/ Sylva Francová: In Panel, 2010.
Zdroj: http://sylvafrancova.com/

91–92/ Sylva Francová: Skupinové izolace, 2009–2018.
Zdroj: http://sylvafrancova.com/

93–94/ Sylva Francová: Šedé město, autorská kniha, 2018.
Zdroj: http://sylvafrancova.com/

95–97/ Viktor Kopasz: [City.Zen], 2010–2012.
Zdroj: http://www.kopasz.cz/about/city-zen/

98/ Patricie Fexová: jednota bydlení (výřez), 1999.
Zdroj: Archiv autorky

99/ Imrich Veber: Blok 62, 2014.
Zdroj: https://imrichveber.com/

100–102/ Imrich Veber: z autorské knihy Blok 62, 2014.
Zdroj: https://imrichveber.com/

Jmenný rejstřík

A
Alt, Hynek 66, 90
Altrichter, Štěpán 40
Aulehla, Gustav 45, 47

B
Baladrán, Zbyněk 34
Balíček, Petr 49
Bartoň, Jiří 70
Bolf, Josef 32, 39
Borovička, Milan 45
Bonaventurová, Tereza 49, 50
Budík, Miloš 45
Bucháček, Karel 57, 90
Búřil, Martin 39

C/Č
Cudlín, Karel 55, 56, 90
Čejka, Jaromír 51, 52, 53, 55, 57, 67, 90

D
Dyntera, Jan 44
Drexler, Petr 26
Džadoň, Tomáš 33

F
Ferenčuhová, Slavomíra 27
Fexová, Patricie 86, 91
Fragner, Benjamin 23
Francová, Sylva 72, 79, 80, 81, 82, 83, 91

G
Galčanová, Lucie 27

H
Hajdovský, Lesík 41
Hamplová (Hovorková), Hana 59, 60, 90
Hejl, Martin 28

Hejna, Michal 73
Hermanová (Kadlecová), Ludmila 64, 90
Horák, Jiří 45, 47
Hrubý, Karel Otto 45, 46
Hubatová-Vacková, Lada 27
Husák, Josef 61, 90
Hůlová, Petra 41

CH
Chytilová, Věra 38

J
Jindra, Jan 54, 55, 56, 90
Jirovská, Ivana 15

K
Kaláb, Jan (aka Point, aka Cakes) 43, 44
Kašpar, David 43
Karous, Pavel 27, 44, 66
Kochan, Martin 32
Kohout, Michal 27
Kolář, Viktor 45, 46
Kopasz, Viktor 84, 85, 91
Koryčánek, Rostislav 29
Kořínková, Jana 28
Kotek, Lubomír 58
Krbůšek, Jaroslav 42, 59, 60
Krivý, Maroš 24, 26, 28, 32, 49
Krhovský, Jan 72, 90
Kupková, Marika 28

L
Lábus, Ladislav 26
Langer, Jan 67, 90
Le Corbusier (Charles-Édouard Jeanneret) 20
Lindaurová, Lenka 42
Lukavec, Jan 41

M
Matička, Petr 69, 90
Menzel, Jiří 36
Možný, David 32, 49
Mráčková, Markéta 27
Musil, Jiří 32, 27
Mikyta, Svätopluk 34

O
Obic 43

P
Pazour, Petr 73, 90
Pepe, Dita 49, 50
Petrov, Petr 31
Phoe 43
Pleskot, Josef 26
Pospěch, Tomáš 56, 57
Prášilová, Bára 78, 91
Přibyl, Květoslav 48
Týchová (Novotná), Eva 27

R
Rudiš, Jaroslav 40
Ruller, Tomáš 60, 90

S
Sceranková, Pavla 32
Siostrzonek, Jiří 51
Spurný, Miloš 45, 46
Sudek, Josef 45, 46
Sulženko, Jiří 43, 44
Sýbek, Jaroslav 68, 90

Š
Šourek, Jiří 68, 69, 90
Szemző, Viktor 49, 50
Šedá, Kateřina 33
Šimonová, Barbora 27
Škapa, Michal (aka TRON) 43
Štecha, Pavel 48, 51, 55
Šrámek, Jan (VJ Kolouch) 29, 39
Švolík, Miro 74, 75, 76, 91

T

Tachezy, Jan 68, 90
Tichý, David 27
Tittl, Filip 27
Tomski & Polanski (aka Luke & Ilona) 43
Třeštík, Jan 65

U

Urban, Miloš 40
Urban, Radovan 38

V

Vacková, Barbora 27
Valenta, Jan 70, 71, 90
Varga, Jaro 32
Varga, Kamil 74, 75, 76, 91
Veber, Imrich 32, 87, 88, 91
Veselá, Markéta 26
Vejvoda, Viktor 27
Vlková, Veronika 39
Vondrouš, Roman 62, 63, 77, 90
Vrbata, Ladislav 26

Z/Ž

Zadražilová (Skřivánková), Lucie 21, 28
Zahoranský, Dušan 32
Zálešák, Jan 25, 33
Zarecor, Kimberly Elman 28
Žáčková, Markéta 28

JIŽNÍ MĚSTO VE FOTOGRAFII

Mgr. Simona Kalašová
Teoretická bakalářská práce

Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Institut tvůrčí fotografie
Opava 2023

Obor: Tvůrčí fotografie
Vedoucí práce: doc. Mgr. MgA. Tomáš Pospěch, Ph.D.
Oponent: MgA. Mgr. Ondřej Durczak

Fotografie na obálce: © Jan Valenta
Grafická úprava a sazba: MgA. Kristýna Boleslav
Počet normostran textu práce: 55,6
Počet úhozů textu práce: 100.219